

مرکز تحقیقات اسلامی

اصفهان

گامی

عمران
علیهما السلام

www.Ghaemiyeh.com
www.Ghaemiyeh.org
www.Ghaemiyeh.net
www.Ghaemiyeh.ir

سحر خیزی و شب زنده داری

در سفرهای زیارتی

موسسه علمی و فرهنگی
میراث خردمند

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

سحرخیزی و شب زنده‌داری در سفرهای زیارتی

نویسنده:

عباس میری خضری

ناشر چاپی:

مشعر

ناشر دیجیتال:

مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان

فهرست

۵	فهرست
۱۱	سحرخیزی و شب زنده‌داری در سفرهای زیارتی
۱۱	مشخصات کتاب
۱۱	دیباچه
۲۳	مقدمه
۲۵	فصل اول: کلیات
۲۵	اشاره
۲۷	مفهوم‌شناسی
۲۷	اشاره
۲۷	سحر
۲۸	احیاء
۲۸	سحرخیزی و شب‌زنده‌داری
۲۹	تهجد
۳۰	بیتوته
۳۱	مشروعیت شب‌زنده‌داری در تمام شب‌های سال
۳۱	اشاره
۳۳	نقد و بررسی دیدگاه
۳۵	اعتدال در عبادت
۳۷	فصل دوم: اهمیت سحرخیزی شب‌زنده‌داری
۳۷	اشاره
۳۹	شب بهترین زمان خلوت‌گزینی
۴۰	اهمیت شب در فرهنگ قرآنی
۴۲	اهمیت سحرخیزی در قرآن

۵۱	همه در تسبیح خدا
۵۳	اهمیت و ارزش سحرخیزی در روایات
۵۶	اسوه‌های سحرخیزی
۵۶	اشاره
۵۶	حضرت ابراهیم (ع)
۵۶	حضرت موسی (ع)
۵۷	حضرت داوود (ع)
۵۷	حضرت سلیمان (ع)
۵۸	حضرت یعقوب (ع)
۵۹	شب زنده‌داری، سیره عملی پیشوایان معصوم (علیهم السلام)
۵۹	اشاره
۵۹	پیامبر اکرم (ص)
۶۰	امیرمؤمنان علی (ع)
۶۱	فاطمه (علیها السلام)
۶۱	سیره عالمان و صالحان
۶۵	فصل سوم: ویژگی‌های سحر
۶۵	اشاره
۶۷	ویژه بودن وقت سحر
۶۸	گشوده‌شدن درهای رحمت
۶۸	لحظه استجاب دعا
۷۱	توزیع روزی
۷۳	فصل چهارم: سحرخیزی و شب‌زنده‌داری در حج و زیارت
۷۳	اشاره
۷۵	شب‌زنده‌داری در ایام حج

- ۷۵ ..... دهه اول ذی حجه
- ۷۶ ..... شب ترویه
- ۷۶ ..... شب عرفه
- ۷۷ ..... شب عید قربان
- ۷۹ ..... ایام تشریق
- ۷۹ ..... بیتوته در منا
- ۸۰ ..... شب‌زنده‌داری در مسجد الحرام و مکه در ایام تشریق
- ۸۰ ..... سحرخیزی و شب‌زنده‌داری در ایام عمره
- ۸۰ ..... اشاره
- ۸۱ ..... شب اول ماه رجب
- ۸۲ ..... شب نیمه ماه رجب
- ۸۳ ..... شب مبعث پیامبر (ص)
- ۸۳ ..... شب نیمه ماه شعبان
- ۸۶ ..... شب جمعه
- ۸۸ ..... شب قدر
- ۹۰ ..... شب‌های دهه آخر ماه رمضان
- ۹۲ ..... شب عید فطر
- ۹۳ ..... شب‌های خاص در دیدگاه شیعه
- ۹۳ ..... اشاره
- ۹۳ ..... شب اول محرم
- ۹۴ ..... شب عاشورا
- ۹۵ ..... قضای سحرخیزی و شب‌زنده‌داری
- ۹۷ ..... فصل پنجم: آداب حضور و کسب فیض در سحرگاهان
- ۹۷ ..... اشاره

۹۹	آداب و شرایط ظاهری
۹۹	اشاره
۹۹	استراحت روز
۱۰۰	تغذیه حلال
۱۰۰	طهارت ظاهری
۱۰۱	مواظبت رفتار روزانه
۱۰۲	جبران حقوق مردم
۱۰۳	بهره‌گیری از موقعیت زمان و مکان
۱۰۳	آداب و شرایط باطنی (معنوی)
۱۰۳	اشاره
۱۰۳	توبه
۱۰۵	امید به خدا و قطع امید از غیر
۱۰۶	تضرع و زاری
۱۰۷	اخلاص گوهر عمل
۱۰۸	اهمیت و جایگاه نماز شب
۱۰۸	اشاره
۱۱۰	اهتمام به نماز شب در سیره علما
۱۱۱	مباهات به نمازگزاران در دل شب
۱۱۱	آداب و کیفیت نماز شب
۱۱۱	اشاره
۱۱۳	گریه نیمه شب
۱۱۳	اعتراف به گناه
۱۱۴	دعا برای دیگران
۱۱۷	استجاب دعا و حج‌گزار و عمره‌گزار

- ۱۱۷ ..... مکان‌های مناسب برای دعا
- ۱۱۸ ..... مسجدالنبی جلوه‌گاه سحرخیزان
- ۱۱۸ ..... مسجدالنبی یادآور سحرخیزی پیامبر (ص) و یاران
- ۱۱۹ ..... روضه شریفه
- ۱۲۰ ..... محراب تهجد
- ۱۲۰ ..... استوانه توبه
- ۱۲۰ ..... استوانه سریر
- ۱۲۱ ..... استوانه حرس
- ۱۲۱ ..... تلاوت قرآن
- ۱۲۲ ..... ذکر و یاد خدا
- ۱۲۳ ..... استغفار
- ۱۲۴ ..... رابطه آمرزش گناهان و زیارت پیامبر (ص) و ائمه علیهم السلام
- ۱۲۷ ..... فصل ششم: آثار سحرخیزی و شب‌زنده‌داری
- ۱۲۷ ..... اشاره
- ۱۲۹ ..... آثار دنیوی
- ۱۲۹ ..... اشاره
- ۱۲۹ ..... آرامش روح و روان
- ۱۳۰ ..... صحت و سلامت جسم
- ۱۳۰ ..... زیبایی چهره
- ۱۳۱ ..... نورانی شدن ظاهر و باطن
- ۱۳۵ ..... نورانی شدن خانه‌ها
- ۱۳۶ ..... عزت و شرافت
- ۱۳۶ ..... ضمانت روزی
- ۱۳۷ ..... طول عمر

۱۳۸	رفع مشکلات
۱۳۹	آثار اخروی
۱۳۹	آمزش گناهان
۱۴۰	روشنایی قبر
۱۴۲	زینت آخرت
۱۴۲	بهشت پاداش سحرخیزان
۱۴۵	فصل هفتم: عوامل سلب توفیق سحرخیزی
۱۴۵	اشاره
۱۴۷	محرومیت از نماز شب
۱۴۸	عوامل محرومیت از سحرخیزی
۱۴۸	اشاره
۱۴۸	گناه و معصیت
۱۴۹	عجب و خودبزرگ‌بینی
۱۵۱	ترجیح خواهش‌های مادی بر معنوی
۱۵۲	خوشی‌های کاذب
۱۵۳	پر خوری
۱۵۴	ناآگاهی از برکات سحر
۱۵۵	معدوران و پاداش سحرخیزی
۱۵۵	نتیجه‌گیری
۱۵۵	اشاره
۱۵۷	کتابنامه
۱۶۳	درباره مرکز

سحرخیزی و شب زنده‌داری در سفرهای زیارتی

مشخصات کتاب

- سرشناسه: میری خضری، سیدعباس، ۱۳۳۵ -
 عنوان و نام پدیدآور: سحرخیزی و شب زنده‌داری در سفرهای زیارتی / سیدعباس میری خضری.
 مشخصات نشر: تهران: نشر مشعر، ۱۳۹۱.
 مشخصات ظاهری: ۱۵۲ص.
 شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۵۴۰-۳۷۵-۹
 وضعیت فهرست نویسی: فیپا
 یادداشت: کتابنامه: ص. ۱۴۷ - ۱۵۲؛ همچنین به صورت زیرنویس.
 موضوع: سحرخیزی
 موضوع: شب زنده‌داری -- جنبه‌های مذهبی -- اسلام
 موضوع: سحرخیزی -- احادیث
 موضوع: نماز شب
 رده بندی کنگره: BP۲۵۹/م۹س۴ ۱۳۹۱
 رده بندی دیویی: ۲۹۷/۷۳
 شماره کتابشناسی ملی: ۲۷۴۶۸۲۷
 ص: ۱

دیباچه

ص: ۱۱

عاشق همواره در پی خلوت است تا با معشوق خود گفت‌وگو کند و برای او از سوز درون مثنوی‌ها بسراید. راستی بهترین معشوق کیست و بهترین اوقات برای خلوت کردن با او چه زمانی است؟ عبادت و راز و نیاز با تنها معبود جهان هستی، آن هم در دل تاریک شب، بهترین فرصت برای ارتباط عاشقانه است که انسان‌های دل‌باخته پروردگار در عمر خود تجربه می‌کنند و از آن لذت می‌برند. آنان که به توفیق شب‌زنده‌داری، نائل می‌شوند و قطره‌ای از محبت پروردگار به مشام جانشان می‌رسد، تمام دنیا در نظرشان بی‌ارزش می‌شود.

بهره‌گیری از فضای معنوی سحر و راز و نیاز با خالق یکتا در قالب نماز شب، تلاوت قرآن و استغفار، از توصیه‌های قرآن کریم به پیامبر و سفارش اولیای خدا به مؤمنانی است که می‌خواهند در میهمانی‌های ویژه پروردگار حضور یابند و از سفره‌های آسمانی بهره‌گیرند و مقام محمود را از پروردگار عالم طلب کنند.

ص: ۱۲

محقق ارجمند، «حجت الاسلام و المسلمین سیدعباس میری خضری» این اثر ارزشمند را برای آشنایی بیشتر زائران عزیز با نماز شب و تهجدهای شبانه در فضای معنوی مسجدالحرام، مسجدالنبی و مکان‌های زیارتی تدوین کرده است. امیدواریم زائران محترم با مطالعه این اثر، انگیزه بیشتری برای بهره‌گیری از سحرهای معنوی در سفرهای زیارتی پیدا کنند. .

انه ولی التوفیق

گروه اخلاق و اسرار

مرکز تحقیقات حج

ص: ۱۳

مقدمه

زنگار گناه و پیروی از تمایلات نفسانی به تدریج فطرت پاک خدادادی را ظلمانی و پلید می‌سازد و مانع کمال انسان می‌شود. خداوند برای زدودن زنگارهای باطنی، فرصت‌هایی را در اختیار انسان می‌گذارد تا دوباره وجود خود را تطهیر و ارتباط معنوی خود را تقویت کند.

سفر معنوی حج، از مهم‌ترین زمینه‌های بازگشت به خویشتن است؛ سفری که در آن به توفیق الهی، موانع ارتباط با خدا برداشته می‌شود و پرونده ناپاکی‌های گذشته از بین می‌رود؛ بین زائر و علاقه‌های مادی او فاصله می‌افتد و زمینه‌های غفلت کمتر بروز می‌کند. در سرزمین مقدس وحی بهترین شرایط زمانی و مکانی برای مناجات با خدا و خلوت شبانه بدون هیچ مانعی محقق می‌شود تا آدمی بتواند در لحظه‌های بی‌بدیل سحر رابطه خویش را با خداوند مستحکم‌تر کند.

زنده‌داشتن شب به ذکر خدا، تلاوت قرآن، نماز شب، استغفار، دعا و نیایش، داروی هر درد روحی و روانی انسان است که در وقت سحر،

ص: ۱۴

نسخه درمان آن برای دردمندان آماده‌تر است.

این نوشتار در حد توان خود در صدد بیان اهمیت و ارزش فرصت بی نظیر سحر برای زائران خانه خدا و پیشوایان معصوم (علیهم السلام) است.

ص: ۱۵

فصل اول: کلیات

اشاره

ص: ۱۷

مفهوم‌شناسی

اشاره

در فرهنگ و معارف اسلامی، واژه‌هایی وجود دارد که بیانگر مفهوم ارتباط نزدیک بنده با خالق هستی است. این واژه‌ها از پیوند ویژه در لحظه‌های استثنایی و عبادت‌های خاصی حکایت دارد که در تحول زندگی دنیا و آخرت انسان‌ها بسیار نقش آفرین است. از این رو، به تبیین واژه‌های محوری موضوع می‌پردازیم.

سحر

سحر به معنای زمان پیش از صبح و سپیدی است که در افق، بالای سیاهی ظاهر می‌شود. برخی یک‌ششم باقی مانده از شب را سحر دانسته‌اند.

سحر به معنای پاره‌ای از شب (۱)، پایانه شب (۲)، سپیده دم پگاه (۳) و یک‌سوم از آخر شب است. (۴) امام خمینی (رحمة الله) در «تحریر الوسیله»

۱- لسان العرب، ابن منظور، ج ۲، ص ۱۰۷: السحر قطعة من الليل.

۲- العین، ماده سحر.

۳- فرهنگ عمید، واژه سحر.

۴- لسان العرب، ج ۲، ص ۱۰۷.

ص: ۱۸

می‌نویسد: «وَالْتَلُّهُ الْأَخِيرَ مِنَ اللَّيْلِ كُلُّهُ سَحْرٌ»^(۱)؛ «یک‌سوم پایان شب، تمامش سحر است». همچنین تعریف سحر نزد اهل عرفان و تصوف چنین است: «تلاؤ انوار حق، و نیز مقام راز و نیاز عبد را سحر گویند»^(۲).

احیاء

واژه «احیاء» در لغت به معنای زنده و آباد کردن است. «احیاء اللیل»، یعنی شب‌زنده‌داری، شب را به عبادت و دعا و... به روز رساندن. احیاء به معنای اخص، بیدار ماندن و زنده‌داشتن شب‌های خاص از سال به‌ویژه شب‌های قدر است. شب‌زنده‌داری از سنن و نوافل مؤکد است.

به نظر بیشتر مفسران، در ابتدا شب‌زنده‌داری به قصد نماز شب (قیام اللیل) واجب بود و مسلمانان یک سال یا بیشتر، بنا به اختلاف روایات، همراه حضرت رسول (ص) آن را به جای می‌آوردند. اما به تصریح آیه ۲۱ سوره مزمل، خداوند در این حکم تخفیف قائل شد. طبق نظر بیشتر مفسران و فقها، جای آن را قرائت قرآن یا نمازهای یومیه می‌گیرد.

سحر خیزی و شب‌زنده‌داری

در چگونگی و کیفیت شب‌زنده‌داری بین علمای شیعه و اهل سنت اتفاق نظر وجود دارد. شب‌زنده‌داری با هر عبادتی، مثل نماز، قرائت قرآن، شنیدن حدیث، تسبیح و ثنای خداوند، صلوات و درود بر پیامبر (ص) محقق می‌شود.^(۳)

۱- تحریر الوسیله، امام خمینی رحمه الله، الجزء الاول، ص ۱۲۳.

۲- فرهنگ لغات و اصطلاحات و تعبیرات عرفانی، سید جعفر سجادی، ص ۴۶۰.

۳- الدر المختار، با حاشیه ابن عابدین، ج ۱، صص ۴۶۰ و ۴۶۱.

ص: ۱۹

همچنین علما در تحقق احیای شب، حتی خواندن دو رکعت نماز را کافی می‌دانند. همان‌گونه که شب‌زنده‌داری به نماز جایز است، به دعا و استغفار نیز جایز است. بنابراین برای کسی که می‌خواهد شب را به عبادت سپری کند، دعا و استغفار در تمام اوقات شب مستحب است، اما از نیمه شب به بعد این استحباب مؤکد می‌شود. در واقع، با فضیلت‌ترین اوقات برای نماز، دعا، استغفار و... سحر است. (۱)

تهجد

واژه «تهجد» از ماده «هجد» و از مشتقات «هجد»، به معنای بیداری پس از خواب برای عبادت و اقامه نماز است. (۲) مراد از بیداری در شب، گذراندن تمام شب یا بیشتر آن به عبادت است. تهجد در اصطلاح، شب‌زنده‌داری برای اقامه نماز شب، تلاوت قرآن، ذکر خدا، استغفار و... است. ولی شب‌زنده‌داری، مقید به بیداری تمام شب یا بیشتر آن نیست. واژه تهجد در روایات و کلمات فقها در خصوص نماز شب زیاد به کار رفته است. به گونه‌ای که مراد از آن هنگام اطلاق، همان نماز شب را تداعی می‌کند. اینکه خداوند پیامبر (ص) را امر به تهجد می‌کند (۳)، منظور از آن نماز شب است. (۴)

۱- مغنی المحتاج، محمد شربینی، ج ۱، ص ۲۲۹؛ حاشیه ابن عابدین، ج ۱، ص ۴۶۰؛ المجموع، نووی، ج ۴، ص ۴۷.

۲- المیزان، علامه طباطبایی، ترجمه سید محمد باقر موسوی همدانی، ج ۱۳، ص ۲۴۱.

۳- اسراء: ۷۹.

۴- تفسیر صافی، ملامحسن فیض کاشانی، ج ۳، ص ۲۱۰؛ من لایحضره الفقیه، ج ۱، ص ۴۸۴.

ص: ۲۰

از این رو، بین شب‌زنده‌داری و تهجد، به لحاظ زمان بیداری و نوع عبادت تفاوت وجود دارد؛ شب‌زنده‌داری شامل تمام یا بیشتر شب می‌شود، ولی تهجد به منظور عبادت، اختصاص به نماز شب دارد؛ به بیان دیگر، عبادت غالب در تهجد، نماز شب است، ولی مقید به شب‌زنده‌داری تمام شب یا بیشتر شب نیست.

بیتوته

بیتوته در لغت به معنای درک کردن شب است. خواه در خواب باشد یا بیداری: «بَاتَ بَيْتُوتَهُ... أَذْرَكَهُ اللَّيْلَ نَامَ أَوْلَمَ يَنْمُ» (۱)؛ «بَاتَ اللَّيْلَ كُلَّهُ إِذَا سَهَرَ اللَّيْلَ كُلَّهُ فِي طَاعَةِ اللَّهِ أَوْ مَعْصِيَتِهِ» (۲)؛ «تمام شب را بیدار ماند هنگامی که تمام شب را به عبادت یا معصیت سپری کرد» .
 «كُلُّ مَنْ أَذْرَكَ اللَّيْلَ فَقَدْ بَاتَ» (۳)؛ «هر کس شب را درک کند، بیتوته کرده است» .

بین شب‌زنده‌داری و بیتوته در اصل شب‌زنده‌داری اشتراک است، ولی بدان علت که بیتوته به عبادت مقید نیست، با شب‌زنده‌داری تفاوت دارد. در اصطلاح فقه، بیتوته به درک کردن شب یا پاره‌ای از شب تفسیر شده است؛ همان‌گونه که فقها در بیتوته واجب منا گفته‌اند. (۴) بیتوته و شب‌زنده‌داری به لحاظ شامل شدن یا شامل نشدن بیداری تمام یا بیشتر شب و بیداری پاره‌ای از شب نیز تفاوت دارند.

۱- الازهری، به نقل از لسان العرب، ماده بات.

۲- فرا، به نقل از لسان العرب، ماده بات.

۳- زجاج، ماده بات.

۴- ابن عابدین، حاشیه، ج ۱، ص ۴۶۱.

مشروعیت شب‌زنده‌داری در تمام شب‌های سال

اشاره

از دیدگاه فقها، شبی در طول سال وجود ندارد که زنده نگهداشتن آن تا صبح واجب باشد. از این رو، شب‌زنده‌داری پاره‌ای از شب‌های سال، بر اساس آیات قرآن، روایات و سیره پیشوایان دین، مستحب مؤکد است.

برخی گفته‌اند شب‌زنده‌داری تمام یا پاره‌ای از شب‌های سال، بدون هیچ مناسبتی، مستحب است و بر این استحباب به آیات قرآن، روایات و سیره استدلال کرده‌اند. در قرآن کریم چنین می‌خوانیم: وَالَّذِينَ يَبِيتُونَ لِرَبِّهِمْ سُجَّدًا وَقِيَامًا؛ «کسانی که شبانگاه برای پروردگارشان سجده و قیام می‌کنند». (فرقان: ۶۴)

همچنین خداوند متعال می‌فرماید:

أَمَّنْ هُوَ قَانِئٌ أَنَاءَ اللَّيْلِ سَاجِدًا وَقَائِمًا يَحْذَرُ الْآخِرَةَ وَيَرْجُوا رَحْمَةَ رَبِّهِ (زمر: ۹)

آیا [چنین کسی با ارزش است یا] کسی که در ساعات شب در حال سجده و قیام به عبادت مشغول است و از عذاب آخرت می‌ترسد. و به رحمت پروردگارش امیدوار است؟!

با توجه به این دو آیه، شب‌زنده‌داری، تمام یا بیشتر شب را شامل می‌شود. امام صادق (ع) از پدرانش از رسول خدا (ص) نقل می‌فرماید:

كُلُّ عَيْنٍ بَاكِئَةٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِلَّا ثَلَاثَ أَعْيُنٍ... وَ عَيْنٌ بَاتَتْ سَاهِرَةً فِي سَبِيلِ اللَّهِ. (۱)

هر چشمی در روز قیامت گریان است، مگر سه چشم... و چشمی که در راه خدا بیدار بوده است.

ص: ۲۲

از روایاتی که بر سیره ائمه (علیهم السلام) دلالت دارد، استفاده می‌شود که آنان بیشتر شب‌های سال را از اول شب تا صبح احیا می‌داشتند. از حالات امام زین العابدین (ع)، امام باقر (ع) و سایر پیشوایان معصوم، به ویژه امام علی (ع) این مطلب استفاده می‌شود. (۱)

عَنِ الْإِمَامِ الرَّضَا (ع) فِي حَدِيثٍ أَنَّهُ (ع) كَانَ قَلِيلَ النَّوْمِ بِاللَّيْلِ، كَثِيرَ السَّهْرِ، يُحْيِي أَكْثَرَ لَيْلِيهِ مِنْ أَوْلَاهَا إِلَى الصُّبْحِ وَكَانَ كَثِيرَ الصِّيَامِ. (۲)

در حدیثی از امام رضا (ع) رسیده است که حضرت همواره اندکی از شب را می‌خوابید. بسیاری از شب‌ها بیدار بود. بیشتر شب‌ها از اول شب تا صبح بیدار بود و بسیار روزه می‌گرفت.

افزون بر این دلایل، فقها به اوصاف شیعیان نیز استدلال کرده‌اند؛ از جمله در روایات آمده است حضرت علی (ع) شبی از مسجد بیرون آمد. جمعیتی را دید که به حضرت پیوستند و با حضرت حرکت کردند. حضرت از حرکت ایستاد. سپس فرمود: «شما کیستید؟» گفتند: «از شیعیان شمایم». حضرت با دقت در چهره‌های آنان نگریست. سپس فرمود: «نمی‌دانم چیست که سیمای شیعه را در شما نمی‌بینم!» گفتند: «ای امیرمؤمنان! مگر سیمای شیعه چگونه است؟» حضرت فرمود:

صُفْرُ الْوُجُوهِ مِنَ السَّهْرِ، عُمُشُ الْعُيُونِ مِنَ الْبُكَاءِ، حِدْبُ الظُّهُورِ مِنَ الْقِيَامِ، حُمُضُ الْبُطُونِ مِنَ الصِّيَامِ، دُبُلُ الشَّفَاهِ مِنَ الدُّعَاءِ عَلَيْهِمْ غَبْرَةٌ الْخَاشِعِينَ. (۳)

۱- وسائل الشیعه، ج ۱، صص ۹۲ و ۹۳.

۲- همان، ص ۶۷.

۳- بحار الانوار، محمدباقر مجلسی، ج ۶۵، ص ۱۵۰.

ص: ۲۳

بر اثر شب‌زنده‌داری زرد چهره‌اند. بر اثر گریه از خوف خدا چشمانشان به هم خورده است. بر اثر عبادت و شب‌زنده‌داری گوژپشتند. بر اثر روزه شکم‌های آنان لاغر شده است. بر اثر دعا لب‌هایشان خشکیده است و غبار خشوع‌کنندگان بر آنان است.

نقد و بررسی دیدگاه

با اینکه به آیات، روایات و سیره معصومان (علیهم السلام) بر استحباب شب‌زنده‌داری در تمام شب‌های سال استدلال شده است، ولی این حکم استحبابی، برای تمام مؤمنان ثابت نیست؛ زیرا ائمه (علیهم السلام) به شب‌زنده‌داری تمام شب‌های سال از اول شب تا صبح ترغیب نکرده‌اند؛ چون این‌گونه اعمال، افزون بر تعطیلی نظام زندگی، به گوشه‌گیری و تضییع برخی حقوق واجب دیگران منتهی می‌شود. بدین سبب در برخی اخبار از این‌گونه شب‌زنده‌داری‌ها نهی شده است و رفتار پیامبر (ص) با اصحاب نیز مخالف آن است. وقتی به پیامبر (ص) خبر دادند، فردی از اصحاب شما روزه می‌گیرد و افطار نمی‌کند، شب را بیدار است و نمی‌خوابد.

حضرت فرمود:

لَا تَفْعَلَنَّ نَمَّ وَ قُمْ وَ صُمْ وَ أَفْطِرَنَّ فَإِنَّ لِعَيْنِكَ عَلَيْكَ حَقًّا وَ أَنَّ لِرِجْسِكَ عَلَيْكَ حَقًّا. (۱)

این‌گونه رفتار نکن. بخواب، برخیز، روزه بگیر، افطار کن؛ زیرا چشم تو بر تو حقی دارد، جسد تو بر تو حقی دارد و همسر تو بر تو حقی دارد.

ص: ۲۴

افزون بر این، روایات زیادی درباره میانه‌روی در عبادات از ائمه (علیهم السلام) رسیده است که بیانگر اعتدال در عبادت است، از جمله امام صادق (ع) می‌فرماید:

مَرَّ بِي أَبِي وَأَنَا بِالطَّوْفِ وَأَنَا حَدَّثْتُ وَقَدْ اجْتَهَدْتُ فِي الْعِبَادَةِ فَرَأَنِي وَأَنَا أَتَصَابُّ عَرَقًا فَقَالَ لِي يَا جَعْفَرُ يَا بُنَيَّ إِنَّ اللَّهَ إِذَا أَحَبَّ عَبْدًا أَذْخَلَهُ الْجَنَّةَ وَرَضِيَ عَنْهُ بِالْيَسِيرِ. (۱)

در جوانی و درحالی که مشغول طواف بودم، پدرم بر من عبور کرد. در اطاعت خدا سخت کوشش می‌کردم. پدرم مرا درحالی که عرق می‌ریختم دید. فرمود: «ای جعفر! ای فرزندم! خداوند هرگاه بنده‌ای را دوست بدارد، وارد بهشت می‌کند و به اندک از او راضی می‌شود».

و نیز رسول خدا (ص) فرمود:

إِنَّ هَذَا الدِّينَ مَتِينٌ فَأَوْغِلُوا فِيهِ بِرَفْقٍ وَلَا تُكْرَهُوا عِبَادَةَ اللَّهِ إِلَى عِبَادِ اللَّهِ. (۲)

این دین استوار و محکم است، با رفق و مدارا با آن رفتار کنید. عبادت خدا را بر بندگان خدا سخت نگیرید.

و امام صادق (ع) فرمود:

«لَا تُكْرَهُوا إِلَى أَنْفُسِكُمُ الْعِبَادَةَ» (۳)؛ «خود را با اکراه به انجام دادن عبادت وادار نسازید».

«علامه حلی» نماز در تمام شب را مستحب نمی‌داند و می‌گوید:

نباید تمام شب را به نماز قیام کرد؛ چون پیامبر (ص) وقتی اطلاع یافت که شخصی از اصحاب ایشان روزه می‌گیرد و افطار

۱- اصول کافی، کلینی، ج ۲، ص ۸۶.

۲- همان.

۳- همان.

ص: ۲۵

نمی‌کند و تمام شب را نماز می‌گزارد و نمی‌خوابد، فرمود: «نباید این گونه عمل کند». (۱)

شایسته است انسان نیمی از شب را بخوابد و یک سوم آن را به نماز بگذراند و یک ششم دیگر نیز بخوابد؛ زیرا پیامبر (ص) فرمود:

أَحَبُّ الصَّلَاةِ إِلَى اللَّهِ تَعَالَى صَلَاةُ دَاوُدَ كَانَ يَنَامُ نِصْفَ اللَّيْلِ وَيَقُومُ ثُلُثَهُ وَيَنَامُ سُدُسَهُ. (۲)

دوست‌داشتنی‌ترین نماز نزد خداوند نماز حضرت داوود است؛ همواره نیمی از شب را می‌خوابید و برای عبادت، یک سوم شب را برمی‌خاست و یک ششم دیگر را به خواب می‌رفت.

فقه‌های شافعی و حنبلی، قیام و شب‌زنده‌داری تمام شب‌های سال را به جز شب‌های مخصوص، مکروه دانسته‌اند و در این حکم به روایات عایشه استناد کرده‌اند. عایشه می‌گوید:

«مَا رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَ[آله و] سَلَّمَ قَامَ اللَّيْلَةَ حَتَّى الصَّبَاحِ» (۳)؛ «ندیدم رسول خدا [ص] شب را تا صبح بیدار باشد».

و نیز از او روایت شده است:

«كَانَ رَسُولُ اللَّهِ [ص] يَنَامُ أَوَّلَ اللَّيْلِ وَيُحْيِي آخِرَهُ» (۴)؛ «همواره پیامبر [ص] اول شب می‌خوابید و آخر شب بیدار بود».

اعتدال در عبادت

نماز، ارزشمندترین تلاش بندگان خداست. اما با همه ارزش و

۱- تذکره الفقهاء، علامه حلی، ج ۲، ص ۲۹۷.

۲- همان.

۳- المجموع، ج ۴، ص ۴۷؛ شرح الروض، ج ۱، ص ۲۰۸؛ کشاف القناع، ج ۱، ص ۴۳۷؛ صحیح مسلم، ج ۱، ص ۵۱۴ به تحقیق محمد عبدالباقی.

۴- فتح الباری، ابن حجر عسقلانی، ج ۳، ص ۲۳.

ص: ۲۶

اهمیتی که دارد، حد و اندازه‌ای در شرع برای آن تعیین شده است. نباید انسان آنقدر به عبادت، راز و نیاز و نماز مشغول شود که حقوق جسم و بدن خود و دیگران، به‌ویژه همسر و خانواده را نادیده انگارد و زندگی دنیوی، ارتباطهای اجتماعی و کار و تلاش را تحت الشعاع قرار دهد و از مرز اعتدال، به افراط و تفریط گراید.

شبی «سلمان» به دیدار دوستش «ابو دردا» رفت و شب همانجا خوابید. پاسی از شب گذشت. ابو دردا، خواست برخیزد و مشغول عبادت شود، سلمان به او گفت بخواب. مدتی بعد دوباره خواست برخیزد، ولی سلمان به او گفت بخواب. او نیز خوابید. تا صبح شد. سلمان به او گفت: «اینک برخیز». هر دو برخاستند و نماز خواندند. آن‌گاه سلمان به او گفت: «نفس، جان و بدن تو و نیز میهمانت، بر تو حقوقی دارند و تو باید حق هر صاحب حقی را ادا کنی».

این بدان سبب بود که همسر ابو دردا، به سلمان خبر داده بود که شوهرش شب‌ها نمی‌خوابد و پیوسته عبادت می‌کند. سپس سلمان و ابو دردا، هر دو نزد رسول خدا (ص) آمدند و جریان دیشب را نقل کردند. پیامبر اکرم (ص) فرمود: «سلمان درست گفته است» (۱).

شعار اسلام، میانه‌روی است. نافله شب نیز که از بزرگ‌ترین مستحبات است، اندازه مشخص و محدود دارد.

ص: ۲۷

فصل دوم: اهمیت سحر خیزی شبزندهداری

اشاره

شب بهترین زمان خلوت‌گزینی

اسلام راه‌های ارتباط و قرب الهی را به آسانی پیش روی بشر قرار داده است تا انسان در ارتباط با معبود خویش، هماهنگ و همراه با همه موجودات و جنبندگان عالم باشد و از قافله تسبیح‌گویان باز نماند. شب‌زنده‌داری یکی از بهترین راه‌های تقرب است که شب‌زنده‌دار با راز و نیاز و اظهار بندگی خالصانه، رابطه خود را با دریای بیکران کمال و خیر مطلق برقرار می‌کند و با نظام هستی همسو می‌شود.

در خلوت شب زحق صدا می‌آید

اهمیت این وقت از شبانه‌روز در فرهنگ اسلام و منابع اصیل دین (قرآن و سنت) بیش از آن است که بتوان در این مختصر حتی گزارش کاملی از آن را ارائه کرد.

شب، به علت آنکه ظرف ذکر، خلوت، اندیشه، دعا و ارتباط با خداست، جایگاه ویژه‌ای میان اوقات شبانه‌روز دارد. خداوند شب را به خود اختصاص می‌دهد و می‌فرماید: «

اللیل لی» (۱).

ص: ۳۰

انسان هنگام شب، به دور از مردم و فارغ از شلوغی و کارهای روزانه، بهتر می‌تواند از عالم طبیعت فاصله گیرد و حال خود را دریابد. شب، مناسب‌ترین فرصت برای خلوت با خداست؛ زیرا انسان متعجب در آن حال می‌تواند بدون مزاحمت دیگران، فیض را از خدا دریافت کند (۱)؛ چنان‌که حافظ شیرازی بارها در دیوان اشعارش تصریح می‌کند، من هرچه دارم از سحرخیزی است. (۲)

مرو به خواب که حافظ به بارگاه قبول

آنکه به دردی دچار است، خواب آرام شبانه ندارد و به راحتی نیز به خواب نمی‌رود. هرکه به درد عشق مبتلاست، بخشی از شب بیدار و بی‌قرار است.

شبی به چشم ندارم ز درد عشق تو خوابی دعا و اشک سحر را خدا کند پذیری

قرآن کریم درباره چنین افرادی می‌فرماید: وَالَّذِينَ آمَنُوا أَشَدُّ حُبًّا لِلَّهِ؛ «اما کسانی که ایمان آورده‌اند، محبتشان به خدا شدیدتر است». (بقره: ۱۶۵)

اهمیت شب در فرهنگ قرآنی

در قرآن ۹۲ بار از واژه لیل استفاده شده است و در هفت مورد خداوند با توجه به لحظه‌ها و ویژگی‌های شب، با صراحت به آن سوگند

۱- مفتاح الفلاح، ص ۵۶.

۲- عرفان حافظ، مرتضی مطهری، ص ۵۸.

ص: ۳۱

یاد می‌کند و همچنین نام سوره‌ای از قرآن، سوره «لیل» است.

شب در فرهنگ قرآن، ظرف راز و رمزهای بسیار است و بخش مهمی از برکت و رحمت الهی در شب به انسان‌ها می‌رسد. در اینجا به بعضی عنایات ویژه خداوند اشاره می‌کنیم که به بندگانش برگزیده‌اش در شب ارزانی شده است.

۱. چله‌نشینی حضرت موسی (ع) در شب اتفاق افتاد. خداوند می‌فرماید:

وَاعْدْنَا مُوسَى ثَلَاثِينَ لَيْلَةً وَأَتَمَمْنَاهَا بِعَشْرِ فِتْمَمٍ مِيقَاتُ رَبِّهِ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً (اعراف: ۱۴۲)

و ما با موسی، سی شب وعده گذاشتیم. سپس آن را با ده شب [دیگر] تکمیل نمودیم. به این ترتیب میعاد پروردگارش [با او] چهل شب تمام شد.

همچنین خداوند می‌فرماید: وَإِذْ وَاَعْدْنَا مُوسَى أَرْبَعِينَ لَيْلَةً (بقره: ۵۱)

در روایات آمده است خداوند به حضرت موسی (ع) فرمود:

قُمْ فِي ظُلْمَةِ اللَّيْلِ اجْعَلْ قَبْرَكَ رَوْضَةً مِنْ رِيَاضِ الْجَنَّةِ. (۱)

در تاریکی شب به پاخیز و با سحرخیزی (مناجات) مدفن خود را باغی از باغ‌های بهشت ساز.

۲. پیامبر (ص) شبانه به آسمان عروج کرد و آیات الهی را در شب مشاهده کرد.

سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ لَيْلًا مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ

ص: ۳۲

الْأَقْصَى الَّذِي بَارَكْنَا حَوْلَهُ لِنُرِيَهُ مِنْ آيَاتِنَا إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ (اسراء: ۱)

پاک و منزه است آن کس که بنده‌اش را در یک شب، از مسجد الحرام به مسجد الاقصی که گرداگردش را پربرکت ساختیم، برد تا برخی از نشانه‌های خود را به او نشان دهیم؛ چرا که او شنوا و بیناست.

۳. قرآن کریم در شب نازل شد.

خداوند می‌فرماید: **إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ؛ «به یقین ما آن قرآن را در شب قدر نازل کردیم».** (قدر: ۱)

همچنین می‌فرماید:

إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ مُبَارَكَةٍ إِنَّا كُنَّا مُنذِرِينَ (دخان: ۳)

ما آن را در شبی پربرکت نازل کردیم ما همواره انذارکننده بوده‌ایم.

گرچه انسان در روز هم در محضر خداست، ولی فیض شب بهره ویژه‌ای است که نصیب انسان می‌شود. حضور، توجه و تمرکز انسان در شب، سبب ازدیاد فیض است.

عاشقی را که چنین باده شبگیر دهند کافر عشق بود گر نشود باده پرست [\(۱\)](#)

اهمیت سحرخیزی در قرآن

واژه سحر با کلماتی که از آن گرفته شده سه بار در قرآن کریم آمده است. یک بار به صورت مفرد و دوبار به صورت جمع:

ص: ۳۳

۱. نَجِّنَاهُمْ بِسَحَرٍ؛ «سحر گاهان نجاتشان دادیم». (قمر: ۳۴)

۲. الْمُسْتَعْفِرِينَ بِالْأَسْحَارِ؛ «و در سحر گاهان از خداوند آمرزش می طلبند». (آل عمران: ۱۷)

۳. وَ بِالْأَسْحَارِ هُمْ يَسْتَغْفِرُونَ؛ «و در سحر گاهان استغفار می کردند». (ذاریات: ۱۸)

قرآن به سحرخیزی از ابعاد گوناگونی، چون برتری زمان سحر، مقدار شب زنده داری، شکوه سحرخیزی، مقام و جایگاه سحرخیزان و نکات دیگر توجه ویژه کرده است. این خود بیانگر ارزش و اهمیت سحرخیزی و شب زنده داری و آثار مفید و سودمند معنوی آن است. پاره‌ای از آیات مربوط به شب زنده داری خطاب به پیامبر (ص) است و پیروان مکتب اسلام هم به انجام دادن آن فراخوانده شده‌اند. از جمله آیاتی که به پیامبر (ص) خطاب می کند، آیات سوره مزمل است. خداوند متعال می فرماید:

يَا أَيُّهَا الْمَزْمُلُ * قُمِ اللَّيْلَ إِلَّا قَلِيلًا * نَضِيفَهُ أَوْ انْقُصْ مِنْهُ قَلِيلًا * أَوْ زِدْ عَلَيْهِ وَ رَتِّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلًا * إِنَّا سَنُلْقِي عَلَيْكَ قَوْلًا ثَقِيلًا * إِنَّ نَاشِئَةَ اللَّيْلِ هِيَ أَشَدُّ وَطْئًا وَ أَقْوَمُ قِيلًا * إِنَّ لَكَ فِي النَّهَارِ سَبْحًا طَوِيلًا * وَ اذْكُرْ اسْمَ رَبِّكَ وَ تَبَتَّلْ إِلَيْهِ تَتَبِيلًا (مزمل: ۱ - ۸)

ای جامه به خود پیچیده! شب را جز کمی به پاخیز. نیمی از شب را یا کمی از آن کم کن یا بر نصف آن بیفزای و قرآن را با تأمل و دقت بخوان. چرا که ما به زودی سخنی سنگین به تو القا خواهیم کرد. به یقین نماز و عبادت شبانه گامی استوارتر و گفتاری پایدارتر است؛ زیرا تو در روز تلاش مستمر و طولانی

ص: ۳۴

خواهی داشت [و عبادت شبانه به تو نیرو می‌بخشد]. نام پروردگارت را یاد کن و تنها به او دل ببند. امام باقر (ع) و امام صادق (ع) فرمودند که مقصود از این آیات، سحرخیزی برای نماز شب است. و نماز شب بسیار عمل سنگین و پرمشقت است؛ زیرا شب، زمان استراحت است و عمل عبادی در آن زحمت دارد. (۱)

هنگام روز کارهای انسان زیاد است: *إِنَّ لَكَ فِي النَّهَارِ سَبْحًا طَوِيلًا* (مزمّل: ۷) رفت و آمد، گفت و گو، دید و بازدید در روز زیاد است. اما سحر وقت آرامش است. ارتباط با دیگران قطع است و کسی مزاحم نیست. می‌توان با پروردگاری که *لَا تَأْخُذُهُ سِنَّةٌ وَلَا نَوْمٌ* است، به تنهایی گفت و گو کرد.

البته این در صورتی است که در روز مزاحم‌ها را به درون خود راه ندهیم. آن قدر واردات به دل نسپاریم که اگر سحر خواستیم با خدا سخن بگوییم همه اینها سر برآورند. بنابراین باید در روز اسباب آمادگی نماز شب و سحرخیزی را فراهم ساخت.

حضرت علی (ع) فرمود:

تَعَطَّرُوا بِالِاسْتِغْفَارِ لَا تَفْضَحْكُمْ رَوَائِحُ الذُّنُوبِ. (۲)

با طلب آمرزش خود را عطر آگین سازید. تا بوی بد گناهان، شما را رسوا نسازد.

در قرآن کریم آیات زیادی به گونه مستقیم و غیر مستقیم اهل ایمان را به شب‌زنده‌داری، تهجد، ذکر، دعا و ارتباط با خدا دعوت می‌کند و برای

۱- میزان الحکمه، محمد محمدی ری‌شهری، ج ۵، ص ۴۱۷.

۲- بحارالانوار، ج ۹۰، ص ۲۷۸.

ص: ۳۵

کسب درجات معنوی و پاداش‌های اخروی بشارت می‌دهد. خداوند در توصیف مؤمنان واقعی می‌فرماید:

تَتَجَافَى جُنُوبَهُمْ عَنِ الْمَضَاجِعِ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ خَوْفًا وَطَمَعًا وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ * فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَّا أُخْفِيَ لَهُمْ مِنْ قُرَّةِ أَعْيُنٍ جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ (سجده: ۱۶ و ۱۷)

پهلوهایشان از بسترها دور می‌شود [و شبانگاه به پا می‌خیزند و رو به درگاه خدا می‌آورند] و پروردگار خود را با بیم و امید می‌خوانند و از آنچه به آنان روزی داده‌ایم، انفاق می‌کنند. هیچ‌کس نمی‌داند چه پاداش‌های مهمی که مایه روشنی چشم‌هاست، برای آنها نهفته شده، به پاداش کارهایی که انجام می‌دادند.

خداوند در این آیه برای کسانی که لذت معنوی را بر لذت مادی خواب و آسایش ترجیح می‌دهند و در دل شب با تهجد و تضرع به گناه اقرار می‌کنند و از خداوند آمرزش می‌طلبند، پاداش‌های مهم و با ارزشی در نظر گرفته است.

خداوند در بیان علت بهره‌مندی پرهیزکاران از نعمت‌های بهشتی می‌فرماید:

إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ * آخِذِينَ مَا آتَاهُمْ رَبُّهُمْ إِنَّهُمْ كَانُوا قَبْلَ ذَلِكَ مُحْسِنِينَ * كَانُوا قَلِيلًا مِنَ اللَّيْلِ مَا يَهْجَعُونَ * وَبِالْأَشْحَارِ هُمْ يَسْتَغْفِرُونَ (ذاریات: ۱۵-۱۸)

به یقین پرهیزکاران در باغ‌های بهشتی و میان چشمه‌ها قرار دارند و آنچه پروردگارشان به آنها بخشیده، دریافت می‌دارند؛ زیرا پیش از آن [در سرای دنیا] از نیکوکاران بودند. آنان کمی از شب را می‌خوابیدند و در سحرگاهان استغفار می‌کردند.

ص: ۳۶

امام صادق (ع) در تفسیر بخشی از آیه شریفه کَانُوا قَلِيلًا مِّنَ اللَّيْلِ مَا يَهْجَعُونَ می‌فرماید:
 كَانُوا أَقَلَّ اللَّيَالِي تَفَوُّتُهُمْ لَا يَتُومُونَ فِيهَا. (۱)

اهل بهشت در دنیا کمتر شبی بر آنان می‌گذشت که بیدار نشوند و عبادت نکنند.

مرحبا قومی که داد بندگی را داده‌اند

همچنین حضرت امام صادق (ع) فرمود:

إِنَّ مَنِ اسْتَعْفَرَ فِي وَقْتِ السَّحْرِ فَهُوَ مِنْ أَهْلِ هَذِهِ الْآيَةِ. (۲)

هر کس هنگام سحر استغفار کند، از اهل آیه وَ بِالْأَشْحَارِ هُمْ يَسْتَغْفِرُونَ به‌شمار می‌آید.

و نیز از ائمه (علیهم السلام) روایت شده است:

أَلَا صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَى الْمُتَسَحِّرِينَ وَ الْمُسْتَغْفِرِينَ بِالْأَشْحَارِ. (۳)

آگاه باشید درودهای خداوند شامل حال اهل سحر و استغفارکنندگان در سحر است.

همچنین در روایت است:

إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ صَوْتَ الَّذِينَ يَسْتَغْفِرُونَ بِالْأَشْحَارِ. (۴)

همانا خداوند متعال دوست می‌دارد صدای کسانی را که سحرگاهان استغفار می‌کنند.

۱- تهذیب الاحکام، محمد بن حسن طوسی شیخ طوسی، ج ۲، ص ۳۳۶.

۲- میزان الحکمه، ج ۷، ص ۲۴۹.

۳- عدة الداعی و نجاح الساعی، احمد بن فهد حلی، ص ۲۵۱.

۴- مستدرک الوسائل، حسین نوری، ج ۱۲، ص ۱۴۶.

ص: ۳۷

رسول خدا (ص) درباره کسانی که از گزند وسوسه شیطان در امان‌اند، فرمود:

ثَلَاثَةٌ مَعْصُومُونَ مِنْ إِبْلِيسَ وَجُنُودِهِ الذَّاكِرُونَ لِلَّهِ وَالْبَاكُونَ مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ وَالْمُسْتَغْفِرُونَ بِالشَّحَارِ (۱)

سه گروه از [وسوسه‌های] ابلیس و لشکریانش در امان‌اند: آنان که خداوند را یاد می‌کنند، و آنان که از بیم [عذاب] خداوند گریه دارند و کسانی که سحرگاهان استغفار می‌کنند.

در اهتمام قرآن به شب‌زنده‌داری همین بس که خداوند، بیداری بخشی از شب را بر پیامبر (ص) واجب فرموده و «مقام محمود» وی را به بیداری این بخش از شب پیوند داده است. خداوند خطاب به پیامبر گرامی (ص) می‌فرماید:

(وَمِنَ اللَّيْلِ فَتَهَجَّدْ بِهِ نَافِلَةً لَكَ عَسَىٰ أَنْ يَبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقَامًا مَّحْمُودًا) (اسراء: ۷۹)

و پاسی از شب را از خواب برخیز و قرآن [و نماز] بخوان. این یک وظیفه اضافی برای توست. امید است پروردگارت تو را به مقامی درخور ستایش برساند.

از ویژگی‌های پیامبر (ص) وجوب نماز شب بر ایشان است. از این وجوب استفاده می‌شود که کسب مقام محمود نزد پروردگار با شب‌زنده‌داری و عبادت نیمه شب ارتباط دارد. این مقام در صورتی به پیامبر (ص) عطا می‌شود که حضرت بر تهجد و شب‌زنده‌داری مداومت داشته باشد. مراتبی از این موقعیت و مقام نیز برای امت پیامبر (ص) که

ص: ۳۸

شب‌زنده‌دار و متعجب‌اند، محفوظ است که می‌توانند به نسبت خود به مقام محمود دست یابند. تمامی مفسران معتقدند که این آیه درباره پیامبر اسلام (ص) نازل شده است. از امام صادق (ع) روایت شده است که نماز شب بر رسول خدا (ص) واجب بود. (۱)

بر اساس آیه شریفه، اخبار و اجماع مفسران، اقامه نماز شب بر پیامبر (ص) واجب بوده است. پیروان حضرت به صریح آیه شریفه لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ (احزاب: ۲۱) باید به سنت پیامبر (ص) اقتدا کنند و سحرخیزی را از پیامبر (ص) الگو بگیرند.

با فرمان شب‌خیزی به پیامبر (ص) در سوره مزمل و امر به آن حضرت به سجده و تسبیح شبانه در سوره دهر، وظیفه مؤمنان هم در راه تقرب به پروردگار مشخص می‌شود. نماز شب برای مؤمنان یادآوری مهم‌ترین لحظه‌های پرواز به ملکوت دانسته شده است. (۲) خداوند می‌فرماید:

(إِنَّ هَذِهِ تَذْكِرَةٌ فَمَنْ شَاءَ اتَّخَذَ إِلَىٰ رَبِّهِ سَبِيلًا) (مزمل: ۱۹)

این هشدار و تذکری است. پس هر کس بخواهد راهی به سوی پروردگارش برمی‌گزیند.

همچنین می‌فرماید:

(إِنَّ رَبَّكَ يَعْلَمُ أَنَّكَ تَقُومُ أَدْنَىٰ مِن ثُلُثِي اللَّيْلِ وَنِصْفَهُ وَ ثُلُثَهُ وَ

۱- تهذیب، ج ۲، ص ۲۴۲.

۲- عدة الداعی و نجاح الساعی، ص ۲۵۱.

ص: ۳۹

طَائِفَةٌ مِّنَ الَّذِينَ مَعَكَ (مزمّل: ۲۰)

پروردگارت می‌داند که تو و گروهی از آنان که با تو، نزدیک دو سوم از شب یا نصف یا یک سوم آن را به پا می‌خیزید [و به عبادت می‌پردازید].

همچنین خداوند می‌فرماید:

(أَمَّنْ هُوَ قَانِتٌ آنَاءَ اللَّيْلِ سَاجِدًا وَقَائِمًا يَحْذَرُ الْآخِرَةَ وَيَرْجُوا رَحْمَةَ رَبِّهِ) (زمر: ۹)

آیا [چنین کسی با ارزش است یا] کسی که در ساعات شب در حال سجده و قیام به عبادت مشغول است و از عذاب آخرت می‌هراسد و به رحمت پروردگارش امیدوار است.

در این آیه خداوند با مقایسه بین انسان گمراه و انسانی بیدار دل و نورانی که در دل شب پیشانی به آستانه حق می‌ساید، به ستایش انسان‌هایی می‌پردازد که شب زنده‌دارند، و در واقع، جایگاه با فضیلت شب‌زنده‌داری را بیان می‌کند. همچنین خداوند استغفار در سحر را از اوصاف پرهیزکاران می‌شمارد و می‌فرماید:

الصَّابِرِينَ وَالصَّادِقِينَ وَالْقَانِتِينَ وَالْمُنْفِقِينَ وَالْمُسْتَغْفِرِينَ بِالْأَسْحَارِ (آل عمران: ۱۷)

آنها [در مسیر اطاعت و ترک گناه] استقامت می‌ورزند، راستگویند، [در برابر خدا] خضوع، و [در راه او] انفاق می‌کنند و در سحر گاهان از خداوند آمرزش می‌طلبند.

در این آیه خداوند به پنج ویژگی اهل ایمان و تقوا اشاره می‌کند که یکی از آنها می‌تواند زمینه سایر اوصاف باشد.

ص: ۴۰

پروردگار در آیات قرآن، پیامبر را به زنده نگهداشتن شب به قیام، تسبیح، تقدیس و سجده فرا می‌خواند و می‌فرماید:
 فَاصْبِرْ عَلَىٰ مَا يَقُولُونَ وَ سَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ غُرُوبِهَا وَمِنْ آنَاءِ اللَّيْلِ فَسَبِّحْ وَأَطْرَافَ النَّهَارِ لَعَلَّكَ تَرْضَىٰ (طه: ۱۳۰)

پس در برابر آنچه می‌گویند صبر کن و پیش از طلوع آفتاب و قبل از غروب آن تسبیح و حمد پروردگارت را به‌جا آور و در ساعاتی از شب و اطراف روز [پروردگارت را] تسبیح گوی؛ باشد که [از الطاف الهی] خشنود باشی.
 همچنین خداوند می‌فرماید: سَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ حِينَ تَقُومُ؛ «و هنگامی که برمی‌خیزی، پروردگارت را تسبیح و حمد گوی». (طور: ۴۸)

برخی از مفسران، تسبیح و حمد را در این آیه، همان نماز شب دانسته‌اند. (۱) در آیات دیگر قرآن چنین می‌خوانیم:
 وَمِنَ اللَّيْلِ فَسَبِّحْهُ وَإِدْبَارَ النُّجُومِ (طور: ۴۹)

همچنین به هنگام شب او را تسبیح گوی و نیز به هنگام پشت کردن ستارگان [و طلوع صبح].
 همچنین می‌فرماید: وَمِنَ اللَّيْلِ فَسَبِّحْهُ وَأَدْبَارَ السُّجُودِ؛ «و در بخشی از شب او را تسبیح کن و بعد از سجده‌ها». (ق: ۴۰)
 امام صادق (ع) فرمود: «منظور از این آیه نماز و تراست که در آخر شب قرار دارد». (۲)

۱- تفسیر قمی، علی قمی، ج ۲، ص ۳۳۳.

۲- مجمع البیان، طبرسی، ج ۱۰، ص ۴۱۳؛ میزان الحکمه، ج ۵، ص ۴۱۷.

ص: ۴۱

وَمِنَ اللَّيْلِ فَاسْجُدْ لَهُ وَ سَبِّحْهُ لَيْلًا طَوِيلًا (دهر: ۲۶)

پاسی از شب را برای او سجده کن و مقداری طولانی از شب، او را تسبیح گوی.

همچنین خداوند بندگان خود را چنین توصیف می‌کند: وَالَّذِينَ يَبِيتُونَ لِرَبِّهِمْ سُجَّدًا وَقِيَامًا؛ «کسانی که شبانگاه برای پروردگارشان سجده و قیام می‌کنند». (فرقان: ۶۴)

همچنین خداوند می‌فرماید:

لَيْسُوا سَوَاءً مِّنْ أَهْلِ الْكِتَابِ أُمَّةٌ قَائِمَةٌ يَتْلُونَ آيَاتِ اللَّهِ آنَاءَ اللَّيْلِ وَهُمْ يَسْجُدُونَ (آل عمران: ۱۱۳)

آنها یکسان نیستند؛ [زیرا] گروهی از اهل کتاب [به حق و ایمان] قیام می‌کنند و پیوسته در اوقات شب، آیات خدا را می‌خوانند. درحالی که سجده می‌کنند.

مقصود از اهل کتاب کسانی‌اند که به اسلام ره یافتند و در سحر تهجد دارند و کتاب خدا را می‌خوانند و سجده می‌کنند؛ یعنی به نماز شب می‌ایستند.

همه در تسبیح خدا

براساس آیات قرآن، هرچه در آسمان و زمین است تسبیح گوی پروردگار است. با این وجود سزاوار نیست انسان از قافله تسبیح گویان عقب بماند و نعمت‌های الهی را پاس ندارد.

سعدی در حکایتی از گلستان چنین می‌نویسد:

یاد دارم که شبی در کاروانی همه شب رفته بودم و سحر در کنار بیشه‌ای خفته. شوریده‌ای که در آن سفر همراه ما بود، نعره‌ای بر

ص: ۴۲

آورد و راه بیابان گرفت و یک نفس آرام نیافت. چون روز شد گفتمش: آن چه حالت بود. گفت: بلبلان را دیدم که به نالش در آمده بودند از درخت و کبکان از کوه و غوکان در آب و بهایم از بیشه. اندیشه کردم که مروت نباشد همه در تسبیح و من به غفلت خفته.

عالمی هست به تسبیح و نماز ما همه غافل و در خواب ناز خداوند می‌فرماید: (يُسَبِّحُ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ) ؛ «آنچه در آسمان‌ها و آنچه در زمین است همواره تسبیح خدا می‌گویند». (جمعه: ۱)

ما سمیعیم و بصیریم و هشیم با شما نامحرمان ما خامشیم اگر انسان نیز ارزش و جایگاه خود را بداند، می‌تواند به مقامی برسد که با تمامی موجودات، در تقدیس و تسبیح خدا هماهنگ شود.

براساس فرمایش علی (ع) اعضا، جوارح حتی لباس نمازگزار حقیقی با او تسبیح می‌گویند. حضرت فرمود:

إِنَّ الْإِنْسَانَ إِذَا كَانَ فِي الصَّلَاةِ فَإِنَّ جَسَدَهُ وَثِيَابَهُ وَكُلَّ شَيْءٍ حَوْلَهُ يُسَبِّحُ.

انسان وقتی در حال نماز به سر می‌برد، بدن، لباس و هر آنچه اطراف اویند، تسبیح گوی خدایند.

می‌گویند هنگامی که «میرفندر سکی» نیمه‌های شب به ذکر لاله الا الله می‌پرداخت با گفتن لاله و نفی معبود، تاریکی، فضای اطاقش را می‌گرفت و چون الا الله می‌گفت و اثبات معبود می‌کرد، فضای اطاقش نورانی می‌شد. (۱)

اهمیت و ارزش سمرخیزی در روایات

در روایات، سمرخیزی و شب‌زنده‌داری جایگاه ویژه‌ای دارد. روایات فراوانی به بیان ارزش و اهمیت سحر، سمرخیزی و نماز شب می‌پردازند که در اینجا به برخی از آنها اشاره می‌کنیم.

پیامبر (ص) پیش از بعثت نیز موحد بود و سال‌ها در غار حرا و دیگر مکان‌ها به شب‌زنده‌داری مشغول بود و از وقت سحر بهره می‌برد. عشق به راز و نیاز در دل شب در عمق جان وی موج می‌زد. با این حال پیامبر (ص) می‌فرماید:

مَا زَالَ جِبْرِئِيلُ يُوصِينِي بِقِيَامِ اللَّيْلِ حَتَّى ظَنَنْتُ أَنَّ حَيَارَ أُمَّتِي لَنْ يَنَامُوا. (۱)

همیشه جبرئیل مرا در به پاداری شب (شب‌زنده‌داری) سفارش می‌کرد؛ به گونه‌ای که فکر کردم خوبان امت من هرگز نمی‌خوابند.

از امام صادق (ع) نقل است که جبرئیل نزد پیامبر (ص) آمد. آن حضرت فرمود: «ای جبرئیل، مرا موعظه کن». جبرئیل عرض کرد:

يَا مُحَمَّدُ! عَشْ مَا شِئْتُمْ فَإِنَّكُمْ مَيِّتٌ وَأَحْبَبُ مَا شِئْتُمْ فَإِنَّكُمْ مُفَارِقُهُ وَاعْمَلْ مَا شِئْتُمْ فَإِنَّكُمْ مَجْزِيٌّ وَاعْلَمْ أَنَّ شَرَفَ الرَّجُلِ قِيَامُهُ بِاللَّيْلِ وَ عَزَّهُ اسْتِغْنَاؤُهُ عَنِ النَّاسِ. (۲)

ای محمد! هرگونه که می‌خواهی زندگی کن، ولی بدان که عاقبت می‌میری. هرچیزی را که می‌خواهی دوست بدار، ولی بدان روزی از آن جدا می‌شوی و هرگونه که می‌خواهی عمل

۱- بحارالانوار، ج ۷۶، ص ۳۳۳.

۲- وسائل الشیعه، ج ۸، ص ۱۵۴.

ص: ۴۴

کن، ولی بدان جزای اعمال را خواهی دید، و بدان که شرف هر کس به سحرخیزی و عزتش در بی‌نیازی او از مردم است. گویند کسی از مردان خدا با همراهانش در یکی از منزل‌های میان راه مکه، نزدیک منا، اتراق کرده بود. چون پاسی از شب گذشت برای نماز سحری از خواب برخاست. دید همه خوابند. آنان را آواز داد: ای راهگذاران که برای آسودن کوتاه، درنگ کرده و دم گرفته‌اید! آیا برآیند که همه شب را در خواب بمانید؟ پس چگونه کوچ می‌کنید و از این منزل می‌گذرید؟ از بانگ او همه از خواب بیدار شدند، وضو گرفتند و به نماز ایستادند و بر رحمت خدایی دست رساندند. و چون سپیده سر برآورد گفت: «صبح هنگام، شبروان ستایش می‌شوند». (۱)

امام حسن عسکری (ع) می‌فرماید:

إِنَّ الْوُصُولَ إِلَى اللَّهِ سَفَرٌ لَا يُدْرَكُ إِلَّا بِامْتِطَاءِ اللَّيْلِ. (۲)

سیر الی الله و وصول به خدای سبحان، سفری است که مرکوب راهوار آن، شب‌زنده‌داری است.

پیامبر (ص) می‌فرماید:

يَا عَلِيُّ، ثَلَاثٌ فَرَحَاتٌ لِلْمُؤْمِنِ فِي الدُّنْيَا: لِقَاءُ الْإِخْوَانِ، وَالْإِفْطَارُ مِنَ الصَّيَامِ، وَالتَّهَجُّدُ مِنَ آخِرِ اللَّيْلِ. ۳

یا علی (ع) شادمانی ویژه مؤمنان در دنیا سه چیز است: ۱. دیدار با برادران دینی؛ ۲. روزه‌دار را میهمان کردن؛ (۳). سحرخیزی و عبادت در آخر شب.

۱- شب مردان خدا، سیدمحمد ضیاء آبادی، صص ۵۲ و ۵۳.

۲- بحارالانوار، ج ۷۵، ص ۳۷۹.

۳- میزان الحکمه، ج ۵، ص ۴۱۷؛ تفسیر نمونه، ج ۱۲، صص ۲۲۱ - ۲۳۱.

ص: ۴۵

علی (ع) می‌فرماید:

«أَفْضَلُ الْعِبَادَةِ سَهْرُ الْعَيْونِ بِذِكْرِ اللَّهِ سُبحَانَهُ»^(۱)؛ «برترین عبادت، شب‌زنده‌داری به یاد خدای سبحان است».

نیز علی (ع) می‌فرماید:

«السَّهْرُ رَوْضَةُ الْمُشْتاقِينَ»^(۲)؛ «شب‌زنده‌داری، بهشت و گلزار آرزومندان است».

نیز علی (ع) می‌فرماید:

«سَهْرُ الْعَيْونِ بِذِكْرِ اللَّهِ فُرْصَةُ السُّعْداءِ وَ نَزْهَةُ الْأَوْلِیاءِ»^(۳)

شب‌زنده‌داری و به یاد خدا مشغول‌بودن فرصتی برای سعادت‌مندان و تفریح اولیای خداست.

همچنین حضرت علی (ع) می‌فرماید:

«قیام اللیل مَصْحَةٌ لِلْبَدَنِ وَ مَرْضاهٌ لِلرَّبِّ عَزَّوَجَلَّ وَ تَعَرُّضٌ لِلرَّحْمَةِ وَ تَمَسُّكٌ بِأَخْلاقِ النَّبِیِّینِ»^(۴)

سحرخیزی، صحت‌بخش بدن و موجب خشنودی پروردگار عزوجل و قرار گرفتن در مسیر رحمت خدا و چنگ آویختن به اخلاق پیامبران است.

حضرت در کلامی دیگر می‌فرماید

:

«تَبَّهُ بِالْتَّفَكْرِ قَلْبُكَ وَ جَافَ عَنِ النَّوْمِ جَنْبُكَ وَ اتَّقِ اللَّهَ رَبَّكَ»^(۵)

دلت را با تفکر بیدار کن و شبانگاه برای نماز شب برخیز و از [عذاب] خدای خویش بترس.

۱- میزان الحکمه، ج ۴، ص ۵۳۷.

۲- همان.

۳- همان.

۴- همان، ج ۵، ص ۴۲۱.

۵- امالی شیخ مفید، ص ۲۰۸؛ اصول کافی، ج ۲، ص ۵۴.

ص: ۴۶

اسوه‌های سحرخیزی**اشاره**

سحرخیزی در بین امت‌ها و انبیای پیشین نیز از ارزش و اهمیت والایی برخوردار بوده است. شب‌زنده‌داری از برنامه‌های انبیا در ارتباط با پروردگارشان بوده است که در روایات معصومان (علیهم السلام) به آن اشاره شده است:

حضرت ابراهیم (ع)

پیامبر (ص) می‌فرماید:

خداوند ابراهیم (ع) را به دوستی برگزید جز به این خاطر که مهمان‌نواز بود و درحالی که مردم به خواب بودند، او به نماز شب می‌ایستاد. (۱)

به نیم شب که همه مست خواب خوش باشند من و خیال تو و ناله‌های دردآلود

حضرت موسی (ع)

از امام صادق (ع) نقل است که خداوند به حضرت موسی (ع) خطاب کرد و فرمود:

ای پسر عمران! دروغ گفته است کسی که گمان برده است مرا دوست دارد، ولی چون شب فراگیر شود، از من صرف‌نظر می‌کند و به خواب می‌رود. مگر نه این است که هر دوستداری، دوست می‌دارد با محبوبش خلوت کند.

ای پسر عمران! بدان که من بر [احوال، گفتار، رفتار و سحرخیزی] دوستانم آگاهم و چون شب، آنان را فرا گیرد، چشم

ص: ۴۷

دلشان را باز کنم، عاقبت، خود را در برابر دیدگانشان تمثل دهم و آنان از راه مشاهده (دل) مرا خطاب کنند و از سر حضور با من به سخن می‌نشینند. ای پسر عمران! در تاریکی شب، از قلبت خشوع، از کالبدت فروتنی و از دیدگان اشک را به من ببخش و مرا بخوان که مرا نزدیک و پاسخگو خواهی یافت. (۱)

حضرت داوود (ع)

«گویند خداوند تعالی به داوود (ع) وحی فرستاد که ای داوود! دروغ می‌گویند هر که ادعای دوستی من کند و چون شب شود، بخسبد». (۲)

عَجَبًا لِلْمُحِبِّ كَيْفَ يَنَامُ كُلُّ نَوْمٍ عَلَى الْمُحَبِّ حَرَامٌ
شگفتا، عاشق چگونه به خواب می‌رود درحالی که خواب بر عاشق حرام است.

حضرت سلیمان (ع)

پیامبر (ص) در وصایای خویش به «عبدالله بن مسعود» از عبادت، زهد و نیایش حضرت سلیمان نبی (ع) خبر می‌دهد و می‌فرماید: ای پسر مسعود! حضرت سلیمان با آن سلطنت که داشت نان جو می‌خورد و به مردم نان گندم سفید می‌داد. لباس پشمی می‌پوشید. وقتی به طور کامل تاریکی شب او را فرا می‌گرفت، دست‌هایش را به گردنش می‌بست و با این حالت به عبادت خدا، شب را به صبح می‌برد. (۳)

۱- بحارالانوار، ج ۸۴، ص ۱۳۹.

۲- ترجمه رساله قشریه، با تصحیحات و استدراکات، بدیع الزمان فروزانفر، ص ۷۰۰.

۳- بحارالانوار، ج ۷۴، ص ۹۷.

حضرت یعقوب (ع)

فرزندان یعقوب (ع) پس از اینکه به گناه خود پی بردند، از پدر درخواست کردند تا از خدا بخواهد آنان را ببخشد. حضرت یعقوب (ع) نیز به آنان وعده داد تا برای آنان از خداوند طلب آمرزش کند.

پیامبر گرامی اسلام (ص) می‌فرماید:

خَيْرُ وَقْتٍ دَعَوْتُمْ اللَّهَ عَزَّوَجَلَّ فِيهِ الْأَسْحَارُ وَ تَلَا هَذِهِ الْآيَةَ فِي قَوْلِ يَعْقُوبَ (ع) (سَوْفَ أَسْتَغْفِرُ لَكُمْ رَبِّي) قَالَ أَخْرَهُمْ إِلَى سَحْرِ. (۱)

بهترین زمان درخواست از خداوند سحرگاهان است، و آیه شریفه (وَ بِالْأَسْحَارِ هُمْ يَسْتَغْفِرُونَ) را تلاوت کرد و فرمود: «حضرت یعقوب درخواست آنان را تا سحر به تأخیر انداخت».

ملکوتی‌ترین زمان که فیض و رحمت الهی به بندگانش می‌رسد، لحظه سحر است. فیض و رحمت وقتی فزونی می‌گیرد که با مناسبت ارزشمند دیگری همراه شود؛ مثل سحر شب جمعه.

در روایتی از امام صادق (ع) رسیده است که حضرت یعقوب طلب آمرزش برای فرزندانش را تا سحر شب جمعه به تأخیر انداخت. (۲)

پیامبر (ص) شب‌زنده‌داری و نماز در شب را سنت خود و سیره صالحان امت‌های گذشته می‌داند و می‌فرماید:

عَلَيْكُمْ بِقِيَامِ اللَّيْلِ فَإِنَّهُ مِنْ دَابِّ الصَّالِحِينَ قَبْلَكُمْ وَإِنَّ قِيَامَ اللَّيْلِ قُرْبَةٌ إِلَى اللَّهِ وَمَنْهَاةٌ عَنِ الْإِثْمِ. (۳)

شب‌زنده‌داری و نماز شب را بر خود لازم بدانید؛ زیرا شیوه

۱- اصول کافی، ج ۲، ص ۳۴۶.

۲- همان.

۳- میزان الحکمه، ج ۷، ص ۳۱۵۰.

ص: ۴۹

صالحان پیش از شما بوده است و شب‌زنده‌داری مایه تقرب به خدا و بازداشتن از گناه است.

شب زنده‌داری، سیره عملی پیشوایان معصوم (علیهم السلام)

اشاره

پیامبر (ص) و ائمه اطهار (علیهم السلام) اسوه‌های کامل‌اند که تنها دیگران را به سحرخیزی و شب‌زنده‌داری سفارش نمی‌کنند، بلکه خودشان پیشگام در سحرخیزی و شب‌زنده‌داری بودند. سیره عملی آنان نمایانگر آن است که تمامی آنان اهل تهجد و شب‌زنده‌داری بودند. برای نمونه به مواردی اشاره می‌کنیم:

پیامبر اکرم (ص)

پیامبر (ص) چنان در عبادت شبانگهی می‌کوشید که به ایشان اعتراض می‌کردند و می‌گفتند شما گناهی نکرده‌اید و معصومید؛ چرا این گونه خود را در عبادت به مشقت می‌افکنید؟ حضرت فرمود: «آیا بنده شاکری نباشم؟!» (۱).
از حضرت رسول (ص) درباره بهترین اعمال پرسیده شد. ایشان پاسخ دادند: «بهترین اعمال، طول دادن قیام است». [همچنین بهترین نماز، بعد از نمازهای واجب، نماز شب است].
بنابراین، حضرت رسول (ص) طول دادن قیام را از بهترین اعمال برشمرده است. در ضمن ما را تشویق و راهنمایی کرده است که بخشی از شب را زنده بداریم و با خواندن نماز شب، از آثار لحظات سحر استفاده کنیم و هیچ‌گاه از برکات سحر غفلت نورزیم.

۱- کشکول، شیخ بهایی، ص ۴۶۲.

ص: ۵۰

امیرمؤمنان علی (ع)

مولای متقیان هیچ لذتی را بالاتر از خلوت با معبود و انس با معشوق حقیقی نمی‌شناخت. نمونه بارز شب‌زنده‌داری را باید در وجود آن امام همام که سر سلسله عارفان و اسوه موحدان و الگوی پارسایان است، جست‌وجو کرد. «نوف بکالی» می‌گوید: در یکی از شب‌ها حضرت علی (ع) را دیدم که از بستر برای عبادت برخاست. نگاهی به ستارگان افکند و به من فرمود: «خوابی یا بیدار؟» گفتم: «بیدارم» فرمود:

يَا نَوْفُ! طُوبَى لِلزَّاهِدِينَ فِي الدُّنْيَا، الرَّاعِبِينَ فِي الآخِرَةِ، أُولَئِكَ قَوْمٌ اتَّخَذُوا الْأَرْضَ بَسَاطًا وَ تُرَابَهَا فِرَاشًا وَ مَاءَهَا طِيبًا وَ الْقُرْآنَ شِعَارًا وَ الدُّعَاءَ دِتَارًا، ثُمَّ قَرَضُوا الدُّنْيَا قَرْضًا عَلَى مَنَهَاجِ الْمَسِيحِ.
يَا نَوْفُ! إِنَّ دَاوُدَ (ع) قَامَ فِي مِثْلِ هَذِهِ السَّاعَةِ مِنَ اللَّيْلِ فَقَالَ: إِنَّهَا لَسَاعَةٌ لَا يَدْعُو فِيهَا عَبْدٌ إِلَّا اسْتَجِيبَ لَهُ إِلَّا أَنْ يَكُونَ عَشَّارًا أَوْ عَرِيفًا أَوْ شُرْطِيًّا أَوْ صَاحِبَ عَزْطَبَةٍ أَوْ صَاحِبَ كُوبَةٍ. (۱)

ای نوف! خوشا به حال آنان که از دنیای حرام چشم پوشیدند و دل به آخرت بستند. آنان مردمی‌اند که زمین را تخت، خاک را بستر، آب را عطر، قرآن را پوشش زیرین و دعا را لباس رویین خود قرار دادند و با روش عیسای مسیح با دنیا برخورد کردند. ای نوف! همانا داوود پیامبر (ع) در چنین ساعتی از شب بر می‌خاست و می‌گفت: «این ساعتی است که دعای هر بنده‌ای به اجابت می‌رسد، جز باجگیران، جاسوسان، شبگردان و نیروهای انتظامی حکومت ستمگر و نوازنده طنبور و طبل».

ص: ۵۱

فاطمه (علیها السلام)

حضرت فاطمه زهرا (علیها السلام) به قدری عبادت می کرد که پاهایش ورم می نمود.

حسن بصری می گوید:

ما كَانَ فِي هَذِهِ الْأُمَّةِ أَعْبُدُ مِنْ فَاطِمَةَ كَأَنَّكَ تَقُومُ حَتَّى تَوَرَّمَ قَدَمَاهَا. (۱)

عبادت ترا از فاطمه در میان امت نمی توان یافت؛ زیرا به حدی مشغول عبادت می شد که پاهایش ورم می کرد.

امام حسن مجتبی (ع) می فرماید:

مادرم فاطمه (علیها السلام) را دیدم که شب جمعه در محراب عبادت ایستاده است و پیوسته تا طلوعه بامداد در رکوع و سجود بود.

شنیدم که مردان و زنان مؤمن را دعا می کرد. آنان را نام می برد و در حقشان دعای بسیار می کرد، اما برای خود دعایی نداشت. به

مادرم گفتم:

«يَا أُمَّةَ لِمَ لَا تَدْعُونَ لِنَفْسِكَ كَمَا تَدْعُونَ لِغَيْرِكَ فَقَالَتْ يَا بِنْتِي أَلْجَارُ ثُمَّ الدَّارُ» (۲)؛ «مادر جان! چرا همان گونه که برای دیگران دعا

می کنی برای خود دعا نمی کنی؟ فرمود: پسر! [نخست] همسایه و سپس [اهل] خانه».

سیره عالمان و صالحان

عالمان و ارسته‌ای که به باطن عالم و معرفت عمیق دست یافته‌اند، بدون تردید رسیدن به این موفقیت‌ها را مرهون نیایش و گریه‌های

نیمه شب می دانند.

۱- بحار الانوار، ج ۴۳، ص ۸۴.

۲- وسائل الشیعه، ج ۷، ص ۱۱۳.

ص: ۵۲

یکی از نزدیکان «حجت الاسلام شفتی» نقل می‌کند که با ایشان همسفر بودم. وقتی شب گذشت، برای خواب آماده شدیم. وی چون گمان کرد من خوابیده‌ام، برخاست و به نماز ایستاد و گریه سرداد. چونان که بندگان کالبدش مرتعش بود و دو فکش به هم می‌خورد و نمی‌توانست کلمات نماز را صحیح ادا کند.

به گواهی بزرگان او هر سحرگاه در خانه و کتابخانه‌اش سخت می‌گریست. گاه از گریه او همسایگان با خبر و بیدار می‌شدند. (۱)

«استاد شهید مرتضی مطهری» از سحرخیزی پدر بزرگوارشان در زمانی که هر دو در قید حیات بودند، چنین یاد می‌کند:

هیچ‌وقت پدرم نمی‌گذاشت که وقت خوابش از سه ساعت از شب بگذرد و تأخیر بیفتد. شام را سر شب می‌خورد و سه ساعت از شب می‌خوابید و حداقل دو ساعت به طلوع فجر مانده بیدار می‌شد. حداقل قرآنی که تلاوت می‌کرد یک جزء بود. و با چه فراغت و آرامشی نماز شب می‌خواند. حالا تقریباً صد سال از عمرش می‌گذرد. هیچ‌وقت نمی‌بینم که یک خواب ناآرام داشته باشد.

اینها دل را زنده می‌کند. آدمی که می‌خواهد از چنین لذتی بهره‌مند شود، باید کمتر از لذت‌های مادی استفاده کند تا بتواند به آن

لذت عمیق‌تر الهی برسد. (۲)

حضرت امام خمینی (رحمة الله) در اهمیت شب‌زنده‌داری و نماز شب و توصیه

۱- وحید بهبهانی، علی دوانی، ص ۲۲۲.

۲- احیاء تفکر دینی، شهید مطهری، ص ۹۵.

ص: ۵۳

به آن می‌نویسد: «سیره ائمه (علیهم السلام) و مشایخ عظام و علما، مواظبت بر این عمل بوده است. بلکه قطع نظر از عبادت، به بیداری در آخر شب اهمیت می‌دادند». (۱) و نیز می‌نویسد: «اگر نمی‌توانی مخلص شوی، لااقل برای آن «قره العین» (۲) بکوش که حق تعالی مخفی فرموده است». (۳)

رهبر انقلاب می‌فرماید:

مرحوم مطهری یک مرد اهل عبادت، سحرخیزی و تهجد بود. یک شب ایشان منزل ما بودند. نصف شب از صدای گریه ایشان خانواده از خواب پریده بودند. البته اول ملتفت نشده بودند، صدای کیست. اما بعد فهمیدند که صدای آقای مطهری است. ایشان نصف شب نماز می‌خواند همراه با گریه با صدایی که از آن اتاق می‌شد آن را شنید. (۴)

«شیخ جعفر کاشف الغطا»، از علمای برجسته شیعه، در عبادت، صفای باطن، حالت تضرع، تهجد، سحرخیزی، دعا و مناجات از خواص روزگار بود. «ملا محمد تقی برغانی قزوینی» می‌گوید:

روزی شیخ جعفر کاشف الغطا وارد قزوین شد و در منزل یکی از بزرگان اقامت کرد. در منزل باغی وجود داشت. وقت خواب همه خوابیدند. من هم در گوشه‌ای از باغ خوابیدم. چون پاسی از شب گذشت شنیدم شیخ جعفر کاشف الغطا مرا صدا می‌زند. می‌گوید: «برخیز نماز شب به جای آور» پس از پاسخ، دوباره به

۱- اربعین حدیث، امام خمینی، ص ۲۰۱. با اندکی تصرف

۲- سجده: ۱۷؛ اشاره به آیه شریفه قرآن است.

۳- اربعین حدیث، ص ۲۰۴. با اندکی تصرف

۴- سرگذشت‌های ویژه‌ای از زندگی شهید مطهری، ج ۱، ص ۸۸.

ص: ۵۴

خواب رفتم. ناگهان صدایی به گوشم رسید. به دنبال آن روانه شدم وقتی نزدیک جایی که سر و صدا می‌آمد رسیدم دیدم جناب شیخ به تضرع و گریستن و مناجات مشغول است. صدای ایشان چنان بر من اثر گذاشت که از آن شب تاکنون ۲۵ سال می‌گذرد و هر شب برمی‌خیزم و به مناجات مشغول می‌شوم. (۱)

ملاهادی سبزواری در تمام عمر یک سوم آخر شب را بیدار می‌شد و به راز و نیاز و خواندن دعای جوشن کبیر و نماز شب سرگرم بود و با ناله و مناجات‌های نیمه شب، خانواده وی که در حجره‌های بالای خانه در خواب بودند، از خواب بیدار می‌شدند و صدای حکیم را می‌شنیدند. در تمام مدت تدریس ممکن نشد بانگ مؤذن بلند شود و ایشان درسی را قطع نکند و به سخنان خود پایان ندهد و صدایشان به اذان بلند نشود. (۲)

۱- قصص العلماء، تنکابنی، ص ۱۸۹.

۲- روزنامه رسالت، صفحه چهارم، ۴/۲/۱۳۷۲.

ص: ۵۵

فصل سوم: ویژگی‌های سحر

اشاره

ص: ۵۷

ویژه بودن وقت سحر

سحر در قرآن کریم و منابع روایی، از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است. آیات قرآن به‌طور خاص به اهمیت آن تصریح کرده و آن را از بهترین لحظه‌ها برای ارتباط با خدا، راز و نیاز، استغفار و درخواست رحمت الهی دانسته است. خداوند در چندین آیه، پیامبرش را به شب‌زنده‌داری دعوت، و او را به عبادت در وقت سحر ترغیب می‌کند (۱) و مقام محمود (۲) را دستاورد آن می‌داند، همگی اینها بیانگر ارزش و ویژگی‌های سحر است.

اینکه خداوند نجات برخی امت‌های گذشته را به وقت سحر موکول کرده است، دلیل ویژه بودن این وقت از شبانه‌روز نزد پروردگار است. (۳)

در روایات بهترین لحظه‌های شبانه‌روز وقت سحر معرفی شده است:

إِنَّ دَاوُدَ (ع) سَأَلَ جِبْرِئِيلَ عَنِ أَفْضَلِ الْأَوْقَاتِ؟ قَالَ لَا أَعْلَمُ إِلَّا أَنَّ

۱- مزمل: ۲ و ۳.

۲- اسراء: ۷۹.

۳- فَتَجْنِيَاهُمْ بِسِحْرِ * نِعْمَةٌ مِنْ عِنْدِنَا كَذَلِكَ نَجْزِي مَنْ شَكَرَ، قمر: ۳۴ و ۳۵؛ إِنَّهُمْ أَنْبَسُ يَتَطَهَّرُونَ * فَتَجْنِيَاهُ وَأَهْلَهُ، اعراف: ۸۳؛ فَتَجْنِيَاهُ وَأَهْلَهُ أَجْمَعِينَ، صافات: ۱۳۳.

ص: ۵۸

الْعَرْشَ يَهْتَرُّ فِي الْأَشْحَارِ (۱).

حضرت داود نبی (ع) از جبرئیل امین پرسید: «برترین لحظه‌ها کدام است؟» جبرئیل گفت: «نمی‌دانم جز به این مقدار که عرش خداوند هنگام سحر به جنبش درمی‌آید». پیشوایان دین درباره ویژگی‌های سحر، مطالب بسیاری فرموده‌اند؛ از جمله:

گشوده‌شدن درهای رحمت

با اندک ارتباطی در لحظه‌های سحر، فیض و رحمت الهی به بندگان عطا می‌شود. امام باقر (ع) صفات قدسی ساعات سحر و برکات دعا در آن ساعات را چنین می‌ستاید:

خداوند متعال نیازآوران و نیایش‌کنان از بندگان مؤمن خود را بسیار دوست دارد. پس از هنگام سحر تا دمیدن خورشید دعا کنید که آن ساعتی است که در آن زمان درهای آسمان گشوده می‌شوند، نسیم [رحمت] می‌وزند، روزی‌ها قسمت می‌شوند و حاجت‌های بزرگ برآورده می‌گردند. (۲)

لحظه استجاب دعا

دعا با سرشت و سرنوشت انسان آمیخته است. زندگی بدون درخواست از خدا خودسری است. دعای بدون عمل، تبلی و شرمندگی

۱- میزان الحکمه، ج ۷، ص ۲۴۹.

۲- شرح اسماء الحسنی، ملا هادی سبزواری، ص ۷۲۱؛ جمال الاسبوع، سید بن طاووس، ص ۱۷؛ معراج السعاده، ملا احمد نراقی، ص ۷۶۸.

ص: ۵۹

است. دعا همراه عمل، بهترین ارتباط با خدا و بندگی است. سحر بهترین وقت برای خواستن است. دعا بعد از عمل، کلید درهای بسته است. البته درها به روی ما بسته نیست، ما دست و پا بسته‌ایم. نباید از دعا کردن ناامید شد که شیطان پس از امر به هبوط و خروج، دعا کرد و دعایش به اجابت رسید:

(قَالَ أَنْظِرْنِي إِلَى يَوْمٍ يُبْعَثُونَ* قَالَ إِنَّكَ مِنَ الْمُنظَرِينَ) (اعراف: ۱۴ و ۱۵)

گفت مرا تا روزی که [مردم] برانگیخته می‌شوند مهلت ده. فرمود تو از مهلت داده‌شدگانی.

دوستان را کجا کنی محروم تو که با دشمنان نظر داری

پیامبر (ص) می‌فرماید:

خَيْرٌ وَقْتٍ دَعَوْتُمْ اللَّهَ فِيهِ الْأَسْحَارُ. (۱)

بهترین هنگامی که می‌توانید در آن خداوند را بخوانید، اوقات سحر است.

همچنین می‌فرماید:

إِذَا كَانَ آخِرُ اللَّيْلِ يَقُولُ اللَّهُ سُبْحَانَهُ، هَلْ مِنْ دَاعٍ فَاجِيْبُهُ؟ هَلْ مِنْ سَائِلٍ فَأَعْطِيهِ سُؤْلَهُ؟ هَلْ مِنْ مُسْتَغْفِرٍ فَأَغْفِرَ لَهُ؟ هَلْ مِنْ تَائِبٍ فَاتُوبَ عَلَيْهِ؟ (۲)

هرگاه پایان شب فرا می‌رسد خدای سبحان می‌فرماید: «آیا دعاکننده‌ای هست [که مرا بخواند] تا جوابش دهم؟ آیا تقاضاکننده‌ای هست [که از من بخواهد] تا عطایش کنم؟ آیا

۱- وسائل الشیعه، ج ۴، ص ۱۱۷.

۲- بحار الانوار، ج ۸۴، ص ۱۶۷.

ص: ۶۰

آمزش خواهی هست [که از من آمزش طلب کند] تا او را بیامرزم؟ آیا توبه‌کننده‌ای هست تا توبه‌اش را بپذیرم». پیامبر (ص) به علی (ع) می‌فرماید:

يَا عَلِيُّ صَلِّ مِنَ اللَّيْلِ وَلَوْ قَدَّرَ حَلِبُ شَاهٍ وَّ بِالْأَسْحَارِ فَادْعُ فَإِنَّ عِنْدَ ذَلِكَ لَا تُرَدُّ دَعْوَةٌ. (۱)

یا علی بخشی از شب را به نماز بایست هرچند به اندازه دوشیدن گوسفند باشد و در هر سحر از خدا بخواه که در آن لحظات، دعایی رد نشود.

دلا بسوز که سوز تو کارها بکند

امام صادق (ع) می‌فرماید:

در شب، لحظه‌ای است که ممکن نیست بنده مؤمن در آن به پاخیزد، دو رکعت نماز به پا دارد و خداوند را بخواند و حضرت حق خواسته‌هایش را به اجابت نرساند.

راوی می‌گوید: «از امام پرسیدم آن چه لحظه‌ای است؟» امام (ع) فرمود: «یک ششم از نیمه دوم شب». (۲)

گر عاشقی بی‌سیم و زر

در راه او شام و سحر

ز آه دل و خون جگر

بر گیر زاد و راحله (۳)

سوز دل، اشک روان، آه سحر ناله شب این همه از نظر لطف شما می‌بینم (۴)

۱- بحار الانوار، ج ۸۷، ص ۱۶۷؛ اسرار الصلاة، ص ۴۸۰.

۲- اسرار الصلاة، ص ۴۸۰.

۳- الهی قمشه‌ای.

۴- حافظ.

ص: ۶۱

از مرحوم مجلسی اول (محمدتقی مجلسی) پدر مرحوم علامه محمد باقر مجلسی نقل شده که گفته است:
در یکی از شبانگاهان به هنگام سحر، حال خوشی داشتم. دریافتم که در این حال هرچه از حق تعالی بخواهم به من عطا خواهد کرد. پس در این اندیشه شدم که چه چیزی از آن عزیز طلب کنم که ناگهان محمدباقر در گهواره‌اش گریه سر داد. من نیز بی‌درنگ عرضه داشتم: «بار خدایا! به محمد و آل محمد، پسر محمد باقر را در رواج و نشر احکام بزرگ پیامبر یاری فرما و توفیق بی‌کرانش عطا فرما». (۱)

ما ملک نیم روز به یک جو نمی‌خریم تا وام ماست ناله و نجوای نیمه شب

توزیع روزی

سحر زمانی است که خداوند روزی و بهره هر موجودی را در شبانه‌روز برایش مقرر می‌کند و از امتیازات سحر این است که اگر بیدار باشید و از خداوند درخواست ازدیاد روزی حلال کنید، خداوند آن را رد نمی‌کند.

امام باقر (ع) می‌فرماید:

إِنَّ اللَّهَ عَزَّوَجَلَّ يُحِبُّ مَنْ عِبَادِهِ الْمُؤْمِنِينَ كُلَّ دَعَاءٍ، فَعَلَيْكُمْ بِالْدُّعَاءِ فِي السَّحْرِ إِلَى طُلُوعِ الشَّمْسِ فَإِنَّهَا سَاعَةٌ تُفْتَحُ فِيهَا أَبْوَابُ السَّمَاءِ وَ تُقَسَّمُ فِيهَا الْأَرْزَاقُ وَ تُقْضَى فِيهَا الْحَوَائِجُ الْعِظَامُ. (۲)

خدای عزوجل از بین بندگان مؤمنش، آنان را که بسیار دعا

۱- وحید بهبهانی، علی دوانی، ص ۱۰۰.

۲- وسائل الشیعه، ج ۵، ص ۲۷۴.

ص: ۶۲

کنند، دوست می‌دارد. پس همواره از سحر تا طلوع خورشید دعا کنید؛ زیرا در این لحظات درهای آسمان گشوده و روزی‌ها قسمت و حاجت‌های بزرگ برآورده می‌شود.

گویا عشق حقیقی از دامن سحر زاده می‌شود و در عشق، رازی نهفته است که با کلید سحر گشوده می‌شود. بی‌علت نیست که ماه مبارک رمضان از تمام ماه‌های سال ممتاز است؛ چون در این ماه، دعا، راز و نیاز، تهجد، نماز شب و تلاوت قرآن در سحرها انجام می‌یابد و درون از گناه پاک می‌شود و با این تلاش‌های مؤمنان، باد صبا در سحر بوی بهشت را به مشام دلدادگان می‌رساند.

ص: ۶۳

فصل چهارم: سمرقیزی و شب‌زنده‌داری در حج و زیارت

اشاره

ص: ۶۵

شب‌زنده‌داری در ایام حج**دهه اول ذی‌حجه**

در موسم حج و در برخی از شب‌های ماه ذیحجه الحرام، به گونه‌ای ویژه، به شب‌زنده‌داری و تهجد توصیه شده است. این شب‌ها از آغاز ماه ذیحجه شروع می‌شود و ایام تشریق تا شب سیزدهم را در برمی‌گیرد. در منابع اهل سنت، به شب‌زنده‌داری شب‌های دهه اول ذیحجه بیشتر تأکید شده است.

علمای حنفی و حنبلی بر استحباب شب‌زنده‌داری دهه اول ذیحجه الحرام تأکید نموده و به روایت پیامبر (ص) استناد کرده‌اند: **مَا مِنْ أَيَّامٍ أَحَبُّ إِلَى اللَّهِ أَنْ يَتَعَبَّدَ لَهُ فِيهَا مِنْ عَشْرِ ذِي الْحِجَّةِ، يَعْدِلُ صِيَامُ كُلِّ يَوْمٍ مِنْهَا بِصِيَامِ سَنَةٍ وَقِيَامُ كُلِّ لَيْلَةٍ مِنْهَا بِقِيَامِ لَيْلَةِ الْقَدْرِ. (۱)**

دوست‌داشتنی‌ترین زمانی که خداوند در آن عبادت می‌شود، دهه ذیحجه است که روزه هر روز آن برابر با روزه یک سال و شب‌زنده‌داری آن برابر با شب قدر است.

۱- البحر الرائق، ج ۲، ص ۵۶؛ حاشیه، ابن عابدین، ج ۱، ص ۴۶۰.

ص: ۶۶

به شب‌زنده‌داری برخی از شب‌های دهه اول ذیحجه، به طور ویژه توصیه شده است؛ از جمله:

شب ترویبه

«ترویبه» به معنای آب برداشتن و آماده شدن برای اعمال حج تمتع است. شب هشتم ذیحجه از شب‌های با فضیلتی است که بر اساس روایتی از پیامبر اکرم (ص) شب‌زنده‌داری آن به دعا و ذکر، سفارش شده است:

«مَنْ أَحْيَا اللَّيَالِيَ الْأَرْبَعِ وَجَبَتْ لَهُ الْجَنَّةُ لَيْلَةَ التَّرْوِيهِ وَ...» (۱)؛ «هرکس شب ترویبه و... را احیا بدارد، بهشت بر او واجب است».

شب عرفه

در منابع روایی آمده است که حج گزار مستحب است شب عرفه، یعنی شب نهم ذیحجه را در منا بیتوته کند و شب را به دعا و عبادت بگذراند. پیامبر اکرم (ص) می‌فرماید:

مَنْ أَحْيَا اللَّيَالِيَ الْأَرْبَعِ وَجَبَتْ لَهُ الْجَنَّةُ لَيْلَةَ التَّرْوِيهِ وَ لَيْلَةَ عَرَفَةَ وَ لَيْلَةَ النَّحْرِ وَ لَيْلَةَ الْفِطْرِ. (۲)

هرکس شب‌های ترویبه، عرفه، عید قربان و عید فطر را شب‌زنده‌داری کند، بهشت بر او واجب است.

بهتر آن است که عبادت خود را به ویژه نمازهایش را در مسجد «خیف» که در منا واقع شده است به‌جا آورد و نیز مستحب است پس از نماز صبح تا طلوع آفتاب به تلاوت قرآن، تسیحات، دعا و توسل

۱- الجامع الصغیر، جلال الدین سیوطی، ج ۲، ص ۵۵۷ به نقل از ابن عساکر.

۲- الفردوس، ج ۳، ص ۶۲۰؛ الجامع الصغیر، ج ۲، ص ۵۵۷ به نقل از ابن عساکر.

ص: ۶۷

بگذرانند. سپس روانه عرفات شود.

احتیاط آن است تا پس از طلوع آفتاب از وادی «محسّر» نگذرد. بنابراین گذشتن از وادی محسّر پیش از صبح مکروه و خلاف احتیاط است.

شب عید قربان

شب عید قربان نیز از شب‌هایی است که احیای آن سفارش شده و مایه آمرزش گناهان است.

جمعی از فقهای برجسته شیعه، احیا و شب‌زنده‌داری شب عید قربان را به عبادت، نماز و کوشش در دعا و ذکر خدا مستحب دانسته (۱) و برای اثبات استحباب احیای آن به روایاتی تمسک کرده‌اند؛ از جمله این روایت امام صادق (ع) که فرمود:

ان اسیتطعت ان توحیی تلک اللیلة فافعل، فإنه بلغنا ان ابواب السماء لا تعلق تلک اللیلة لاصوات المؤمنین لهم دوی کدوی النحل یقول الله عزوجل ثنائه انا ربکم و انتم عبادی اذیتم حقی و حق علی ان اسیتجیب لکم فیحط تلک اللیلة عمّن اراد ان یحط عنه ذنوبه ویغفر لمن اراد ان یغفر له. (۲)

اگر توان آن را داشتی که آن شب را بیدار بمانی، بیدار بمان؛ زیرا به ما رسیده است که درهای آسمان در آن شب به روی

۱- «یستحب الاجتهاد فی الدعا لیلۃ المزدلفه و احیاءها»: جواهر الکلام، محمد حسن نجفی، ج ۱۹، صص ۷۹ - ۸۲.

۲- وسائل الشیعه، ج ۱۴، ص ۱۱؛ تذکره الفقهاء، علامه حلی، ج ۸، ص ۱۹۹؛ جواهر الکلام، ج ۱۹، ص ۸۹؛ کافی، ج ۴، ص ۴۶۸.

ص: ۶۸

صداهای مؤمنان بسته نمی‌شود. برایشان همه‌ای است همچون همه زنبوران عسل. خداوند متعال می‌فرماید: «من پروردگار شمایم و شما بندگان من. حق مرا ادا کردید پس بر من حق است که دعایتان را مستجاب کنم». در آن شب خداوند گناهان هر کس را بخواند می‌آمرزد و هر کسی را بخواند می‌بخشاید.

علی (ع) از افرادی متعجب بود که نسبت به چنین شب‌های بافضیلتی از سال بی تفاوت بودند. در روایتی چنین آمده است:

كَانَ يُعْجَبُهُ أَنْ يُفَرِّغَ نَفْسَهُ أَرْبَعَ لَيَالٍ مِنَ السَّنَةِ: أَوَّلَ لَيْلَةٍ مِنْ رَجَبٍ وَ لَيْلَةَ النَّحْرِ. وَ لَيْلَةَ الْفِطْرِ وَ لَيْلَةَ النُّصْفِ مِنْ شَعْبَانَ. (۱)

آن حضرت از اینکه کسی چهار شب از شب‌های سال را با بی تفاوتی بگذراند، متعجب می‌شد: شب اول ماه رجب، شب عید قربان، شب عید فطر و شب نیمه شعبان.

فقهای اهل سنت نیز بر استحباب شب‌زنده‌داری شب عید فطر و عید قربان اتفاق نظر دارند (۲) و بر این دیدگاه به روایت امام علی (ع) استناد جسته‌اند:

مَنْ قَامَ لَيْلَتِي الْعِيدِ مُحْتَسِبًا لَمْ يَمُتْ قَلْبُهُ حِينَ تَمُوتُ الْقُلُوبُ. (۳)

کسی که دو شب عید فطر و قربان را به عبادت (تفکر، ذکر خدا، نماز و...) سپری کند هنگامی که دل‌ها می‌میرند، دل او نمی‌میرد.

۱- وسائل الشیعه، ج ۷، ص ۴۷۸؛ اقبال الاعمال، سید بن طاووس، ص ۷۳.

۲- شرح منهاج، ج ۲، ص ۱۲۷، مراقی الفلاح، ص ۳۱۸؛ البحر الرائق، ج ۲، ص ۲۵۶؛ المغنی، ج ۱، ص ۱۵۹.

۳- معرفه السنن و الآثار، بیهقی، ج ۳، ص ۹۷.

ص: ۶۹

ایام تشریق

در سبب نام‌گذاری روزهای یازدهم تا سیزدهم ذیحجه به ایام تشریق، دیدگاه‌های متفاوتی از سوی لغت‌دانان و مفسران اظهار شده است؛ از جمله گفته‌اند: «به علت تابش ماه در شب‌های این ایام، به این روزها ایام تشریق گفته شده است» (۱).
 در اصطلاح فقه به روزها و شب‌های یازدهم تا سیزدهم ذیحجه ایام تشریق می‌گویند. (۲) به نظر برخی منظور از «ایام معدودات» که در آیه شریفه (وَ اذْكُرُوا اللّٰهَ فِیْ اَیَّامٍ مَّعْدُوٰتٍ) (بقره: ۲۰۳) آمده است، دهه اول ذیحجه و دو روز پس از آن است. (۳) ولی اهل بیت (علیهم السلام) مقصود از ایام معدودات را ایام تشریق دانسته‌اند. (۴) بیشتر مفسران اهل سنت و شیعه نیز همین دیدگاه را پذیرفته‌اند. (۵)
 همچنین غالب مفسران و فقهای شیعه و اهل سنت مراد از ذکر را گفتن تکبیر بعد از نمازهای واجب دانسته‌اند. (۶)

بیتوته در منا

پس از اعمال روز عید قربان، بر حج‌گزار واجب است که شب یازدهم و دوازدهم را در منا بیتوته کند و روزها، جمره‌های سه‌گانه را رمی کند.
 روایات زیادی از اهل بیت (علیهم السلام) بر وجوب بیتوته در این ایام دلالت

- ۱- کنز العرفان، سیوری فاضل مقداد، ج ۱، ص ۳۱۹؛ مجمع البیان، ج ۲، ص ۵۳۲.
- ۲- همان؛ مجمع البحرین، طریحی، ج ۲، ص ۵۰۴؛ المیزان، ج ۱۴، ص ۳۷۰.
- ۳- مجمع البیان، ج ۲، ص ۵۳۲.
- ۴- قرب الاسناد، ص ۱۷؛ کافی، ج ۴، ص ۵۱۶.
- ۵- تفسیر قرطبی، ج ۳، ص ۳؛ تفسیر الکبیر، ج ۲، ص ۳۴۰؛ مجمع البیان، ج ۲، ص ۵۳۳.
- ۶- کنز العرفان، ج ۱، ص ۳۱۹.

ص: ۷۰

دارد. (۱) بیشتر علمای اهل سنت نیز بیتوته این ایام را در منا واجب، و شماری از آنان مستحب شمرده‌اند. (۲)

شب‌زنده‌داری در مسجد الحرام و مکه در ایام تشریق

از برنامه‌هایی که می‌تواند جایگزین بیتوته واجب شب یازدهم و دوازدهم در منا شود، شب‌زنده‌داری حاجی در مکه و مسجدالحرام است. بنابراین اگر حاجی در مسجدالحرام یا مکه، تمام شب را نخوابد و به ذکر و عبادت مشغول باشد، می‌تواند در منا نمازد. با این حال فقها گفته‌اند: «بیتوته در منا افضل است، گرچه در مسجدالحرام به طواف و اعمال حج و اعمال مستحبی دیگر، مثل طواف مستحبی، نماز و... اشتغال داشته باشد». (۳)

سرخیزی و شب‌زنده‌داری در ایام عمره

اشاره

به لطف پروردگار و به برکت نظام شکوهمند جمهوری اسلامی و تلاش سازمان حج و زیارت، افزون بر تشریف در ایام حج، درهای رحمت الهی به سوی مسلمانان ایرانی در سایر ایام نیز گشوده شد تا بتوانند در طول سال به عمره مفرد مشرف شوند. مناسب دیدیم به شب‌هایی اشاره کنیم که در طول سال به شب‌زنده‌داری آن از سوی پیشوایان دین توصیه شده است تا زائران عزیز از این فرصت‌ها غفلت نورزند و زاد و توشه بیشتری از این سفر معنوی برای روز نیاز برگیرند.

۱- وسائل الشیعه، ج ۱۴، صص ۲۵۱ - ۲۵۹.

۲- المجموع، ج ۸، ص ۲۴۵؛ المغنی، ج ۳، ص ۴۷۳؛ نیل الاوطار، شوکانی، ج ۵، ص ۸۵.

۳- مناسک حج محشا.

ص: ۷۱

فقهای شیعه و اهل سنت بر استجاب احیای شب‌های با فضیلتی که در طول سال وجود دارد و نص و روایاتی در شأن و منزلت آنها وارد شده است، اتفاق نظر دارند؛ شب‌هایی که در روایات، سنت و سیره پیشوایان دین، شب‌هایی ارزشمند، با برکت و با فضیلت شمرده شده‌اند و به احیا و شب‌زنده‌داری آنها توصیه و ترغیب شده است. بر این اساس فقهای شیعه و اهل سنت، آنها را مستحب دانسته‌اند؛ به‌ویژه در ماه‌های رجب، شعبان و رمضان که هم عمره آن سفارش شده است و هم شب‌های بسیار ارزشمندی در این ایام وجود دارد که شیعه و سنی، به شب‌زنده‌داری آنها تأکید دارند. این شب‌ها عبارت‌اند از:

شب اول ماه رجب

ماه رجب، ماه بسیار پر برکت خداست. در این ماه، فضل و رحمت الهی بر بندگان گسترده است. احیای هر شب از شب‌های ماه رجب، موجب رهایی بنده از آتش است و همچنین شفاعت او درباره هفتاد هزار گناهکار پذیرفته می‌شود. (۱) با همه این آثار و برکاتی که احیای هر شب این ماه دارد، اما فقهای شیعه و اهل سنت براساس روایات، احیای دو شب از شب‌های ماه رجب را مستحب مؤکد دانسته‌اند.

«سید بن طاووس» و «ابن فهد حلی» شب اول ماه رجب را از چهار شب با فضیلت سال شمرده‌اند که احیا و شب‌زنده‌داری آن سفارش شده است.

سید بن طاووس می‌گوید:

این شب از شب‌های دارای مقام و موقعیت و نعمت است که

۱- وسائل الشیعه، ج ۱۰، ص ۴۷۸.

ص: ۷۲

خداوند از بندگانش خواسته است تا در این شب او را اطاعت و عبادت کنند و از او درخواست سعادت و نجات و فیض و رحمت داشته باشند. (۱)

همچنین درباره عظمت این شب روایت شده است:

إِنَّهُ كَانَ يُعْجِبُهُ أَنْ يُفَرِّغَ نَفْسَهُ أَرْبَعَ لَيَالٍ مِنَ السَّنَةِ: أَوَّلَ لَيْلَةٍ مِنْ رَجَبٍ وَ... (۲)

علی (ع) متعجب بود از اینکه انسان نسبت به چهار شب از سال بی تفاوت باشد: شب اول رجب، و... .

اهل سنت (حنفی و حنبلی) نیز شب اول ماه رجب را در شمار شب‌هایی آورده‌اند که شب‌زنده‌داری آن مستحب است و گفته‌اند از شب‌های پنج‌گانه‌ای است که دعا در آن شب رد نمی‌شود و به استجابت می‌رسد. آن پنج شب عبارت‌اند از شب جمعه، شب اول ماه رجب، شب نیمه شعبان، شب عید فطر و عید قربان. (۳)

کسانی که توفیق انجام دادن عمره در ماه رجب را دارند، نباید از این شب‌های پربرکت غافل شوند تا بتوانند از این فرصت، نهایت بهره معنوی را ببرند.

شب نیمه ماه رجب

شب نیمه ماه رجب از شب‌های پر فضیلتی است که علما و محدثان شیعه و اهل سنت شب‌زنده‌داری آن را شایسته دانسته‌اند.

۱- اقبال الاعمال، ج ۳، ص ۱۷۲؛ عده الداعی، ص ۴۵.

۲- وسائل الشیعه، ج ۷، ص ۴۷۸.

۳- مراقی الفلاح، ص ۲۱۹؛ الفروع، ج ۱، ص ۴۳۸.

ص: ۷۳

سیدبن طاووس و برخی دیگر از علما، شب‌زنده‌داری آن شب را سزاوار دانسته‌اند به علت روایتی که از پیامبر (ص) درباره آثار و برکات آن رسیده است.

شب مبعث پیامبر (ص)

«ابن بطوطه»، جهانگرد معروف گفته است: «شب مبعث نزد شیعیان، شب بسیار بزرگ و با فضیلتی است و شیعیان این شب را به شب‌زنده‌داری می‌گذرانند» (۱).

شاید منظور از این انتساب این باشد که این شب را عموم مردم شیعه احترام می‌کنند و به عبادت نماز و دعا می‌پردازند، نه اینکه فقها و علمای شیعه، آن شب را جزء شب‌های احیای سال شمرده باشند.

شب نیمه ماه شعبان

علمای شیعه و بیشتر علمای اهل سنت بر استحباب و شب‌زنده‌داری نیمه ماه شعبان اتفاق نظر دارند (۲).

«شیخ مفید» شب نیمه شعبان را از شب‌های شریف و با عظمتی دانسته است که نزول برکات و خیرات در آن بر بندگان فراوان است (۳). جمعی از فقها، شب‌زنده‌داری این شب را به نماز و دعا مستحب شمرده‌اند (۴). سید بن طاووس آن را از چهار شب احیا در سال به شمار

۱- سفرنامه ابن بطوطه.

۲- البحر الرائق، ج ۲، ص ۵۶؛ حاشیه ابن عابدین، ج ۱، ص ۴۶۰.

۳- المقنعه، شیخ مفید، ص ۲۲۶.

۴- السرائر، ابن ادریس، ج ۱، ص ۳۱۳؛ التحریر، ج ۱، ص ۲۹۶.

ص: ۷۴

آورده است. (۱) روایات متعددی بر استحباب احیای این شب دلالت دارد؛ از جمله پیامبر اکرم (ص) فرمود:

كُنْتُ نَائِمًا لَيْلَةَ النَّصْفِ مِنْ شَعْبَانَ فَأَتَانِي جِبْرِئِيلُ (ع) فَقَالَ: يَا مُحَمَّدُ أَتَنَامُ فِي هَذِهِ اللَّيْلَةِ؟ ... يَا مُحَمَّدُ مَنْ أَحْيَاهَا بِتَسْبِيحٍ وَ تَهْلِيلٍ وَ تَكْبِيرٍ وَ دُعَاءٍ وَ صِيَالَةٍ وَ قِرَاءَةٍ وَ تَطَوُّعٍ وَ اسْتِغْفَارٍ كَانَتْ الْجَنَّةُ لَهُ مَنزِلًا وَ مَقِيلًا وَ غَفَرَ اللَّهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ وَ مَا تَأَخَّرَ... فَأَحْيَاهَا يَا مُحَمَّدُ وَ أَمُرُ أُمَّتِكَ بِأَحْيَائِهَا وَ التَّقَرُّبِ إِلَى اللَّهِ تَعَالَى بِالْعَمَلِ فِيهَا فَإِنَّهَا لَيْلَةٌ شَرِيفَةٌ... (۲)

در شب نیمه شعبان خواب بودم. جبرئیل نازل شد. گفت: «ای محمد (ص) چنین شبی را می‌خوابی؟ ای محمد! کسی که این شب را به تسبیح، تهلیل، تکبیر، دعا، قرائت قرآن، اعمال مستحبی و طلب آمرزش به سر برد، بهشت جایگاه او خواهد بود و خداوند گناهان گذشته و آینده او را می‌آمرزد. ای محمد! این شب را بیدار بمان و امت خود را به شب‌زنده‌داری آن و تقرب به خدا با اعمال دستور ده که این شب شریفی است.»

همچنین در روایت چنین آمده است:

إِنَّ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ (ع) لَمْ يَكُنْ يَنَامُ فِيهَا مُحْيِيًا لِعِبَادَةِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ بِالصَّلَاةِ وَالدُّعَاءِ وَتِلَاوَةِ الْقُرْآنِ. (۳)
 علی (ع) [شب نیمه شعبان] را به عبادت خداوند عزوجل و نماز و دعا و تلاوت قرآن بیدار بود.

۱- اقبال الاعمال، ج ۳، ص ۳۵۴.

۲- بحار الانوار، ج ۹۵، ص ۴۱۳.

۳- المقنعه، صص ۲۲۶ و ۲۲۷؛ وسائل الشیعه، ج ۸، ص ۱۱۰.

ص: ۷۵

شب‌زنده‌داری شب نیمه ماه شعبان به‌طور ویژه در سیره و برنامه شب‌زنده‌داری‌های امام سجاد (ع) بود. آن حضرت این شب را به نماز، دعا، تلاوت قرآن و استغفار سپری می‌کرد.

زید بن علی (فرزند امام سجاد (ع)) می‌گوید:

كَانَ عَلِيُّ بْنُ الْحُسَيْنِ (ع) يَجْمَعُنَا جَمِيعًا لَيْلَةَ النِّصْفِ مِنْ شَعْبَانَ. ثُمَّ يُجَزِّئُ اللَّيْلَ أَجْزَاءَ ثَلَاثَةٍ فَيُصَلِّي بِنَا جُزْءًا ثُمَّ يَدْعُو فَنُؤْمِنُ عَلَى دُعَائِهِ ثُمَّ يَسْتَغْفِرُ اللَّهَ وَنَسْتَعْفِرُهُ وَنَسْأَلُهُ الْجَنَّةَ حَتَّى يَنْفَجِرَ الْفَجْرُ. (۱)

همواره امام زین العابدین همه ما را در شب نیمه شعبان جمع می‌کرد و شب را سه قسمت می‌کرد و یک‌سوم شب را با ما نماز می‌خواند، یک قسمت را دعا می‌کرد و ما آمین می‌گفتیم. سپس طلب آمرزش می‌کرد. ما هم طلب آمرزش می‌کردیم و از خداوند طلب بهشت می‌کردیم تا طلوع فجر.

جمهور علمای اهل سنت به استناد روایت امام علی (ع) و روایات دیگر، احیای شب نیمه شعبان را مستحب دانسته‌اند. آن حضرت در روایتی به نقل از پیامبر (ص) می‌فرماید:

إِذَا كَانَتْ لَيْلَةُ النِّصْفِ مِنْ شَعْبَانَ فَقُومُوا لَيْلَهَا وَصُومُوا نَهَارَهَا، فَإِنَّ اللَّهَ يَنْزِلُ فِيهَا لِغُرُوبِ الشَّمْسِ إِلَى سَمَاءِ الدُّنْيَا فَيَقُولُ: أَلَا مِنْ مُسْتَغْفِرٍ فَأَغْفِرَ لَهُ، أَلَا مُسْتَرْزِقٍ فَارْزُقْهُ أَلَا مُبْتَلِي فَاَعَايِهِ... كَذَا... كَذَا... حَتَّى يَطْلُعَ الْفَجْرُ. (۲)

هرگاه شب نیمه شعبان فرا رسد، آن شب را به عبادت قیام کنید

۱- وسائل الشیعه، ج ۸، ص ۱۱۰.

۲- فتح الکبیر، ج ۱، ص ۱۴۸؛ سنن ابن ماجه، محمد بن یزید قزوینی، ج ۱، ص ۴۴۴.

ص: ۷۶

و روزش را روزه بگیرید. همانا خداوند هنگام غروب خورشید از آسمان دنیا فرود می‌آید [رحمت الهی نازل می‌شود] و می‌فرماید آیا کسی هست که از من آمرزش بخواهد تا او را بیامرزم، طلب روزی کند تا به او روزی دهم. اگر گرفتار باشد او را رهایی دهم. [این جریان ادامه دارد] تا فجر طلوع کند.

پیامبر گرامی اسلام (ص) درباره اهمیت شب نیمه شعبان و جایگاه دعا و مناجات در این شب می‌فرماید:

يَنْزِلُ اللَّهُ تَعَالَى لَيْلَةَ النِّصْفِ مِنْ شَعْبَانَ إِلَى سَمَاءِ الدُّنْيَا فَيَغْفِرُ لِأَكْثَرِ مِنْ عَدَدِ شَعْرِ غَنَمٍ. (۱)

در شب نیمه شعبان خیر و برکت خدا به آسمان پایین نازل شود. پس بیش از شماره موهای گوسفند، از بندگانش را می‌آمرزد.

شب جمعه

از شب‌های بسیار پر فضیلت که شب‌زنده‌داری و سحرخیزی در آن به نماز، دعا و... بسیار سفارش شده، شب جمعه است. علمای شیعه و اهل سنت بر استحباب سحرخیزی و شب‌زنده‌داری در این شب اتفاق نظر دارند. شیخ طوسی می‌گوید:

اگر توان احیای تمام شب‌های جمعه را داری آن را احیا بدار و اگر توان آن را نداری، به اندازه توان، شب‌زنده‌داری در آن شب را ترک نکن. (۲)

فقها برای اثبات قدر و منزلت شب جمعه و استحباب احیای آن

۱- سنن ترمذی، ج ۳، ص ۱۱۶؛ سنن ابن ماجه، ج ۱، ص ۶۴۴.

۲- مصباح المتعجل، شیخ طوسی، ص ۲۶۲.

ص: ۷۷

به روایات زیادی استناد کرده‌اند که برای ترغیب شب‌زنده‌داری و سحرخیزی شب جمعه رسیده است؛ از جمله: امام صادق (ع) می‌فرماید:

برای جمعه حق و حرمتی است و مبادا به چیزی که اسباب تقرب به خدا و عمل صالح است و موجب اجتناب از تمامی محرمات می‌شود، تضييع و تقصیری صورت گیرد. همانا خداوند در جمعه، اعمال نیک را دوچندان کند و گناهان را محو سازد و بر درجات بندگان بیفزاید... بدان که روز جمعه هم مثل شب آن است. اگر توانستی روز آن را به نماز و دعا سپری کنی؛ سپری کن، زیرا رحمت خدا در شب و روز جمعه بر بندگان نازل می‌شود و کارهای نیک را چند برابر و گناهان را محو و نابود می‌سازد. همانا رحمت و کرم خدا گسترده است. (۱)

محدثان و فقها برای شب جمعه اعمال مستحبی زیادی برشمرده‌اند، از جمله احیای شب جمعه به عبادت.

عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ (ع) إِنَّهُ قَالَ إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى لَيُنَادِي كُلَّ لَيْلَةٍ جُمُعَةٍ مِنْ فَوْقِ عَرْشِهِ مِنْ أَوَّلِ اللَّيْلِ إِلَى آخِرِهِ: أَلَا عَبْدٌ مُؤْمِنٌ يَدْعُونِي لِآخِرَتِهِ وَ دُنْيَاهُ قَبْلَ طُلُوعِ الْفَجْرِ فَأُجِيبُهُ أَلَا عَبْدٌ مُؤْمِنٌ يَتُوبُ إِلَيَّ مِنْ ذُنُوبِهِ قَبْلَ طُلُوعِ الْفَجْرِ فَأَتُوبُ عَلَيْهِ أَلَا عَبْدٌ مُؤْمِنٌ قَدْ قَتَرْتُ عَلَيْهِ رِزْقَهُ فَيَسْأَلُنِي الزِّيَادَةَ فِي رِزْقِهِ قَبْلَ طُلُوعِ الْفَجْرِ فَأَزِيدُهُ وَأُوسِعَ عَلَيْهِ أَلَا - عَبْدٌ مُؤْمِنٌ سَأَلَنِي أَنْ أَشْفِيَهُ قَبْلَ طُلُوعِ الْفَجْرِ فَأُعَافِيهِ أَلَا عَبْدٌ مُؤْمِنٌ مَحْبُوسٌ مَغْمُومٌ يَسْأَلُنِي أَنْ أُطْلِقَهُ مِنْ حَبْسِهِ وَأُحَلِّيَ سَرْبَهُ أَلَا عَبْدٌ مُؤْمِنٌ مَظْلُومٌ

ص: ۷۸

يَسْأَلُنِي أَنْ أَخَذَ لَهُ بِظُلَامَتِهِ قَبْلَ طُلُوعِ الْفَجْرِ فَاَنْتَصِرَ لَهُ وَأَخَذَ لَهُ بِظُلَامَتِهِ قَالَ: فَمَا يَزَالُ يُنَادِي بِهَذَا حَتَّى يَطْلُعَ الْفَجْرُ. (۱)

امام باقر (ع) می‌فرماید: همانا خدای تعالی در هر شب جمعه از سر شب تا پایان شب، از بالای عرش ندا می‌کند: آیا بنده مؤمنی هست که پیش از طلوع فجر مرا برای آخرت و دنیایش بخواند تا من دعای او را مستجاب کنم. آیا بنده مؤمنی هست که پیش از طلوع صبح از گناه خود توبه کند پس من توبه او را قبول کنم. آیا بنده مؤمنی هست که من روزی او را تنگ کرده باشم و از من پیش از طلوع صبح درخواست کند که روزی او را زیاد گردانم پس روزی او را گشاده گردانم.

آیا بنده مؤمن بیماری هست که پیش از طلوع صبح از من درخواست کند که او را شفا دهم پس او را عافیت کرامت کنم. آیا بنده مؤمن غمگین محبوسی هست که پیش از طلوع صبح از من درخواست کند که او را از زندان رها کنم و غمش را برطرف سازم پس دعایش را مستجاب گردانم.

آیا بنده‌ای که به او ستم شده باشد هست که پیش از صبح از من درخواست کند برای رفع ستم تا انتقام او را از ستمگر بستانم و حقش را به او باز گردانم. پیوسته این ندا را تا طلوع صبح سر می‌دهد.

شب قدر

شب قدر به سبب جریاناتی که در آن شب به وقوع پیوسته

۱- وسائل الشیعه، ج ۷، صص ۳۸۹ و ۳۹۰؛ مفاتیح الجنان، اعمال شب جمعه، ص ۶۱.

ص: ۷۹

و می‌پیوند، از عظمت ویژه‌ای برخوردار است. فقیه برجسته شیعه شیخ مفید (رحمة الله) می‌نویسد:
 خداوند متعال شب‌هایی از سال، مثل شب‌های قدر را به دلیل خاص بر تمام شب‌های سال شرافت داده است و در آن اعمال زیادی، مستحب شمرده شده است. (۱)

آیاتی که در شأن و منزلت شب قدر نازل شده است به تنهایی برای حکم به استحباب احیا، شب‌زنده‌داری، عبادت، استغفار، قرائت قرآن، مناجات با پروردگار و... کفایت می‌کند. افزون بر آن، روایات بسیاری بر استحباب احیای شب قدر دلالت دارد، از جمله پیامبر (ص) فرمود:

إِنَّ اللَّهَ عَزَّوَجَلَّ اخْتَارَ مِنَ الْأَيَّامِ الْجُمُعَةَ وَ مِنَ الشُّهُورِ شَهْرَ رَمَضَانَ وَ مِنَ اللَّيَالِي لَيْلَةَ الْقَدْرِ. (۲)

خداوند عزوجل جمعه را از میان روزها، ماه رمضان را از میان ماه‌ها و شب قدر را از میان شب‌ها برگزید.

رسول اکرم (ص) در کلامی دیگر فرمود:

مَنْ أَحْيَا لَيْلَةَ الْقَدْرِ حَوَّلَ عَنْهُ الْعَذَابُ إِلَى السَّنَةِ الْقَابِلَةِ. (۳)

کسی که شب قدر را بیدار بماند، عذاب الهی تا سال آینده از او برداشته می‌شود.

امام باقر (ع) می‌فرماید:

مَنْ أَحْيَا لَيْلَةَ الْقَدْرِ غُفِرَتْ لَهُ ذُنُوبُهُ وَلَوْ كَانَتْ ذُنُوبُهُ عَدَدَ نُجُومِ

۱- المقنعه، ص ۱۵۳.

۲- وسائل الشیعه، ج ۷، ص ۳۸۱؛ مستدرک الوسائل، ج ۷، ص ۴۶۱.

۳- مستدرک الوسائل، ج ۷، ص ۴۵۶.

ص: ۸۰

السَّمَاءِ وَمَثَائِلِ الْجِبَالِ وَمَكَايِلِ الْبِحَارِ (۱).

کسی که شب قدر را به شب‌زنده‌داری سپری کند، گناهان او آمرزیده می‌شود، گرچه گناهانش به عدد ستارگان آسمان و سنگینی کوه‌ها و وزن آب دریاها باشد.

امام کاظم (ع) فرمود:

مَنْ اغْتَسَلَ لَيْلَةَ الْقَدْرِ وَأَحْيَاهَا إِلَى طُلُوعِ الْفَجْرِ خَرَجَ مِنْ ذُنُوبِهِ (۲).

کسی که شب قدر غسل کند و تا طلوع فجر شب‌زنده‌داری کند، از گناهانش خارج می‌شود.

شب‌های دهه آخر ماه رمضان

از مواردی که شب‌زنده‌داری آن مورد تأکید فقها و محدثان شیعه و اهل سنت قرار گرفته و مستحب شمرده شده است، شب‌های

دهه آخر ماه مبارک رمضان است. این ایام با فضیلت‌ترین شب‌های این ماه شمرده شده است. (۳)

فقها گفته‌اند با ارزش‌ترین زمان که اعتکاف، شب‌زنده‌داری و عبادت در آن مستحب شمرده شده (۴)، شب‌های دهه آخر ماه

مبارک رمضان است. سیره پیامبر (ص) و ائمه (علیهم السلام) بر احیا و عبادت این دهه بوده است. (۵)

۱- مستدرک الوسائل، ج ۷، ص ۴۵۶.

۲- وسائل الشیعه، ج ۷، ص ۲۵۷.

۳- المعتمر، علامه حلی، ج ۱، ص ۳۱۸.

۴- النهایه، شیخ طوسی، ص ۱۷۰؛ جواهر الکلام، ج ۱۷، ص ۱۶۰.

۵- کشف الغطاء، شیخ جعفر کاشف الغطاء، ج ۴، ص ۱۱۰.

ص: ۸۱

امام صادق (ع) می‌فرماید:

كَانَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) إِذَا دَخَلَ الْعَشْرَ الْآخِرُ ضَرِبَتْ لَهُ قُبَّةٌ شَعْرٍ وَشَدَّ الْمِئْزَرَ. (۱)

هرگاه دهه آخر ماه رمضان فرا می‌رسید، برای پیامبر (ص) جایگاه عبادت فراهم می‌کردند و حضرت مهیای عبادت می‌شدند. و نیز می‌فرماید:

كَانَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) إِذَا دَخَلَ الْعَشْرَ الْآخِرُ شَدَّ الْمِئْزَرَ وَاجْتَنَبَ النِّسَاءَ وَأَحْيَا اللَّيْلَ وَتَفَرَّغَ لِلْعِبَادَةِ. (۲)

پیامبر (ص) این‌گونه بود که هرگاه دهه آخر ماه رمضان فرا می‌رسید، مهیای عبادت می‌شدند و از زنان پرهیز می‌کردند و شب را به احیا می‌گذراندند و خود را به‌طور کامل برای عبادت آماده می‌ساختند.

علمای اهل سنت، احیا و شب‌زنده‌داری شب‌های دهه آخر ماه رمضان را به استناد سیره رسول گرامی اسلام (ص) مستحب دانسته‌اند. (۳) در روایت آمده است:

«إِذَا كَانَ الْعَشْرُ الْآخِرُ طَوَى فِرَاشَهُ وَأَيَّقُظُ أَهْلَهُ وَأَحْيَا لَيْلَهُ». (۴)

پیامبر (ص) تمام ایام ده شب آخر ماه مبارک رمضان را برای درک شب

۱- مستدرک الوسائل، ج ۷، ص ۴۶۲.

۲- وسائل الشیعه، ج ۱۰، ص ۳۱۱.

۳- حاشیه ابن العابدین، ج ۱، ص ۴۶۰.

۴- مجمع الزوائد، ابن حجر هیثمی، ج ۳، ص ۱۷۳.

ص: ۸۲

قدر به احیا سپری می‌کرد و می‌فرمود: «شب قدر را در شب‌های آخر ماه مبارک رمضان جست‌وجو کنید». (۱)

شب عید فطر

علمای شیعه و اهل سنت تصریح کرده‌اند یکی از شب‌هایی که احیا و شب‌زنده‌داری آن مستحب است، شب عید فطر است. برای استحباب شب‌زنده‌داری شب عید فطر به روایاتی استناد شده است، از جمله پیامبر اکرم (ص) فرمود:

مَنْ أَحْيَا لَيْلَةَ الْعِيدِ لَمْ يَمُتْ قَلْبُهُ يَوْمَ تَمُوتُ الْقُلُوبُ. (۲)

کسی که شب عید را زنده بدارد، قلبش نمی‌میرد روزی که قلب‌ها می‌میرند.

امام صادق (ع) از پدر بزرگوارشان نقل می‌کند که حضرت فرمود:

كَانَ عَلِيُّ بْنُ الْحُسَيْنِ (ع) يُحْيِي لَيْلَةَ عِيدِ الْفِطْرِ بِالصَّلَاةِ حَتَّى يُصْبِحَ وَيَبِيتُ لَيْلَةَ الْفِطْرِ فِي الْمَسْجِدِ. (۳)

امام سجاد (ع) این‌گونه بود که شب عید فطر را به نماز تا صبح احیا می‌داشت و شب عید فطر در مسجد می‌ماند.

امام صادق می‌فرماید:

ثَلَاثُ لَيَالٍ يَتَّبِعِي لِلْعِبَادِ أَلَا يَنَامُوا فِيهَا لَيْلَةَ ثَلَاثٍ وَعِشْرِينَ مِنْ شَهْرِ رَمَضَانَ وَ لَيْلَةَ الْفِطْرِ وَ لَيْلَةَ الْمَزْدَلِفَةِ. (۴)

۱- المعجم الكبير، طبرانی، ج ۲، ص ۲۴۴.

۲- وسائل الشیعه، ج ۷، ص ۴۷۸.

۳- همان، ج ۸، ص ۸۷.

۴- البلد الامین، ص ۲۳۶.

ص: ۸۳

سزاوار است بندگان خدا سه شب را نخواستند: شب بیست و سوم ماه مبارک رمضان، شب عید فطر و شب عید قربان.

شب‌های خاص در دیدگاه شیعه

اشاره

هر چند روایت ویژه‌ای بر استحباب احیای برخی شب‌ها نرسیده است، ولی برخی علما از روایاتی که در فضیلت عبادت در آن شب‌ها به صورت عموم رسیده یا در آن شب‌ها به اعمال ویژه‌ای سفارش شده است، آن شب‌ها را در شمار شب‌های ویژه سال شمرده‌اند؛ از جمله:

شب اول محرم

برای این شب، دعا، عبادت ویژه و نمازهای گوناگون نقل کرده‌اند. بدین سبب برخی علما، آن را از شب‌های احیا به‌شمار آورده‌اند:

عَدَّهَا الْكُفْعَمِيُّ فِي الْمَصْبَاحِ مِنَ لَيَالِي الْأَحْيَاءِ السَّبْعِ (۱).

کفعمی در مصباح‌المتهجد، شب اول محرم را از شب‌های هفت‌گانه احیا و شب‌زنده‌داری شمرده است.

رُويَ فِيهَا فِي الْأَقْبَالِ عِدَّةُ أَعْمَالٍ - مِنْ دَعَوَاتٍ أَوْ صَلَوَاتٍ أَوْ عِبَادَاتٍ - أَهْمُهَا عِدَّةُ صَلَوَاتٍ بِكَيْفِيَّاتٍ مُخْتَلِفَةٍ (۲).

در اقبال‌الاعمال برای شب اول ماه محرم اعمال متعددی روایت شده است؛ از جمله دعاها یا صلوات و درود بر پیامبر و خاندان پاکش یا عباداتی که مهم‌ترین آنها صلوات‌هایی است که با کیفیت‌های مختلف بیان شده است.

۱- مصباح کفعمی، ص ۵۱۴.

۲- اقبال‌الاعمال، ج ۳، صص ۳۰ - ۴۱.

ص: ۸۴

شب عاشورا

شب عاشورا از نگاه برخی محدثان و فقیهان، در شمار هفت شب احیای سال شمرده شده است. (۱)

سید بن طاووس شب‌زنده‌داری این شب را مستحب دانسته است. (۲) فقها درباره فضیلت و استحباب احیای شب عاشورا به روایاتی از پیشوایان معصوم (ع) تمسک کرده‌اند؛ از جمله پیامبر (ص) فرمود:

مَنْ أَحْيَا لَيْلَةَ عَاشُورَا فَكَأَنَّمَا عَبَدَ اللَّهَ عِبَادَةَ جَمِيعِ الْمَلَائِكَةِ وَ أَجْرُ الْعَامِلِ فِيهَا كَأَجْرِ سَبْعِينَ سَنَةً. (۳)

کسی که شب عاشورا را احیا بدارد، مثل آن است که عبادت تمامی فرشتگان را انجام داده است و پاداش شب‌زنده‌داری در این شب مثل پاداش هفتاد سال عبادت است.

در روایت آمده است کسی که در شب عاشورا بیدار بماند و شب‌زنده‌داری کند و زیارت نماید امام حسین (ع) را تا صبح فرارسد، خداوند او را در قیامت، درحالی که آمیخته به خون امام حسین (ع) است، در زمره شهدا محشور می‌کند. (۴)

امام حسین (ع) در شب عاشورا از دشمن مهلت گرفت تا به نماز، دعا، قرائت قرآن و استغفار بپردازد. (۵)

۱- مصباح کفعمی، ص ۶۸۰.

۲- اقبال الاعمال، سید بن طاووس، ج ۳، ص ۴۵؛ بحار الانوار، ج ۹۵، ص ۲۳۶؛ مفاتیح الجنان، اعمال شب عاشورا.

۳- مستدرک الوسائل، ج ۱۰، ص ۲۹۳؛ مصباح المتهجد، شیخ طوسی، ص ۷۷۱.

۴- اقبال الاعمال، ج ۳، ص ۴۵.

۵- ارشاد مفید، ج ۲، ص ۹۰.

قضای سمرخیزی و شبزنده‌داری

اگر انسان به هردلیل، مثل خواب موفق به انجام دادن برخی اعمال بافضیلت نشود، می‌تواند با به‌جا آوردن قضای آن، بهره‌ای از آن اعمال ببرد.

در روایات به قضای نماز شب بسیار سفارش شده و باعث مباحثات پروردگار بر فرشتگان شمرده شده است.

پیامبر اکرم (ص) می‌فرماید:

إِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى لَيُبَاهِي مَلَائِكَتَهُ بِالْعَبْدِ يَفْضِي صَلَاةَ اللَّيْلِ بِالنَّهَارِ فَيَقُولُ يَا مَلَأَيْكَتِي: انظروا إلى عَبْدِي يَقْضِي مَا لَمْ أَفْتَرُضْهُ عَلَيْهِ أُشْهِدُكُمْ إِنِّي قَدْ غَفَرْتُ لَهُ. (۱)

هنگامی که بنده‌ای قضای نمازش را در روز انجام می‌دهد، خداوند تبارک و تعالی به فرشتگانش مباحثات می‌کند و خطاب به آنان می‌فرماید: «نگاه کنید به بنده من که قضای نمازی را به‌جا می‌آورد که بر او واجب نکردم. شما شاهد باشید که من گناهان این بنده را بخشیدم».

«علی بن ابراهیم» در تفسیرش از امام صادق (ع) روایت می‌کند:

شخصی به آن حضرت عرض کرد: «فدایت شوم. چه بسا اتفاق می‌افتد که یک ماه، دو ماه یا سه ماه نماز شب از من فوت می‌شود و من آن را روز قضا می‌کنم. آیا این کار جایز است؟ حضرت فرمود: «به خدا سوگند! این کار مایه روشنی چشم توست». حضرت این جمله را سه بار تکرار فرمود.

ص: ۸۷

فصل پنجم: آداب حضور و کسب فیض در سمرگاهان

اشاره

ص: ۸۹

آداب و شرایط ظاهری

اشاره

بار یافتن به مقام و موقعیت ویژه، بدون پیش‌زمینه، بی‌نتیجه است. باید در هر کاری مقدمات آن کار را فراهم کرد. درک لحظه‌های مبارک و درک فیض آن نیز بی‌مقدمه حاصل نمی‌شود. ابتدا باید به آداب ظاهری و باطنی مزین شد، سپس در آستان حضرت دوست گام گذاشت. از این رو، نخست به آداب ظاهری و سپس به آداب باطنی سحرخیزی می‌پردازیم:

استراحت روز

باید آمادگی‌های لازم، مثل تغذیه مناسب و استراحت کافی را برای سحرخیزی و تهجد شب در روز تهیه دید. استراحت روز، به‌ویژه خواب و استراحت پیش از ظهر در بیداری شب بسیار مؤثر است. پیامبر (ص) فرمود:

اسْتَعِينُوا بِطَعَامِ السَّحْرِ عَلَى صِيَامِ النَّهَارِ وَ بِالْقِيلُولَةِ عَلَى قِيَامِ اللَّيْلِ. (۱)

از طعام سحرگاهی برای گرفتن روزه و از خواب قیلوله برای شب‌خیزی یاری بجوید.

۱- ارشاد القلوب، دیلمی، ج ۱، ص ۹۱.

تغذیه حلال

تغذیه حلال زمینه سحرخیزی را برای انسان فراهم می‌آورد و تغذیه حرام انسان را از کسب فیض در سحر محروم می‌سازد. از این رو کسی که می‌خواهد سحر برخیزد، باید از تغذیه حرام گریزان باشد و جز غذای حلال نخورد. غذای شبه‌ناک نیز استفاده نکند. حلال‌خوری راه رشد معنوی را کوتاه و هموار می‌سازد. کسی که در اندیشه طهارت باطن است همواره باید از افراد بی‌توجه در مسائل دینی دوری کند. در واقع، نمی‌توان اثر وضعی تغذیه حرام را از بین برد؛ هرچند عوض آن غذا را به فقیر بدهد.

طهارت ظاهری

باید پیوسته با وضو و طهارت بود و حتی با وضو خوابید. امام صادق (ع) فرموده است: «هر کس وضو بگیرد بعد وارد بستر شود، خوابگاهش چون مسجدش خواهد بود». (۱) اگر موقع خواب به قصد بیداری سحر سر به بالین گذارد، مأموران الهی طبق روایات او را بیدار خواهند کرد:

احدی از بنندگان نیست جز آنکه فرشته‌ای از فرشتگان خداوند هر شب دو بار او را بیدار می‌کند و به او می‌گوید: «ای بنده خدا! برخیز و به یاد پروردگارت باش». (۲)

می‌توان برای بیدار شدن، از آیات قرآن، مثل آیه آخر سوره کهف استفاده کرد:

قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُوحَىٰ إِلَيَّ أَنَّمَا إِلَهُكُمُ اللَّهُ وَاحِدٌ فَمَنْ كَانَ يَرْجُوا لِقَاءَ رَبِّهِ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ

۱- محجة البيضاء، فیض کاشانی، ج ۲، ص ۳۸۷.

۲- اسرار الصلاة، ص ۴۵۷.

ص: ۹۱

رَبِّهِ أَحَدًا (کهف: ۱۱۰)

بگو: من فقط بشری هستم مثل شما، [ولی] به من وحی می‌شود که معبودتان، تنها معبود یگانه است. پس هر که به لقای پروردگارش امید دارد، باید کاری شایسته انجام دهد و هیچ کس را در عبادت پروردگار شریک نکند.
سپس بگوید:

اللَّهُمَّ لَا تُؤْمِنِي مَكَرَكَ وَلَا تُنْسِي ذِكْرَكَ وَلَا تَجْعَلْنِي مِنَ الْغَافِلِينَ. (۱)

خدایا! مرا از مکر و فریب ایمن مگردان و یادت را فراموشم مکن. خدایا! مرا از غافلان و بی‌خبران قرار مده. چون سحر برخاستی، همانند رسول خدا (ص) سر به سجده بگذار. آن حضرت به حکم پروردگار عمل می‌کرد که فرموده است: وَ مِنَ اللَّيْلِ فَاسْجُدْ لَهُ وَ سَبِّحْهُ لَيْلًا طَوِيلًا (انسان: ۲۶).

همچنین در شبانه‌روز حداقل یک‌بار گفتن ذکر لا-إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ (انبیاء: ۸۷) در سجده از سوی پیشوایان دین سفارش شده است.

مواظبت رفتار روزانه

مراقبت روز به توفیقات شب کمک می‌کند. اگر زائر بخواهد مناجات با پروردگار را در سحر از دست ندهد، باید مراقب رفتار و گفتار خود در روز باشد تا از او گناهی و حتی مکروهی سرزنند. به هوش باشد که در روز، از او آزار و اذیت به کسی نرسد و در همه حال خود را

ص: ۹۲

در محضر خدا حس کند تا توفیق سحرخیزی نصیب او شود و به او اجازه راه یافتن به درگاه و آستان قرب الهی عنایت شود. حتی حالات اول شب در توفیق آخر شب بسیار نقش دارد. گفتار و رفتار انسان از قلب نشئت می‌گیرد. بنابراین همان‌گونه که روز را گذرانده‌ایم، به انتظار شبمان باشیم که شب آبستن روز است و روز آبستن شب. بدان مثل که شب آبستن روز از تو ستاره می‌شمرم تا که شب چه زاید باز (۱). اگر در روز، خدا را ناظر همه کارهای خود نبینیم، محرم اسرار شب نخواهیم شد. نقل شده است «مرحوم آخوند ملا محمد کاشی» (۲) به هنگام سحر با سوز و گداز به نماز می‌ایستاد. در یکی از روزها طلبه‌ای پس از پایان درس مرحوم آخوند به حضورشان آمد و گفت: «این شیخ می‌گوید شب گذشته از دیوار، صدای «سُبُوح قَدَّوس رَبَّنَا و رب الملائکة و الروح» شنیده و به چشم خود شما را به سجده دیده است و این ذکر را پس از ذکر شما مرتب می‌شنیده است». مرحوم آخوند گفت: «اینکه در و دیوار ذکر را تکرار کنند، دور نیست. مهم این است که او محرم شده است». (۳).

جبران حقوق مردم

اگر انسان بخواهد توفیق سیر و سلوک و سحرخیزی نصیبش شود، باید هرگونه حق معنوی و مادی را که بر عهده‌اش است، ادا کند؛ زیرا انسانی که گرفتار حق الناس است نمی‌تواند مقام سحرخیزی، شب‌زنده‌داری و ارتقای

۱- حافظ.

۲- استاد مرحوم آقا نجفی قوچانی و حاج آقا رحیم ارباب.

۳- تاریخ حکما و عرفای متأخر بر صدر المتألهین، ص ۷۵.

ص: ۹۳

معنوی پیدا کند. از این رو باید پیش از خواب رفتار روزانه خود را محاسبه کند. اگر بدهکار مادی به کسی است یا آبروی کسی را با نیش زبان، گوشه چشم، تحقیر و تمسخر تباه ساخته است، جبران کند. این گونه امور، با توبه، ذکر، دعا و استغفار جبران نمی‌شود، بلکه باید از همه آنان حلالیت بطلبد و اگر هیچ راه عملی برای جبران نیست، استغفار کند.

بهره‌گیری از موقعیت زمان و مکان

ادب حضور اقتضا می‌کند، زائران و مهمانان خدا و رسول خدا (ص) از فرصت‌ها، بهترین استفاده را ببرند و در ایامی که قرآن و ائمه (علیهم السلام) تعیین کرده‌اند، از فرصت استفاده بیشتری کنند؛ مانند ایام ماه مبارک رمضان، عرفه، سحر و شب جمعه؛ زیرا گرچه رحمت خدا واسع است، ولی برخی اوقات از ویژگی‌هایی برخوردارند که سایر اوقات، آن ویژگی‌ها را ندارند.

آداب و شرایط باطنی (معنوی)

اشاره

تصفیه باطن و حالات روحی مناسب برای راهیابی به درگاه پروردگار، نخستین گام در مسیر قرب الهی و مهم‌ترین زمینه‌سازی برای استغفار و بازگشت است.

توبه

توبه در لغت به معنای بازگشت است؛ یعنی از گناهی که شخص انجام داده بود، بازگشت کند. (۱) زیباترین تعریف برای توبه را در کلام امام علی (ع) می‌توان یافت که می‌فرماید:

۱- المعجم الوسیط، ج ۱، ماده تاب .

ص: ۹۴

التَّوْبَةُ نَدْمٌ بِالْقَلْبِ وَاسْتِغْفَارٌ بِاللِّسَانِ وَتَرْكٌ بِالْجَوَارِحِ وَإِضْمَارٌ أَنْ لَا يَعُودَ. (۱)

توبه عبارت است از پشیمانی قلبی، آمرزش خواستن با زبان، ترک کردن گناه و تصمیم به اینکه دیگر آن گناه را انجام نمی‌دهد.

شیخ انصاری در تعریف توبه می‌گوید: «توبه به معنای برگشت به راه راست، پس از منحرف شدن از راه راست است». (۲)
گناه و معصیت مهم‌ترین مانع تقرب به درگاه پروردگار و عامل سلب توفیق است. انسان باید ابتدای ورود به عرصه سحرخیزی و شب‌زنده‌داری، تصمیم و عزم بر دوری از گناه و آلودگی‌ها بگیرد تا توفیق سحرخیزی و تداوم شب‌زنده‌داری را پیدا کند.
در نخستین گام برای باریابی به مقام واقعی سحر، توبه واقعی لازم است. توبه‌ای که بازگشت به گناه در آن نباشد. خداوند می‌فرماید: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا تَوْبُوا إِلَى اللَّهِ تَوْبَةً نَصُوحًا (تحریم: ۶۶)

از پیامبر (ص) پرسیدند: «توبه نصح چیست؟» فرمود: «توبه نصح آن است که توبه‌کننده به معصیت برنگردد». (۳)
انسان با توبه گام اول را برمی‌دارد و زمینه دوستی و ارتباط خالصانه را با خدا ایجاد و نظر پروردگار را به خود جلب می‌کند.
خداوند می‌فرماید: إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ؛ «به درستی که خداوند، توبه‌کنندگان و پاکان را دوست دارد». (بقره: ۲۲۲)

۱- محجة البيضاء، ج ۲، ص ۲۸۷.

۲- المكاسب، ص ۳۳۵.

۳- ترجمه المیزان، ج ۱۹، ص ۵۷۳.

ص: ۹۵

با توبه کردن، شرایط روحی انسان آماده می‌شود تا بتواند با خدای سبحان ارتباط برقرار کند و راز و نیاز نماید. خداوند هم انسان پشیمان را با آغوش باز می‌پذیرد.

امام سجاد (ع) می‌فرماید:

إِلَهِي أَنْتَ الَّذِي فَتَحْتَ لِعِبَادِكَ بَاباً إِلَى عَفْوِكَ سَمَّيْتَهُ التَّوْبَةَ فَقُلْتُ (تُوبُوا إِلَى اللَّهِ تَوْبَةً نَصُوحاً) فَمَا عُذِرُ مَنْ أَغْفَلَ دُخُولَ الْبَابِ بَعْدَ فَتْحِهِ. (۱)

خدایا! تو آن صاحب رحمتی که بر روی بندگانت دری به سوی آمرزش خود گشودی و نام آن را توبه گذاشتی و فرمودی که ای بندگان! به سوی پروردگار خود بازگشت کنید؛ بازگشتی خالصانه. کسی که از دری که به روی او گشوده شده است، غفلت ورزد و وارد نشود چه عذری می‌تواند داشته باشد.

امید به خدا و قطع امید از غیر

وابستگی به خدا و گسستگی از غیر خدا شرط دیگری برای بهره‌مندی از برکات و فیض سحر و شب‌زنده‌داری است.

خداوند متعال خطاب به حضرت عیسی (ع) می‌فرماید:

يَا عِيسَى... سَلْنِي وَلَا تَسْأَلْ غَيْرِي... وَلَا تَدْعُنِي إِلَّا مُتَضَرِّعاً إِلَيَّ وَ هَمُّكَ هَمًّا وَاحِداً فَإِنَّكَ مَتَى تَدْعُنِي كَذَلِكَ أَجِبْتُكَ. (۲)

ای عیسی... از من بخواه و از دیگری درخواست نکن. به جز حالت تضرع، با من نیایش مکن و کوشش و همت خودت را

۱- بحار الانوار، ج ۹۱، ص ۱۴۲.

۲- همان، ج ۹، ص ۳۱۴.

ص: ۹۶

یکی کن. پس آن‌چنان که تو مرا بخوانی و مناجات کنی، من هم همان‌گونه پاسخ تو را می‌دهم.

امام صادق (ع) می‌فرماید:

إِذَا أَرَادَ أَحَدُكُمْ أَنْ لَا يَسْأَلَ رَبَّهُ شَيْئاً إِلَّا أَعْطَاهُ فَلْيَأْسَ مِنَ النَّاسِ كُلِّهِمْ وَلَا يَكُنْ لَهُ رَجَاءٌ إِلَّا عِنْدَ اللَّهِ فَإِذَا عَلِمَ اللَّهُ عَزَّوَجَلَّ ذَلِكَ مِنْ قَلْبِهِ لَمْ يَسْأَلِ اللَّهُ شَيْئاً إِلَّا أَعْطَاهُ. (۱)

هریک از شما بخواهد دعایش در پیشگاه حق تعالی اجابت شود، باید خود را از همه مردمان و از کمک ایشان مأیوس و ناامید سازد و تنها دل و امید خود را به خدا بندد. در چنین حال است که هر که حاجتی از حضرت پروردگار بخواهد به هدف اجابت می‌رسد.

تضرع و زاری

انسان وقتی حالت انقطاع از خلق پیدا کرد، زمان و حالت تضرع و زاری به درگاه پروردگار فرا می‌رسد. با قطع اسباب، حالت التماس و اصرار واقعی به انسان دست می‌دهد. این فضیلت بزرگی است که بنده به جانب خدا روی آورد و خدای متعال هم مشتاق است که بندگانش با حالت تضرع و زاری به درگاهش روی آورند.

إِذَا أَحَبَّ اللَّهُ عَبْدًا ابْتِلَاهُ لِيَسْمَعَ تَضَرُّعَهُ. (۲)

خداوند هر گاه بنده‌اش را دوست داشته باشد، او را مبتلا می‌کند تا تضرع و زاری او را بشنود.

۱- کافی، ج ۲، ص ۱۴۹.

۲- ارشاد القلوب، ج ۱، ص ۱۸۳.

ص: ۹۷

پیامبر (ص) می‌فرماید:

«إِنَّ اللَّهَ يُجِبُّ السَّائِلَ اللُّحُوحَ»^(۱)؛ «خداوند دوست دارد سائلی را که بر درخواستش اصرار و پافشاری می‌کند».

به هنگام نیایش، رو به قبله کند و دست به سوی آسمان برآورد و با گریه و زاری بر خواسته‌اش اصرار ورزد و برای جلب توجه بیشتر پروردگار، هر خواسته‌اش را به درود و صلوات بر اهل بیت (علیهم السلام) مزین کند.

شب‌زنده‌داری، دعا و عبادات را با صلوات و درود بر پیامبر (ص) و توسل به اهل بیت (علیهم السلام) درآمیزد تا به اجابت نزدیک‌تر شود.

اعتراف به لغزش و گناه، دست نیاز بردن به سوی اهل بیت (علیهم السلام)، واسطه قرار دادن آنان نزد خدا و سوگند دادن به مقام شامخشان، امید به بخشش را افزون می‌کند.

امام صادق (ع) فرمود:

«وَاللَّهِ مَا خَرَجَ عَبْدٌ مِنْ ذَنْبٍ إِلَّا بِالْإِقْرَارِ»^(۲)؛ «خداوند بنده را جز با اقرار به گناهش، پاک نمی‌سازد».

مرا در این ظلمات آنکه راهنمایی کرد دعای نیمه شبی بود و گریه سحری

اخلاص گوهر عمل

اگر توفیق یار شد و انسان توانست در سحر از بستر نرم فاصله بگیرد و به راز و نیاز، عبادت، نماز، استغفار و توبه بپردازد، باید توجه داشته باشد که وقتی این اعمال برای انسان مفید است که انگیزه او از انجام دادن آنها، تنها نیایش و کرنش به درگاه حق باشد، نه زمینه‌سازی برای اهداف دیگر یا به انگیزه استفاده از وقت خوش و دلپذیر سحر؛ زیرا غیر از خدا هرچه انسان را به حرکت در آورد، رهن است.

۱- بحارالانوار، ج ۹۳، ص ۳۷۴.

۲- همان، ج ۹۰، ص ۴۱۳.

ص: ۹۸

نقل شده است که غلام سیاهی به نام «برخ» در زمان حضرت موسی زندگی می‌کرد و بسیار متعبد بود. حضرت موسی به توسط او طلب باران کرد. خدای بزرگ هم به احترام این جوان متعبد که نماز باران خواند، برای مردم باران فرستاد. خداوند متعال خطاب به موسی (ع) فرمود:

برخ بنده بسیار خوب من است و فقط در او یک عیب وجود دارد و آن اینکه در سحرها که برای عبادت و نماز برمی‌خیزد، از نسیم سحرگاهی لذت می‌برد و به وسیله آن آرامش می‌یابد. کسی که مرا دوست می‌دارد، نباید توجه و آرامش او به چیز دیگری باشد. (۱)

نباید هیچ‌گاه خود را برای توفیق طواف بیشتر در عبادت از دیگران برتر بدانیم که ریا آن را از بین می‌برد. باید عمل نیمه‌شب را به اخلاص در آمیزیم و ذخیره قبر و قیامت کنیم و آن را هدیه ماندگار سفر حج قرار دهیم. بدانیم که در انجام دادن عمل عبادی، بین صحت فقهی و شرعی تا قبول آن در بارگاه پروردگار فاصله زیادی است. اگر از عبادات، رنگ و بوی اخلاص برود و به ریا آلوده شود، اعمال آنان به جای قرب، مایه دوری از خدا خواهد شد.

اهمیت و جایگاه نماز شب

اشاره

نافله شب از نمازهایی است که در بین نمازهای مستحبی دارای مقام برجسته و والایی است و از همه نمازهای نافله بیشتر به آن سفارش شده است؛ به‌ویژه به دو عنوان نماز شفع و وتر که خداوند به آن دو سوگند

ص: ۹۹

یاد کرده است: وَالشُّعْبُ وَالْوَتْرُ (فجر: ۳) .

نماز شب نگین عبادات و محبوب‌ترین عبادات نزد پروردگار است. رسول خدا (ص) می‌فرماید

«أَفْضَلُ الصَّلَاةِ بَعْدَ الصَّلَاةِ الْمَكْتُوبَةِ، الصَّلَاةُ فِي جَوْفِ اللَّيْلِ»^(۱)؛ «برترین نماز پس از نماز واجب، نماز خواندن در دل شب است» .

خداوند در برابر سحرخیزی و تهجد شبانه پیامبر (ص) ، به ایشان وعده مقام محمود را داده است و می‌فرماید:

وَمِنَ اللَّيْلِ فَتَهَجَّدْ بِهِ نَافِلَةً لَكَ عَسَى أَنْ يَبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقَامًا مَّحْمُودًا (اسراء: ۷۹)

و پاسی از شب را از خواب برخیز و قرآن [و نماز] بخوان. این یک وظیفه اضافی برای توست. امید است پروردگارت، تو را به مقامی درخور ستایش برساند.

بسیاری از مفسران مقصود از (فَتَهَجَّدْ) را نافله شب دانسته‌اند؛ زیرا پیامبر با این عمل به مقام بسیار برجسته درخور ستایشی خواهد رسید که همان مقام شفاعت در دو جهان است.

«عبدالله بن سلام» می‌گوید:

به هنگام ورود رسول اکرم (ص) به مدینه، مردم برای استقبال، از مدینه بیرون آمدند و به زیارت حضرت شتافتند. من از جمله کسانی بودم که به استقبال پیامبر (ص) آمدم. به محض دیدن سیمای مبارک آن حضرت دریافتم که این سیمای دروغین نیست و نخستین سخنی که از ایشان شنیدم این بود:

«إِيهَا النَّاسُ أَفْشُوا السَّلَامَ وَصَلُّوا الْأَرْحَامَ وَاطْعَمُوا الطَّعَامَ وَصَلُّوا بِاللَّيْلِ وَالنَّاسُ

۱- کنز العمال، متقی، ج ۷، ص ۷۸۴.

ص: ۱۰۰

نِیَامٌ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ بِسَلَامٍ» (۱)؛ «سلام کردن را بین خودتان گسترش دهید و عمومی کنید و با خویشاوندان پیوند برقرار کنید. به مستمندان غذا دهید و هنگام شب که مردم خوابند، به نماز پردازید، آن گاه با سلامتی وارد بهشت خواهید شد. یکی از خواسته‌های امام سجاد (ع) از خدا، سحرخیزی و عبادت شبانه است. وَ اَعْمُرْ لَيْلِي بِاِقَاطِي فِيهِ لِعِبَادَتِكَ، وَ تَقَرُّدِي بِالتَّهَجُّدِ لَكَ، وَ تَجَرُّدِي بِسُكُونِي اِلَيْكَ، وَ اِنْزَالِ حَوَائِجِي بِكَ. (۲) بار خدایا! شبم را به بیداری برای عبادت، تنهایی شبانه‌ام را برای نماز شب، و دوری گزیدن از علاقه‌های دنیایی‌ام را با آرامشی به سوی خویش، و برآورده شدن نیازمندی‌های بایسته‌ام، آباد گردان.

اهتمام به نماز شب در سیره علما

از نکات درخور توجه در زندگانی معنوی عالمان برجسته، سحرخیزی و شب‌زنده‌داری آنان است. گویا تمام انرژی‌شان در تلاش‌های علمی و خدمات مردمی، از همین عمل بوده است. در احوال «مرحوم ملا محمد تقی برغانی» (شهید ثالث) می‌نویسند: وی برای عبادت همواره از نیمه شب تا طلوع صبح صادق به مسجد خود می‌رفت و در آنجا به مناجات، نماز، تضرع و زاری و تهجد اشتغال داشت و مناجات خمس عشر امام زین العابدین (ع) را از حفظ می‌خواند و بر این روش و شیوه پسندیده، استمرار

۱- عوالی اللئالی، احسائی، ج ۱، ص ۲۶۸.

۲- میزان الحکمه، ج ۴، ص ۷۲.

ص: ۱۰۱

داشت. ایشان را مکرر در فصل زمستان می‌دیدند که در نیمه شب به پشت‌بام مسجد خود می‌رود، در حالی که به شدت برف می‌بارد و ایشان با پوستینی بر دوش و عمامه‌ای بر سر، مشغول نماز و مناجات است. در حالت ایستاده دست‌ها را به سوی آسمان بلند می‌کرد تا اینکه برف سراسر قامت مبارکش را از سر تا نوک پا سفیدپوش می‌کرد. سرانجام در یکی از شب‌ها، به دست فرقه گمراه بایه، به شهادت رسید. (۱)

مباهات به نمازگزاران در دل شب

رسول اکرم (ص) می‌فرماید:

هنگامی که انسانی از بستر لذت‌بخش خود برمی‌خیزد، در حالی که چشمانش خواب‌آلوده است برای اینکه با نماز مستحبی، پروردگار را خشنود کند، خداوند مقابل فرشتگان به آن بنده می‌نازد و می‌فرماید: «آیا بنده مرا نمی‌بیند که از رختخواب گوارایش برخاسته است برای نمازی که من بر او واجب نکردم. گواه باشید که او را بخشودم». (۲)

آداب و کیفیت نماز شب

اشاره

وقت نماز شب از اول نیمه شب تا اذان صبح است. نماز شب هرچه نزدیک‌تر به طلوع فجر خوانده شود، فضیلت بیشتری دارد. نماز شب را می‌توان به دو صورت مفصل و خلاصه خواند. برای

۱- سیمای فرزنانگان، رضا مختاری، ص ۱۷۰.

۲- بحار الانوار، ج ۷۷، ص ۱۵۶.

ص: ۱۰۲

صورت مفصل آن باید به کتاب‌های ادعیه، مثل مفاتیح‌الجنان مراجعه کرد. اما صورت کوتاه و آسان آن چنین است: چهار تا دو رکعتی، مثل نماز صبح به نیت نافله شب که در مجموع هشت رکعت خوانده می‌شود. دو رکعت به نیت نماز «شفع» است که بهتر است در رکعت اول بعد از حمد، سوره ناس و در رکعت دوم سوره فلق خوانده شود. یک رکعت هم به نیت «وتر» است که اول سوره حمد، بعد سه مرتبه سوره توحید و بعد هم سوره فلق و ناس خوانده شود. البته می‌توان تنها یک سوره بعد از حمد خواند. بعد دست چپ به حالت قنوت، و با دست راست با تسبیح هفت مرتبه می‌گوید:

«هَذَا مَقَامُ الْعَائِدِ بِكَ مِنَ النَّارِ» .

سپس هفتاد مرتبه

«استغفرالله و اَتُوبُ اِلَيْهِ» می‌گوید و بعد از آن سیصد مرتبه می‌گوید

«العفو» بعد برای چهل مؤمن دعا می‌کند به این صورت

«اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِفُلَانٍ . . .» و به جای فلان، اسم فرد را می‌آورد، مثل

«اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِسَيِّدِ رَضِي . . .» بعد یک مرتبه می‌گوید:

«رَبِّ اغْفِرْ لِيْ وَارْحَمْنِيْ وَتُبْ عَلَيَّ اِنَّكَ اَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيْمُ» بعد به رکوع و سجده می‌رود و نماز را تمام می‌کند. (۱) مجموع رکعات

نماز شب، یازده رکعت به کیفیت فوق است. گفتنی است که نماز شب، مانند دیگر نمازهای مستحبی اذان و اقامه ندارد.

علما فرموده‌اند سزاوار نیست دو نماز «شفع» و «وتر» که خداوند به آن دو در قرآن سوگند یاد کرده و از اهمیت والایی برخوردار است، ترک شود.

در صورتی که وقت برای انجام دادن تمام نماز شب نباشد، بهتر است دست کم نماز «شفع» و «وتر» به جا آورده شود.

ص: ۱۰۳

گریه نیمه شب

گریه و زاری به هنگام حضور در پیشگاه خدا، اوج احساس و عشق به حضرت حق را نشان می‌دهد. و خبر از صداقت و نرمی دل و خشوع قلب می‌دهد. گریه در دل شب، دلیل اخلاص است؛ زیرا ناظری جز پروردگار ندارد. تا به خرمن نرسد برکشت امیدی که تراست

پیامبر (ص) فرمود: «هر چیزی را پیمان‌ه و سنجشی است، جز گریستن [برای خدا] که قطره‌ای از آن، دریاهایی از آتش عذاب را فرو می‌نشاند». (۱) همچنین فرمود:

هر کس از گناهی بگرید، بخشوده می‌شود و هر که از ترس آتش عذاب گریه کند، خداوند او را از آتش ایمن گرداند و آن که از شوق بهشت به گریه افتد، خداوند در بهشتش جای دهد و ایمنی از هراس بزرگ قیامت را برای او بنویسد و اگر کسی از بیم (قهر) خداوند اشک بریزد، خداوند او را با پیامبران و صدیقان و شهدا و نیکان محشور سازد و اینان چه نیکو رفقای اند. (۲)

اعتراف به گناه

در سحر، زائران بیش از هر چیز باید در اندیشه رفع گرفتاری‌ها و کاستی‌های معنوی و اخلاقی خود باشند، و کمبودها، لغزش‌ها و گناهان را

۱- ارشاد القلوب، ج ۱، ص ۱۹۱؛ بحار الانوار، ج ۹۳، ص ۳۳۱.

۲- مستدرک الوسائل، ج ۱۱، ص ۲۴۷.

ص: ۱۰۴

با نیایش، تضرع و گریه جبران کنند. پرونده گذشته خود را نزد پروردگار بگشایند و اعتراف به گناه کنند و با توبه آثار گناه را از باطن خود بشویند.

حضرت سجاد (ع) با چشمانی اشک‌بار، به خدای متعال عرضه می‌دارد:

بارالها! مرا به گریه بر حال خودم کمک ده؛ زیرا من با سهل‌انگاری و آرزو، عمرم را فنا کردم و آن‌چنان تنزل یافتم که از خیر خود ناامیدم. پس بدحال‌تر از من کیست اگر بر همین حال به قبرم پای بگذرام درحالی که آن را برای خوابیدن و آرامیدن، هموار نکردم و با عمل صالح مفروش نساختم. من چرا نگریم در حالی که نمی‌دانم بازگشت من به چه سوی خواهد بود و می‌بینم نفس [اماره‌ام] بر من نیرنگ به کار می‌برد. روزگار فریبم می‌دهد. درحالی که مرگ بال‌هایش را بر سرم می‌جنباند. پس چرا من نگریم؟ (۱)

خداوند به حضرت موسی (ع) فرمود:

«أَبْكَ عَلَى نَفْسِكَ مَا كُنْتَ فِي الدُّنْيَا» (۲)؛ «ای موسی! تا در دنیایی به حال خود گریه کن

». و به عیسی (ع) فرمود:

«يَا عِيسَى أَبْكَ عَلَى نَفْسِكَ فِي الْخَلَوَاتِ» (۳)؛ «ای عیسی! در خلوت‌ها به حال خود گریه کن».

دعا برای دیگران

دعا برای دیگران از آداب بسیار مهم دعا، به‌ویژه در نماز شب است. بدین علت جزء دستورهای نماز شب است که نماز گزار در خلوت نماز

۱- دعای ابوحمزه ثمالی.

۲- تحف العقول، حرانی، ص ۵۹۱.

۳- همان، ص ۵۹۳.

ص: ۱۰۵

وتر، چهل مؤمن را دعا کند. از آداب دعا که در سیره ائمه (علیهم السلام) آمده است و به ما آموخته‌اند این است که در دعا فقط شخص خود و نیازها و خواسته‌های خود را در نظر نگیریم، بلکه دعا را تعمیم دهیم تا حوائج و مشکلات اجتماعی عموم مردم را شامل شود. بهتر است که انسان ابتدا، به دیگر مؤمنان، همسایگان، نزدیکان و... دعا کند، سپس درخواست خود را از درگاه خداوند بخواهد. در واقع، این نوع دعا به اجابت نزدیک‌تر و کارسازتر است.

امام صادق (ع) از رسول گرامی (ص) نقل می‌کند که فرمود:

اِذَا دَعَا أَحَدُكُمْ فَلْيَعْمَمْ فَإِنَّهُ أَوْجِبُ لِلدُّعَاءِ. (۱)

هرگاه یکی از شما خواست دعا کند، در دعا همه را در نظر بگیرد؛ زیرا که به اجابت نزدیک‌تر است.

همچنین امام صادق (ع) فرمود:

مَنْ قَدَّمَ فِي دُعَائِهِ أَرْبَعِينَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ثُمَّ دَعَا لِنَفْسِهِ أُسْتَجِيبَ لَهُ. (۲)

کسی که در دعای خویش چهل نفر از مؤمنان را مقدم بدارد، سپس به خود دعا کند، دعایش مستجاب می‌شود. این سفر روحانی که پس از سال‌ها امید و انتظار نصیب زائر شده است. فرصت بسیار گرانبهایی است که انسان به خودشناسی بپردازد و رابطه خود را با خداوند از طریق ذکر، دعا، مناجات و تلاوت قرآن تقویت کند. به‌ویژه در اوقاتی که قرآن آن را از بهترین لحظه‌های شبانه‌روز معرفی کرده است؛ لحظه‌هایی که در رحمت خود را به روی

۱- اصول کافی، ج ۴، ص ۲۴۳. چهار جلدی

۲- بحار الانوار، ج ۹۳، ص ۳۱۷.

ص: ۱۰۶

بندگانش گشوده است. در چنین میهمانی و سحرگاهی که کمتر نصیب انسان می‌شود، چه خوب است که انسان به یاد دیگران باشد. به یاد کسانی که در هویت دینی و شخصیت معنوی و کمالات ما سهم داشته‌اند، مانند استادان، معلمان، پدر، مادر، برادران، خواهران همسایگان و هر کسی که حقی بر ما دارد.

بنابراین سهیم کردن دیگران در دعا، مناجات، اعمال عبادی، مانند طواف و... نه تنها از ثواب عمل انسان نمی‌کاهد، بلکه چه بسا سبب استجاب دعا و قبولی اعمال نیز می‌گردد.

«علی بن ابراهیم» از پدرش (ابراهیم بن هاشم) نقل می‌کند:

عبدالله بن جندب را در موقف (عرفات) به حالتی دیدم که تاکنون ندیده بودم. دست‌ها را به آسمان برداشته بود و یکسره اشک بر چهره‌اش روان بود و بر زمین می‌ریخت. همین که مردم متفرق شدند، گفتم: «ای ابا محمد! موقفی بهتر از موقف تو ندیده بودم». در پاسخ گفت: «به خدا جز برای برادرانم دعا نکردم؛ زیرا حضرت موسی بن جعفر (ع) مرا خبر داد که اگر کسی برای برادرش دعا کند وی را از جانب عرش ندا دهند که صد هزار برابر آنچه خواستی برای تو باد: «وَلَكُ مَأَةُ الْفِ ضَعْفٍ مِثْلَهُ». من دوست نداشتم که صد هزار برابری که تضمین شده است را رها کنم و به دعا برای خود پردازم که نمی‌دانم آیا به اجابت می‌رسد یا نه؟» (۱).

بنابراین باید حاجی حصار خودبینی را فرو ریزد تا به دریای انسان‌ها بپیوندد و خود نیز در این دریا از فیض ربوبی بهره‌مند شود.

استجابات دعای حج‌گزار و عمره‌گزار

حج و عمره از توفیقات بسیار مهمی است که نصیب زائر خانه خدا می‌شود؛ زیرا در این سفر برای او استجابات دعا وعده داده شده است. در متون روایی آمده است از کسانی که دعای آنان مستجاب می‌شود، حج‌گزار و عمره‌گزار است.

ثَلَاثَةٌ دَعَوْتُهُمْ مُسْتَجَابَةٌ: الْحَاجُّ فَإِنظُرُوا كَيْفَ تَخْلُفُونَهُ وَالغَازِي فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَإِنظُرُوا كَيْفَ تَخْلُفُونَهُ وَالْمَرِيضُ فَلَا تَعْرِضُوهُ وَلَا تُضَجِّرُوهُ. (۱)

دعای سه گروه مستجاب است: شخصی که در حال انجام دادن حج یا عمره است و کسی که در راه خدا به جنگ پرداخته است. در مورد این دو گروه مواظب باشید که چگونه به خانواده آنان رسیدگی می‌کنید. [گروه سوم] انسان بیمار است پس او را اذیت و ناراحت نکنید.

همچنین در روایت آمده است:

أَرْبَعَةٌ لَا تُرَدُّ لَهُمْ دَعْوَةٌ حَتَّى تُفْتَحَ لَهَا أَبْوَابُ السَّمَاءِ وَتَصِيرَ إِلَى الْعَرْشِ: ... وَالْمُعْتَمِرُ حَتَّى يَرْجِعَ... (۲)

دعای چهار نفر باز نمی‌گردد تا آن‌گاه که درهای آسمان برای آنها گشوده شود و به عرش الهی برسد... دعای کسی که به سفر عمره رفته است تا بازگردد... .

مکان‌های مناسب برای دعا

در روایات، درباره مکان‌های مناسب دعا، به اماکن متبرک و مقدس،

۱- بحار الانوار، ج ۸۱، ص ۲۲۵.

۲- همان، ج ۹۰، ص ۳۵۷.

ص: ۱۰۸

چون مکه مکرمه، مدینه منوره، مساجد و به ویژه مساجدی که اولیای خدا و ائمه اطهار (علیهم السلام) در آنها به نماز و نیایش مشغول بوده‌اند، مشاهد مشرفه و کنار مرقد‌های اولیای الهی و کربلا اشاره شده است.

مسجدالنبی جلوه‌گاه سحرخیزان

نماز در مسجدالنبی که پس از مسجدالحرام از شرافت و قداست ویژه‌ای برخوردار است، ثواب و فضیلت فراوان دارد و تجلیگاه ارتباط تام با حق تعالی است.

مسجدالنبی، پایگاه گسترش اسلام است؛ جایی که ابتدا مسلمانان در آنجا با هدایت‌های وحی آیات قرآنی و رهنمودهای پیامبر (ص)، به معارف الهی دست می‌یافتند. سپس به عرصه جهاد و ایثار و شهادت بسیج می‌شدند. نمازهای باشکوه جماعت به امامت پیامبر اعظم (ص)، اعتکاف و شب‌زنده‌داری، نماز شب و تلاوت قرآن در آنجا انجام می‌شد.

مسجدالنبی یادآور سحرخیزی پیامبر (ص) و یاران

نخستین پایگاهی که در آغاز ورود به شهر مدینه به زیارت آن می‌شتاییم، مسجد پیامبر (ص) است. با مختصر آشنایی از مسجدالنبی مرقد مطهر رسول خدا، با واژگانی آشنا می‌شویم که بیانگر نقش شب و سحرخیزی بر معنویت انسان مسلمان است. معرفی جایگاه‌های مقدس و متبرک، مثل محراب تهجد، ستون توبه، حرس و... ما را به اهمیت سحرخیزی و شب‌زنده‌داری رهنمون می‌سازد.

از ویژگی‌های پیامبر (ص) این است که به دستور خداوند در نخستین آیاتی که بر او نازل شد، سحرخیزی، شب‌زنده‌داری و نماز شب از

ص: ۱۰۹

حضرت خواسته شد: (یا أَيُّهَا الْمُزَّمِّلُ * قُمْ اللَّيْلَ إِلَّا قَلِيلًا). (مزمل: ۱ و ۲)
بنابراین زائران در این سفر، در کنار شخصیتی قرار می‌گیرند که سحرخیزی و نماز شب از ویژگی‌های وی بوده است.

روضه شریفه

قسمتی از مسجدالنبی که در ناحیه جنوب شرقی (رو به قسمت قبله) قرار دارد به نام روضه مطهره شناخته می‌شود. این قسمت فضیلت زیادی دارد و در حدیثی از رسول خدا (ص) باغی از باغ‌های بهشت معرفی شده است.
پیامبر (ص) می‌فرماید:

«مَا بَيْنَ بَيْتِي وَ مِثْبَرِي رَوْضَةٌ مِنْ رِيَاضِ الْجَنَّةِ» (۱)؛ «بین خانه و منبر من باغی از باغ‌های بهشت است».

مسجدالنبی شریف‌ترین مسجد پس از مسجدالحرام است که رسول خدا (ص) درباره نماز خواندن در این مسجد فرمود:

صَلَاةٌ فِي مَسْجِدِي تَعْدِلُ أَلْفَ صَلَاةٍ فِيمَا سِوَاهُ مِنَ الْمَسَاجِدِ إِلَّا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ. (۲)

یک نماز در مسجد من برابر هزار نماز در دیگر مساجد است، مگر مسجدالحرام.

روضه شریفه در مسجد از اهمیت بیشتری برخوردار است که زائران باید از فرصت حضور در مدینه، برای استغفار در این مکان مقدس و با ارزش، کمال استفاده را ببرند به‌ویژه به هنگام سحر.

۱- وسائل الشیعه، ج ۱۴، ص ۳۶۹.

۲- کافی، ج ۴، ص ۵۵۴.

ص: ۱۱۰

محراب تهجد

جایگاهی که آن را محراب تهجد پیامبر (ص) می‌نامند، جنب خانه مطهر فاطمه زهرا (علیها السلام) است که محل اقامه نماز شب رسول خدا بوده است. براساس برخی روایات وقتی همه مردم به خواب می‌رفتند، آن حضرت در پشت خانه حضرت علی (ع) حصیری می‌انداخت و نماز شب می‌خواند. (۱)

استوانه توبه

ستون توبه یادآور خاطره توبه یکی از اصحاب رسول خدا، به نام «ابولبابه» است. او در مأموریتی که پیامبر (ص) به او داده بود در حق مسلمانان و پیامبر (ص) خیانتی مرتکب شد که بعد از پی‌بردن به خطای خود، مستقیم به سوی مسجد رفت و خود را به یکی از ستون‌ها بست و شب و روز به گریه و زاری پرداخت. بسیار نماز خواند و دست تضرع و توبه به درگاه الهی برداشت. خداوند نیز توبه او را پذیرفت و آیاتی از قرآن درباره او نازل شد. به همین علت، این ستون به ستون توبه معروف است. (۲)

امام صادق (ع) نیز سفارش به اقامه نماز در کنار این ستون کرده است. (۳)

استوانه سریر

این مکان جایی است که رسول خدا (ص) در ایام اعتکاف در آنجا به سر می‌برد و برای آن حضرت برگ‌هایی از درخت خرما (حصیر) پهن می‌کردند تا استراحت فرماید.

۱- آثار اسلامی مکه و مدینه، رسول جعفریان، ص ۲۲۸.

۲- همان، ص ۲۶۳.

۳- الحج و العمرة فی الكتاب والسنة، ص ۴۹۶.

ص: ۱۱۱

استوانه حرس

این ستون مکان نگهداری و حفاظت امام علی (ع) از جان گرامی رسول خدا (ص) بوده است. همچنین این ستون مصلاهی امام علی (ع) و یادآور عبادت‌ها و شب‌زنده‌داری‌های حضرت به شمار می‌آید.

آنچه در سفر زیارتی مدینه منوره، از زائران پیامبر (ص) و ائمه معصومین بقیع (علیهم السلام) انتظار می‌رود، شناخت پیامبر (ص) و جایگاه ایشان نزد پروردگار است تا با توسل به حضرت و سوگند دادن خداوند به مقام و مرتبه پیامبر (ص) از خدا طلب عفو و بخشش کنند؛ زیرا پیامبر (ص) نزد خدا از چنان موقعیتی برخوردار است که برای هر کس طلب عفو و رحمت کند، خدا آن را رد نمی‌کند.

تلاوت قرآن

تلاوت قرآن در دل شب، از آداب شب‌زنده‌داری و سحرخیزی است که قرآن کریم بر آن تأکید ورزیده است.

عده‌ای از مفسران خواسته‌اند، دستور خداوند به شب‌زنده‌داری را در تلاوت قرآن خلاصه کنند. (۱) ولی شیخ طبرسی در مجمع البیان بر آن است که هدف از تهجد، نماز خواندن است. هرچند در مقدار و چگونه خواندن قرآن در دل شب بین مفسران اختلاف وجود دارد، لکن شب‌زنده‌داری بدون تلاوت قرآن هم شایسته نیست به دلیل آیه شریفه قرآن که می‌فرماید: **فَأَقْرُؤْ مَا تَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْآنِ** (مزمّل: ۲۰). (۲)

در روایات، خواندن آیات ۱۹۰ تا ۱۹۴ آل عمران از وظایف و آداب

۱- جامع البیان، ج ۹، ص ۱۷۶.

۲- مجمع البیان، ج ۱۰، صص ۵۷۵ و ۵۷۶.

ص: ۱۱۲

شب‌زنده‌داری شمرده شده است. (۱) و شایسته دانسته‌اند در هر دو رکعت از نماز شب، به هر مقدار که ممکن باشد، تلاوت قرآن هم صورت گیرد. (۲)

عده‌ای هم به دلیل آیه شریفه قرآن *يُتْلُونَ آيَاتِ اللَّهِ آنَاءَ اللَّيْلِ وَهُمْ يَسْجُدُونَ* (آل عمران: ۱۱۳) (۳)، حداقل پنجاه آیه از قرآن را به هنگام تهجد از شرایط شب‌زنده‌داری دانسته‌اند. (۴)

ذکر و یاد خدا

از دیگر آداب تهجد در دل شب، ذکر و یاد خداست که قرآن آن را یادآور می‌شود و سفارش می‌کند در وقت سحر با نگاه به آسمان و خواندن آیات عظمت الهی، که مجموعه‌ای از تسبیح، تهلیل، تمجید و توحید است، باید به یاد خدا بود.

خداوند می‌فرماید: *وَ اذْكُرْ اسْمَ رَبِّكَ وَ تَبَتَّلْ إِلَيْهِ تَتْتَبِلًا* (مزمّل: ۸) (۵)

همچنین خداوند به حاجیان دستور می‌دهد در بازگشت از عرفات به مشعرالحرام، در مشعرالحرام خدا را بسیار یاد کنند:

فَإِذَا أَفَضْتُمْ مِنْ عَرَفَاتٍ فَاذْكُرُوا اللَّهَ عِنْدَ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ (بقره: ۱۹۸)

هنگامی که از عرفات کوچ کردید، خدا را در مشعرالحرام یاد کنید.

- ۱- جامع البیان، ج ۹، ص ۱۷۷؛ محجّه البیضاء، ج ۲، ص ۳۷۴؛ وسائل الشیعه، ج ۲، ص ۱۹۶؛ بحارالانوار، ج ۸۴، ص ۱۸۷.
- ۲- بحارالانوار، ج ۸۴، ص ۲۲۴.
- ۳- جامع البیان، ج ۴، ص ۷۳.
- ۴- جوامع الجامع، ج ۴، ص ۳۸۸.
- ۵- محجّه البیضاء، ج ۲، ص ۳۷۴.

استغفار

استغفار به معنای طلب مغفرت و آمرزش به زبان و عمل است. (۱) از این رو استغفار به زبان تنها، در رهایی انسان از عذاب الهی کفایت نمی‌کند، بلکه باید رفتار و کردار هم نشان‌دهنده دوری از گناه باشد. فرق استغفار با توبه در این است که توبه به معنای پشیمانی با تصمیم بر بازگشت نکردن به گناه است. اما استغفار، طلب آمرزش و مغفرت از پروردگار و اصرار بر محو پرونده گناه گذشته است. استغفار با مشتقات آن در آیات قرآن بیش از ۱۲۰ بار آمده است که بیانگر اهمیت این موضوع در قرآن کریم است. برخی آیات نیز به استغفار در سحر گاهان توصیه می‌کنند؛ چون در آن لحظات به استغفار کنندگان، وعده استجاب دعا و عفو و بخشش داده شده است.

خداوند استغفار در سحر را از اوصاف پرهیزکاران می‌شمارد و می‌فرماید:

الصَّابِرِينَ وَالصَّادِقِينَ وَالْقَانِتِينَ وَالْمُنْفِقِينَ وَالْمُسْتَغْفِرِينَ بِالْأَسْحَارِ (آل عمران: ۱۷)

آنها که [در مسیر اطاعت و ترک گناه] استقامت می‌ورزند، راستگویند، [در برابر خدا] خضوع و [در راه او] انفاق می‌کنند و در سحر گاهان از خداوند آمرزش می‌طلبند.

خداوند برای بندگان گناهکارش دو امان گذاشته است؛ یکی رسول خدا (ص) و دیگری استغفار است. خداوند می‌فرماید: وَمَا كَانَ اللَّهُ مُعَذِّبَهُمْ وَهُمْ يَسْتَغْفِرُونَ؛ «و [نیز] تا [گروهی از آنها] استغفار می‌کنند،

ص: ۱۱۴

خدا عذابشان نمی‌کند». (انفال: ۳۳)

علی (ع) می‌فرماید:

«عَجِبْتُ لِمَنْ يَقْنُطُ وَ مَعَهُ الْإِسْتِغْفَارُ» (۱)؛ «از کسی در شگفتم که با وجود استغفار، به ناامیدی دچار می‌شود».

سحرگاه بهترین وقت طلب آموزش از لغزش‌ها معرفی شده است. کسی که در این زمان از لذت خواب چشم‌پوشد و به عبادت خدا پردازد، بی‌شک مورد عنایات پروردگار قرار خواهد گرفت. در موسم حج که کانون تصفیه جان از گناه است، خداوند پس از آنکه به حج‌گزاران فرمان می‌دهد به سوی سرزمین منا کوچ کنند، به آنان دستور استغفار می‌دهد:

ثُمَّ أَفِيضُوا مِنْ حَيْثُ أَفَاضَ النَّاسُ وَ اسْتَغْفِرُوا (بقره: ۱۹۸)

سپس از همان‌جا که مردم کوچ می‌کنند، [به سوی سرزمین منا] کوچ کنید و از خداوند طلب آموزش کنید.

رابطه آموزش گناهان و زیارت پیامبر (ص) و ائمه علیهم السلام

طبق وعده‌های قرآن کریم، وقتی زائران به مدینه وارد می‌شوند، در محضر رسول اکرم (ص) قرار می‌گیرند؛ کسی که جبل‌المتین الهی و وسیله بین مخلوق و خالق است.

زائران در بهترین شرایط معنوی، می‌توانند برای طلب آموزش از خداوند به نزدیک‌ترین بنده‌اش، یعنی پیامبر اکرم (ص) توسل بجویند.

«ملا مهدی نراقی» می‌نویسد:

پس هر که برای زیارت بر قبور مطهره پیامبر (ص) و ائمه (علیهم السلام)

ص: ۱۱۵

حاضر شود، آنان از احوال او مطلع می‌شوند. . . . پس با شفاعت از خداوند حوائج ایشان را طلب می‌کنند و از درگاه الهی خواستار آموزش گناهان ایشان می‌شوند. همین سزا است در ترغیب به زیارت پیامبر (ص) و ائمه (علیهم السلام). (۱)

یکی از آثار و اسرار گرانقدر زیارت، جلب توجه ائمه معصوم به زائران است: (وَابْتَغُوا إِلَيْهِ الْوَسِيلَةَ) .

اهل بیت آبرومندان درگاه الهی و اولیای برگزیده اویند. بنابراین با توسل به آنان و زیارت مراقد پاکشان باید به شفاعت آنها امیدوار بود و از الطاف بیکرانشان بهره‌مند گردید. (۲)

از دیدگاه عارف والا مقام، «بهاری همدانی»، نسیم الطاف ائمه (علیهم السلام) به زائران ایشان می‌رسد. پس خوب است زائران به امید شفاعت برای بخشش گناهان و رسیدن به فیض عظیم، رو به سوی آن بزرگواران کنند. (۳) خداوند می‌فرماید: (وَ لَوْ أَنَّهُمْ إِذْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ جَاؤُوكَ فَاسْتَغْفَرُوا اللَّهَ وَاسْتَغْفَرَ لَهُمُ الرَّسُولُ لَوَجَدُوا اللَّهَ تَوَّابًا رَحِيمًا) (نساء: ۶۴) .

قرآن کریم به کسانی که گناه کرده و بر خود ستم روا داشته‌اند توصیه می‌کند به حضور پیامبر (ص) بشتابند و از او نزد خدا طلب مغفرت کنند و آن حضرت نیز برای آنان از خداوند آموزش بطلبد. به یقین، پروردگار را توبه‌پذیر و رحیم خواهند یافت.

زائر باید این زمینه آماده را برای رشد معنوی و استغفار قدر بداند و

۱- جامع السعادات، ملامهدی نراقی، ج ۳، ص ۳۹۸. با اندکی تصرف

۲- ر. ک: کافی، ج ۶، ص ۵۴۸.

۳- تذکره المتقین، ص ۷۶. با اندکی تصرف

ص: ۱۱۶

موقعیت خود را بشناسد که در محضر رسول رحمت و پایگاه مغفرت و بخشش قرار گرفته است. اگر در روز و به‌طور معمول زیارت را با دوستان و یاران و همسفران انجام می‌دهد، سعی کند سحر برخیزد و در خلوت شب به زیارت، دعا، نماز شب در محضر رسول خدا و ائمه اطهار بپردازد. در نماز شب (وتر) به استغفار روی آورد و پیامبر (ص) را واسطه شفاعت قرار دهد تا گناهان و لغزش‌هایش مورد عفو خداوند واقع شود. از مهم‌ترین وظایف زائران مدینه، این است که از این در رحمت، به ویژه در دل شب که زمان ویژه انس با خداست، غافل نمانند؛ زیرا به زائران پیامبر (ص) و ائمه معصوم (علیهم السلام) وعده آموزش از گناهان داده شده است.

پیامبر (ص) در ذیل حدیثی به امام حسین (ع) فرمود:

... كَانَ حَقًّا عَلَيَّ أَنْ أَزُورَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَأُخَلِّصَهُ مِنْ ذُنُوبِهِ. (۱)

[ای فرزند عزیزم! کسی که مرا، در حال زندگی یا بعد از آن، زیارت کند یا پدرت علی بن ابی طالب یا برادرت حسن بن علی یا تو را زیارت کند]، بر عهده من است که او را در روز قیامت دیدار کنم و از گناهانش برهانم.

ص: ۱۱۷

فصل ششم: آثار سحر خیزی و شبزنده‌داری

اشاره

ص: ۱۱۹

آثار دنیوی

اشاره

سحرخیزی همان گونه که برای نجات انسان از سختی‌های قبر، سؤال نکیر و منکر، حساب و میزان کارساز است، آثار فردی و اجتماعی بسیار مهمی نیز در این دنیا برای انسان دارد که برخی از آنها را یادآور می‌شویم:

آرامش روح و روان

آرامش روح و اطمینان قلب از آثار مهم بیداری شب و مناجات و نماز شب است. حضرت علی (ع) در مورد تأثیر نگرانی و اضطراب‌های روحی و روانی بر جسم و ظاهر انسان می‌فرماید: «
 اللَّهُمَّ يُذِيبُ الْجَسَدَ»^(۱)؛ «اندوه و نگرانی، کالبد آدمی را آب می‌کند». .
 در جای دیگر، اندوه را بخشی از عوامل پیری و شکستگی انسان می‌داند و می‌فرماید:
 «اللَّهُمَّ نِصْفُ الْهَرَمِ»^(۲)؛ «اندوه نیمی از پیری است» .
 واضح است تمامی نگرانی‌ها و تشویش‌ها از روح و روان آدمی سرچشمه می‌گیرد. اگر کسی بتواند روح خود را با سحرخیزی و نیایش

۱- غررالحکم، ص ۳۲۱.

۲- بحار الانوار، ج ۷۵، ص ۶۰.

ص: ۱۲۰

شبانه آرامش بخشد، بسیاری از ناراحتی‌های خود را ریشه کن کرده است. چنانچه روح و روان آدمی به پشتوانه و تکیه گاه مطمئن و مستحکم متکی باشد، هیچ‌یک از عوامل اضطراب و نگرانی در او تأثیر نخواهد داشت. این مطلب در آیه شریفه به صراحت بیان شده است: **أَلَا بَدِّكَرِ اللَّهُ تَطْمِئِنُّ الْقُلُوبُ**؛ «تنها با یاد خدا، دل‌ها آرام می‌گیرد». (رعد: ۲۸)

صحت و سلامت جسم

اسلام همان‌گونه که به روح و قلب سالم، توجه دارد، به جسم سالم هم عنایت دارد و عقل سالم را در جسم سالم می‌داند.

بلال از پیامبر اکرم (ص) نقل می‌کند که حضرت فرمود:

شب زنده‌دار باشید که راه و روش صالحان قبل از شماست و باعث تقرب به خدا می‌شود، انسان را از گناهان باز می‌دارد، خطاها و بیماری‌ها را از بدن بر طرف می‌کند. (۱)

حضرت علی (ع) می‌فرماید:

شب‌زنده‌داری باعث صحت و سلامتی بدن و خشنودی خدا می‌شود و انسان را در مسیر رحمت الهی قرار می‌دهد و چنگ‌زدن به اخلاق پیامبران است. (۲)

زیبایی چهره

سحرخیزی و اقامه نماز شب، دیده را روشن و قلب و چهره را نورانی می‌سازد. این از رموز و تأثیرات ظاهری نماز شب و ارتباط سحر

۱- بحار الانوار، ج ۸۷، ص ۱۲۳.

۲- همان، ص ۱۴۴.

ص: ۱۲۱

با پروردگار است. امام رضا (ع) می‌فرماید:

از امام علی بن الحسین (ع) پرسیده شد:

«مَا بَالُ الْمُتَهَيِّجِينَ بِاللَّيْلِ مِنْ أَحْسَنِ النَّاسِ وَجْهًا؟ قَالَ لِإِنَّهُمْ خَلَوْا بِرَبِّهِمْ - بِاللَّهِ - فَكَسَاهُمُ اللَّهُ مِنْ نُورِهِ» (۱)؛ «چرا چهره سحرخیزان از همه مردم زیباتر و درخشان‌تر است؟» امام (ع) فرمود: «زیرا آنان با خداوند خلوت می‌کنند و خداوند از نور خود بر قامتشان می‌پوشاند».

امام صادق (ع) می‌فرماید: «نماز شب روی را سفید می‌کند». (۲)

و نیز فرمود:

نماز شب باعث زیبایی سیما، نیکویی اخلاق، خوشبویی بدن، فراوانی رزق، ادا شدن قرض، از بین رفتن غم و باعث تقویت نور چشم است. (۳)

آن را که نشان ضرب عشق است از چهره او چو نور پیداست

نورانی شدن ظاهر و باطن

از دیگر آثار سحرخیزی، نورانی شدن ظاهر و باطن سحرخیز است. پیامبر (ص) نماز نیمه شب و وقت سحر را نور می‌داند و می‌فرماید:

«صَلَاةُ اللَّيْلِ نُورٌ». (۴)

حضرت عیسی (ع) در موعظه‌هایش به حواریون می‌فرماید:

بِحَقِّ أَقْوَالٍ لَكُمْ طُوبَى لِلَّذِينَ يَتَهَجَّدُونَ مِنَ اللَّيْلِ أَوْلَيْكَ الَّذِينَ يَرْتُونَ

۱- میزان الحکمه، ج ۵، ص ۴۱۹.

۲- همان، ص ۴۲۲.

۳- ثواب الاعمال، شیخ صدوق، ص ۷۰.

۴- میزان الحکمه، ج ۵، ص ۴۲۱.

ص: ۱۲۲

التَّوَرَّ الدَّائِمَ مِنْ أَجْلِ إِنْهُمْ قَامُوا فِي ظُلْمَةِ اللَّيْلِ. (۱)

شما را سخنی راست و درست گویم: سعادت‌مند آنان‌اند که سحرخیزند. آنها کسانی‌اند که نور ماندگار را به ارث می‌برند؛ زیرا در تاریکی شب برمی‌خیزند. (۲)

خانواده «حاج آخوند ملاعباس تربتی» از عالمان عامل، درباره نورانی شدن پیکر مقدس وی پیش از فوتش چنین می‌گویند: بعد از نماز صبح رو به قبله خوابید و عبایش را روی چهره‌اش کشید. ناگهان مانند آفتابی که از روزنه‌ای بر جایی بتابد یا نورافکنی را متوجه جایی کنند، روی پیکرش از سر تا پا روشن شد و رنگ چهره‌اش که به سبب بیماری زرد گشته بود، شفاف گردید. چنان‌که زیر عبای نازک که بر رخ کشیده بود دیده می‌شد. آن‌گاه تکانی خورد و گفت:

سَلَامٌ عَلَيْكُمْ يَا رَسُولَ اللَّهِ، شما به دیدن این بنده بی‌مقدار آمدید. پس از آن بر حضرت امیرمؤمنان علی (ع) و هر یک از ائمه تا امام دوازدهم سلام کرد و از آمدن آنها اظهار تشکر کرد. پس بر حضرت فاطمه (علیها السلام) سلام کرد. سپس بر حضرت زینب سلام کرد و بسیار گریست و گفت: «بی‌بی من برای شما خیلی گریه کرده‌ام». پس بر مادر خودش سلام کرد و گفت: «مادر از تو ممنونم، به من شیر پاکی دادی». این حالت تا دو ساعت طول کشید.

مرحوم راشد فرزند ایشان درباره پدید آمدن این حالت با اصرار

۱- میزان الحکمه، ج ۱۰، ص ۲۳۴.

۲- رساله لقاء الله، میرزا جواد ملکی تبریزی، ص ۱۰۰.

ص: ۱۲۳

از پدر می‌پرسد. پدر ابتدا سکوت می‌کند. این پرسش با عبارت‌های گوناگون چندین بار دیگر تکرار می‌شود و پدر سکوت می‌کند. مرحوم راشد می‌گوید: بار چهارم یا پنجم بود که پدر گفت: «اذیتم نکن حسینعلی» گفتم: «قصد من این بود که چیزی بفهمم». گفت: «من نمی‌توانم به تو بفهمانم. خودت برو بفهم». راشد می‌گوید: «این حالت برای من، مادر، برادر، خواهر و عمویم همچنان مبهم باقی ماند». (۱)

گرچه راهی است پر از بیم ز ما تا بر دوست رفتن آسان بود ار واقف منزل باشی (۲)

عارف ربانی آیت الله حاجی میرزا جواد انصاری همدانی (رحمة الله) بارها از فرد بی‌سواد یاد می‌کرد که شبی برای تهجد پیا خواست و در حال ادای نماز شب، نورهایی از برخی از خانه‌های همدان و علاوه بر آن ستونی از تابش نور را مشاهده کرد که از زمین به آسمان شهر سر برآورده‌اند. او مکاشفانه دریافت که اهل این خانه‌ها به نماز شب ایستاده‌اند و این ستون نورانی و درخشانده از نماز شب حضرت حجت در آن محل است. (۳)

شبی در خرقة رند آسا گذر کردم به میخانه ز عشرت می پرستان را منور بود کاشانه (۴)

اینکه تهجد، شب‌زنده‌داری و دعا از اسباب تحصیل دانش شمرده شده است، برای آن است که علم، نور است و با قلب نورانی شده از تهجد، تلاوت قرآن و نماز شب تناسب دارد. در روایت آمده است:

۱- فضیلت‌های فراموش شده، جلال رفیع، صص ۱۴۹ و ۱۵۰.

۲- حافظ.

۳- شمع سحر، ص ۹۱.

۴- سعدی.

ص: ۱۲۴

أَلْعَلُّمُ نُورٌ يَقْدِفُهُ اللَّهُ فِي قَلْبِ مَنْ يَشَاءُ. (۱)

دانش نوری است که خداوند آن را در قلب هر کس بخواهد می‌افکند.

«قلب من یشاء» همان قلبی است که به نور ذکر و یاد خدا، تهجد و شب‌زنده‌داری و دعا انس گرفته و شایستگی فهم و درک مطالب حق را پیدا کرده است. وقتی انسان با چراغ حرکت کند، همه چیز برای او روشن خواهد شد. کسانی که اهل سحرخیزی و شب‌زنده‌داری‌اند، ره صد ساله را یک‌شبه طی می‌کنند.

مرحوم آخوند ملا حسین‌قلی همدانی می‌گوید: «کسانی که در مقامات دین به جایی رسیده‌اند، همه از شب‌خیزی‌ها بوده است و از غیر آنها دیده نشده است». (۲)

مشایخ همه شب دعا خوانده‌اند سحرگاه سجاده افشاندند (۳)
همچنین می‌گوید:

شیخ و پیشوای من در علوم حقه برایم حکایت کرد که هیچ‌کس از طالبان آخرت، به مقامی از مقامات دین نرسید، مگر آنان که اهل تهجد و شب‌زنده‌داری بود. (۴)

نیز گفته‌اند:

شما هیچ عارف و انسان بلند مرتبه‌ای را در این عالم نمی‌یابید که آنچه به دست آورده است، از دولت بیداری شب‌ها نبوده باشد؛

۱- مصباح الشریعة، ص ۱۶.

۲- اسرار الصلاة، صص ۴۶۲ و ۴۶۳.

۳- حافظ.

۴- اوصاف پارسایان، عبدالکریم سروش، صص ۱۳۹ و ۱۴۰.

ص: ۱۲۵

چه پارسایان مسلمان و چه غیر مسلمان. شب‌خیزی در همه ادیان جزء سنن پسندیده است. (۱)
حافظا در کنج فقر و خلوت شب‌های تار تا بود وردت دعا و درس قرآن غم مخور (۲)

نورانی شدن خانه‌ها

اگر اعمال نیک و پسندیده خالص باشد، باطنش اثر روشنگری باطنی به‌جا می‌گذارد. اگر اعمال زشت و ناپسند باشد، اثر ظلمت و تاریکی به‌جا می‌گذارد و انسان در قیامت جز باطن اعمال خویش چیز دیگری نمی‌بیند. بهشت و حور، میوه بهشتی و... اثر تکوینی و عینی اعمال دنیای خود ماست. همان‌گونه که مار، عقرب و شعله‌های آتش دوزخ، زاییده گناهان و اعمال زشت ماست.

در قرآن کریم به این حقیقت به صورت واضح و روشن تصریح شده است:

يَوْمَ تَجِدُ كُلُّ نَفْسٍ مَا عَمِلَتْ مِنْ خَيْرٍ مُّحْضَرًا (آل عمران: ۳۰)

روزی که هر کس، هر کار نیکی را که انجام داده است، حاضر می‌بیند.

از جمله کارهای پسندیده که باطن آن نور محض است، شب‌زنده‌داری است. آنان که اهل نماز شب‌اند، برای خودشان نور می‌آفرینند.

در روایتی امام صادق (ع) می‌فرماید:

إِنَّ الْبُيُوتَ الَّتِي يُصَلِّي فِيهَا بِاللَّيْلِ يُضِيءُ نُورُهَا لِأَهْلِ السَّمَاءِ كَمَا يُضِيءُ

۱- میزان الحکمه، ج ۵، ص ۴۱۹؛ اسرار الصلاة، ص ۴۶۴.

۲- حافظ.

ص: ۱۲۶

تُورُ الْكَوَاكِبِ لِأَهْلِ الْأَرْضِ. (۱)

خانه‌هایی که در آنها نماز شب خوانده می‌شود، برای اهل آسمان می‌درخشند؛ همان‌گونه که ستاره‌ها برای اهل زمین می‌درخشند. همچنین می‌فرماید:

خانه‌هایی که در آن نماز شب به پا داشته و قرآن خوانده می‌شود، برای اهل آسمان نورافشانی می‌کنند؛ چنان‌که ستارگان برای اهل زمین. (۲)

عزت و شرافت

اعتماد به نفس گوهری است که انسان به وسیله آن بر هر مشکلی فائق می‌آید. در پرتو توجه به ذات حق و تکیه بر فیض همیشگی الهی و ارتباط مستحکم با خدا، به‌ویژه در سحرگاهان است که انسان خود را بی‌نیاز می‌بیند و عزت و شرافت خود را در راستای اعتماد به خدا حفظ می‌کند.

از پیامبر (ص) نقل شده است: «شرف مؤمن در شب‌زنده‌داری و عزت او در بی‌نیازی از مردم است». (۳)

ضمانت روزی

سحرخیزان کسانی‌اند که خداوند روزی آنان را تضمین کرده است.

شخصی خدمت امام صادق (ع) مشرف شد و از فقر و تنگدستی شکایت کرد. امام (ع) به او فرمود: «نماز شب می‌خوانی؟» گفت: «بله».

۱- من لایحضره الفقیه، ج ۱، ص ۲۳۹؛ ثواب الاعمال، ص ۷۰.

۲- بحار الانوار، ج ۸۷، ص ۱۳۷.

۳- کافی، ج ۲، ص ۱۴۸.

ص: ۱۲۷

امام صادق (ع) فرمود: «دروغ می‌گویند کسی که مدعی است نماز شب می‌خواند، ولی در روز گرسنه است؛ زیرا خداوند ضامن روزی نماز شب خوانان شده است». (۱) امام صادق (ع) فرمود:

إِنَّ الرَّجُلَ لَيَكْذِبُ الْكَذِبَ فَيُحْرَمُ بِهَا صَلَاةَ اللَّيْلِ فَإِذَا حُرِمَ صَلَاةَ اللَّيْلِ حُرِمَ بِهَا الرَّزْقَ. (۲)

گاهی شخصی دروغی می‌گوید و از نماز شب به علت آن محروم می‌شود. وقتی از نماز شب محروم شد، از روزی هم محروم می‌شود.

امام صادق (ع) در حدیثی دیگر می‌فرماید: «نماز شب، روزی را جلب می‌کند (باعث گسترش روزی است)». (۳)

طول عمر

یکی از آثار دنیوی نماز شب، طولانی شدن عمر است. امام رضا (ع) می‌فرماید:

بر شما باد به نماز شب. هیچ بنده‌ای نیست که آخر شب بیدار شود و هشت رکعت نماز شب و دو رکعت نماز شفع و یک رکعت نماز وتر بخواند و در قنوت آن هفتاد بار استغفار کند، مگر اینکه خداوند او را از عذاب قبر و آتش پناه می‌دهد و عمر او را طولانی می‌کند و به زندگی او گشایشی می‌رساند. (۴)

۱- بحار الانوار، ج ۸۷، ص ۱۵.

۲- همان، ج ۸، صص ۱۳۸ - ۱۴۲؛ وسائل الشیعه، ج ۵، صص ۳ - ۵ - ۸.

۳- میزان الحکمه، ج ۵، ص ۴۲۲.

۴- همان، ص ۱۶۱.

ص: ۱۲۸

رسول خدا (ص) می‌فرماید:

خدای متعال به دنیا دستور داد که هر کس بنده تو باشد، او را رنجور دار و آنکه تو را رها سازد، در خدمت او باش. هرگاه بنده‌ای در دل شب و دور از چشمان دیگران با خدای خود به مناجات بنشیند، حضرتش نور را در قلب او ماندگار سازد و چون یا رب گوید، از سوی خداوند خطاب رسد لیک بنده من، هرچه خواهی طلب کن تا به تو بخشم و کارهایت را به من واگذار تا کفایت کنم. سپس به فرشتگان می‌فرماید: «ای فرشتگان من! بنده‌ام را بنگرید که در دل شب تیره با من به خلوت نشسته است درحالی که دیگران به بطالت سرگرم و به غفلت خوابند. ای فرشتگان من! گواه باشید که من از او درگذشتم». (۱)

رفع مشکلات

تمامی پیشوایان دین و اولیای خدا هرگاه به مشکلی برمی‌خوردند، به نماز رو می‌آوردند. دو رکعت نماز می‌خواندند و از نماز برای حل مشکلات خود یاری می‌خواستند.

امام صادق (ع) می‌فرماید:

وقتی برای امیرمؤمنان (ع) مشکلی پیش می‌آمد، به نماز پناه می‌برد. ناراحتی خود را از طریق نماز جبران می‌کرد و آیه شریفه وَ اسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ را می‌خواند.

در حدیث دیگر آمده است هنگامی که مشکلی برای اهل خانواده

ص: ۱۲۹

پیش می‌آمد [برای رفع آن] رسول خدا (ص) می‌فرمود:

ای مردم هیچ کس از شما نیست مگر اینکه گرفتاری‌ها همچون کمربندی او را محاصره کرده است. پس زمانی که دو سوم از شب گذشت و یک سوم باقی ماند، ملکی بر او وارد می‌شود و به او می‌گوید: «برخیز ذکر خدا بگو که صبح نزدیک است». پس چنانچه او حرکت کرد و ذکر خدا را گفت، یک گره از گرفتاری‌هایش گشوده می‌شود و اگر او بلند شد و وضو ساخت و نماز شب خواند، همه گره‌های گرفتاری، از او گشوده می‌شود. پس صبح می‌کند درحالی که همچون مردمک چشم (روشن و پاکیزه) شده است. (۱)

آثار اخروی

آمزش گناهان

کمترین تأثیر معنوی سحرخیزی، راز و نیاز، نماز شب، دعا، استغفار و تلاوت قرآن شبانه این است که خداوند تمامی گناهان انسان را می‌بخشد و انسان همانند روز تولد پاک می‌شود.

امام صادق (ع) از پدرشان از حضرت علی (ع) نقل می‌کند که حضرت فرمود:

... وَمَنْ صَلَّى لَيْلَةً تَامَةً تَالِيًا لِكِتَابِ اللَّهِ عَزَّوَجَلَّ رَاكِعًا وَسَاجِدًا وَذَاكِرًا أُعْطِيَ مِنَ الثَّوَابِ مَا أُدْنَاهُ يَخْرُجُ مِنَ الذُّنُوبِ كَيَوْمِ وَلَدَتْهُ أُمُّهُ. ... (۲)

هر کس یک شب تمام نماز بگذارد درحالی که قرآن تلاوت کند

۱- بحارالانوار، ج ۸۲، ص ۲۲۳.

۲- وسائل الشیعه، ج ۶، صص ۱۳۹ و ۱۴۰

ص: ۱۳۰

و در حال رکوع و سجود و یاد آور یاد خدا باشد، به قدری به او اجر داده می‌شود که کمترین مقدارش آن است که گناهانش بریزد و پاک شود مانند روزی که از مادر متولد شده است.

روشنایی قبر

ممکن است انسان پس از مرگ بر اثر اعمال خود در تاریکی یا روشنایی قرار گیرد. اعمال نیک، قبر انسان را نورانی و اعمال بد قبر انسان را تاریک می‌کنند. از اموری که انسان را در شب اول قبر، در هاله‌ای از نور و بهجت قرار می‌دهد، سحرخیزی، تهجد و شب را به عبادت، نیایش، تضرع و زاری به درگاه حق سپری کردن است.

در روایتی از پیامبر (ص) نقل شده است که حضرت فرمود:

أَوْحَى اللَّهُ إِلَى مُوسَى (ع) قُمْ فِي ظُلْمَةِ اللَّيْلِ اجْعَلْ قَبْرَكَ رَوْضَةً مِنْ رِيَاضِ الْجَنَّةِ. (۱)

خداوند به موسی (ع) وحی فرمود که در تاریکی شب بلند شو و با سحرخیزی [و مناجات] قبر خود را باغی از باغ‌های بهشت قرار ده.

گنج ازلی که هست زیر لب توست

در دوزخ حق نصیبه تو، تب توست

شمع شب گور و عشرت روز نشور

ای خواجه اگر تو طالبی در شب توست (۲)

پیامبر (ص) فرمود: «نماز شب چراغی است برای صاحبش در تاریکی قبر». (۳)

۱- مستدرک الوسائل، ج ۶، ص ۳۳.

۲- خواجه عبدالله انصاری.

۳- بحار الانوار، ج ۸۷، ص ۱۴۳.

ص: ۱۳۱

«جابر بن اسماعیل» از امام صادق (ع) از پدر بزرگوارش علی (ع) نقل می‌کند که فرمود:

... هر فردی که یک هفتم شب را نماز بخواند، با چهره نورانی چون ماه شب چهارده از قبر خود خارج می‌شود تا از صراط با

جماعتی که در امان‌اند عبور کند... (۱).

سرنوشت ابدی انسان، در دنیا رقم می‌خورد؛ یعنی هر آنچه در سرای واپسین درو می‌کند، محصول بذری است که در دنیا کاشته است. کسانی که با نور تهجد و شب‌زنده‌داری و با تضرع و زاری، خود را به دریای بیکران توحید و قرب حق وصل می‌کنند، به منبع نور چنگ می‌زنند و نور معنوی کسب می‌کنند، اشک پشیمانی و ترس از عقاب خدا و نیز اشک شوق به حق در نیمه شب می‌ریزند. در روزی که چشم‌های لذت‌طلبان اشک‌ریزان است، در امان الهی خوشحال و مسرور زندگی می‌کنند.

كُلُّ عَيْنٍ بَاكِيَةٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِلَّا ثَلَاثَةً أَعْيُنٍ. عَيْنٌ غَضَّتْ عَنْ مَحَارِمِ اللَّهِ وَعَيْنٌ سَاهَتْ فِي طَاعَةِ اللَّهِ وَعَيْنٌ بَكَتْ فِي جَوْفِ اللَّيْلِ مِنْ حَسْبِيَةِ اللَّهِ. (۲)

در روز قیامت تمام چشم‌ها گریان است مگر سه چشم: چشمی که از محرمات الهی خود را پوشانده است و چشمی که در طاعت خدا بیدار بوده است و چشمی که در دل شب از خوف الهی گریه کرده است.

۱- ثواب الاعمال، صص ۱۰۱ و ۱۰۲.

۲- بحار الانوار، ج ۹۰، ص ۳۳۳.

ص: ۱۳۲

زینت آخرت

خداوند در قرآن، مال، فرزند، زن و... را زینت دنیا معرفی می‌کند. اما زینت آخرت، عمل صالح است که مصداق آن نماز شب و خدمات دیگر است. امام صادق (ع) می‌فرماید: «خداوند متعال ثروت و فرزندان را زینت دنیا داشته است، ولی خواندن هشت رکعت نماز در آخر شب، زینت آخرت است» (۱).

بهشت پاداش سحرخیزان

نعمت‌هایی که خداوند در سرای آخرت به انسان‌ها ارزانی می‌دارد در مقابل شایستگی‌هایی است که فرد با عبادات، خدمت‌رسانی به مردم و با سحرخیزی و بیداری در شب آن را کسب می‌کند. امام علی (ع) می‌فرماید:

هنگامی که بنده‌ای نماز شب به‌جا آورد و شب خویش را با تهجد سپری کند، خداوند خطاب به فرشتگان می‌فرماید:

«يَا مَلَائِكَتِي انظروا الى عِبْدِي اَحْيَا لَيْلَهُ ابْتِعَاءَ مَرْضَاتِي اَسِيْكُنُوهُ الْفِرْدَوْسَ وَ لَهُ فِيهَا مِائَةُ اَلْفِ مَدِينَةٍ فِي كُلِّ مَدِينَةٍ جَمِيعُ مَا تَشْتَهِي الْاَنْفُسُ وَ تَلْتَدُّ الْاَعْيُنُ وَ لَمْ يَخْطُرْ عَلَيَّ بِالِ سِوَى مَا اَعَدَدْتُ لَهُ مِنَ الْكِرَامَةِ وَ الْمَزِيدِ وَ الْقَرْبَةِ» (۲)؛ «ای ملائکه من! نگاه کنید به بنده من که شب را به تهجد برای رضایتم زنده می‌دارد. او را وارد بهشت کنید که صد هزار شهر در آن بهشت برای اوست و در هر شهری آنچه که جان‌ها به آن اشتها دارد و چشم‌ها از آن لذت می‌برند وجود دارد. نعمت‌هایی

۱- بحار الانوار، ج ۸۳، ص ۱۲۶؛ ثواب الاعمال، ص ۶۹.

۲- وسائل الشیعه، ج ۶، صص ۱۳۹ و ۱۴۰.

ص: ۱۳۳

که به فکر و قلب کسی خطور نکرده است. این همه غیر از پاداش‌هایی است که نزد خود برایش مهیا کرده‌ام که کرامت‌های بی‌شمار، نعمت‌های بسیار و قرب و نزدیکی به خودم».

امام حسین (ع) از رسول خدا (ص) نقل می‌کند: «آن که عمرش را با شب‌خیزی و بندگی خداوند به پایان رساند، اهل بهشت خواهد بود» (۱).

رسول خدا (ص) می‌فرماید:

در روز واپسین بعد از آنکه پروردگار همه انسان‌ها را گرد هم آورد، ندایی به گوش می‌رسد که می‌گوید: «آنان که در دل شب از بستر خوابشان کناره گرفتند، خدا را خواندند و از خشم او در هراس بودند، گام پیش نهند. سپس گروهی قدم بر می‌دارند و پیش از دیگران به مقام خویش وارد می‌شوند. پس از آن به حساب مردم رسیدگی می‌شود» (۲).

در روایتی پیامبر اکرم (ص) آثار زیادی را برای نماز شب بیان می‌کند. حضرت در این روایت می‌فرماید:

نماز شب سبب خشنودی خدا، محبت ملائکه، سنت انبیا، نور معرفت، اصل ایمان، آسایش به نهایت، ناراحتی شیطان، سلاح علیه دشمنان، اجابت دعا، قبولی اعمال، برکت روزی، شفاعت بین صاحبش و ملک‌الموت، بستری مناسب برای هنگام ورود به قبر، چراغ روشنی بخش قبر، پاسخ نکیر و منکر، مونس انسان

۱- سازندگی‌های اخلاقی امام حسین ع ، ص ۱۴۶.

۲- ارشاد القلوب، ج ۲، صص ۳ و ۴.

ص: ۱۳۴

در قبر، امان‌نامه قیامت، سایبانی محافظ بر سر او در قیامت، تاجی بر سر و پوششی در تن در قیامت، نوری که بین او و آتش فاصله ایجاد می‌کند، حجت مؤمن در پیشگاه پروردگار، سنگین‌کننده میزان، مجوز عبور از پل صراط و کلید ورود به بهشت است. (۱)

۱- بحارالانوار، ج ۸۷، ص ۱۴۶.

ص: ۱۳۵

فصل هفتم: عوامل سلب توفیق سمرقیزی

اشاره

ص: ۱۳۷

محروریت از نماز شب

بدون شك ارتباط با خداوند در سحر، در هیچ وقت از ساعات دیگر شبانه روز حاصل نمی‌شود. آن برکات رحمانی که به انسان‌های سحرخیز داده می‌شود، به کسانی که در اوقات دیگر به انجام دادن نوافل، مستحبات، دعا و عبادت می‌پردازند، عطا نمی‌شود. از این رو بی‌تردید محروم بودن از ارتباط با خدا در دل شب و حاضر نبودن در جمع اقامه‌کنندگان نماز شب، محرومیت بسیار بزرگ و سلب توفیق به شمار می‌آید. امام صادق (ع) می‌فرماید:

لَا تَدْعُ قِيَامَ اللَّيْلِ فَإِنَّ الْمَغْبُوتَ مَنْ حُرِّمَ قِيَامَ اللَّيْلِ. (۱)

شب‌زنده‌داری (نماز شب) را ترک نکن. همانا ضرردیده کسی است که از به پناختن در شب (نماز شب) محروم شود. با وجود اینکه انس و ارتباط انسان با خداوند مطابق با فطرت و طبیعت اوست و محبت الهی در عمق جان انسان ریشه دارد، ولی بیشتر بندگان خدا، از این سفره گسترده الهی محروم‌اند و حتی برخی تا پایان

۱- بحارالانوار، ج ۸۴، ص ۱۴۶.

ص: ۱۳۸

عمر هم موفق به شب‌زنده‌داری، تهجد، دعا و تلاوت قرآن، به ویژه نماز شب نمی‌شوند. افراد بسیاری مایل‌اند که سحر برخیزند و نماز شب بخوانند، اما توفیق پیدا نمی‌کنند.

عوامل محرومیت از سحرخیزی

اشاره

بی‌تردید محروم ماندن از سحرخیزی و توفیق عبادت بر اثر علل و عواملی است که ریشه در رفتار خود انسان دارد. در این بخش به پاره‌ای از آنها می‌پردازیم.

گناه و معصیت

نافرمانی از اوامر و نواهی پروردگار، با سلب توفیق از عبادت و شب‌زنده‌داری پیوند ناگسستنی دارد. مهم‌ترین اثر گناه، محروم شدن از منبع فیض و کمال مطلق است. همان‌گونه که نور و ظلمت در یک‌جا جمع نمی‌شوند، ارتکاب گناه و شب‌زنده‌داری با یکدیگر سازگار نیستند.

کسی که در طول روز، چشم، گوش و زبانش به گناه آلوده است، قطعاً نمی‌تواند از برکات سحر و نماز شب بهره‌مند شود. البته این بدان معنا نیست که هر کس توفیق سحرخیزی ندارد، اهل گناه است. برخی بی‌توفیقی‌ها ممکن است به عوامل دیگری بستگی داشته باشد که در آینده بدان می‌پردازیم. از این رو می‌توان گفت گناه کردن یکی از عوامل سلب توفیق است که در روایات فراوانی نیز بدان اشاره شده است. در روایتی چنین می‌خوانیم:

إِنَّ الرَّجُلَ يُدْنِبُ الذَّنْبَ فَيَحْرَمُ صَلَاةَ اللَّيْلِ وَإِنَّ الْعَمَلَ السَّيِّئَ أَسْرَعُ فِي

ص: ۱۳۹

صَاحِبِهِ مِنَ السَّكِينِ فِي اللَّحْمِ. (۱)

شخص گناه می‌کند در نتیجه از نماز شب محروم می‌شود. همانا اثر گناه در گناهکار از اثر کارد در گوشت سریع‌تر است. حتی ممکن است گناهی که به نظر ما خیلی کوچک است، باعث محروم شدن از فیض عظیم شب‌زنده‌داری و نماز شب شود. در روایت دیگر می‌خوانیم که شخصی نزد امیرمؤمنان (ع) آمد و عرض کرد: «من از نماز شب محروم می‌شوم و توفیق آن را پیدا نمی‌کنم». امام (ع) فرمود: «
 قَدْ قَيَّدَتْكَ ذُنُوبُكَ» (۲)؛ «گناهانت تو را از نماز شب محروم کرده است».

گناه و معصیتی که باعث جاماندن انسان از قافله سحرخیزان است، لزوماً گناه کبیره یا نخواندن نماز یا ترک واجبات و انجام محرمات نیست. گناهی که باعث این محرومیت می‌شود، مفهوم عامی دارد و همه گناهان کبیره و صغیره، حتی برخی مکروهات، ترک اولی و رفتار ناشایست را نیز شامل می‌شود. با توجه به درجه معرفت، موقعیت افراد و موضوع گناه، درجه مانع بودن آن متفاوت است؛ به‌ویژه افرادی که با مردم در ارتباط‌اند ممکن است یک نگاه تحقیرآمیز به بنده‌ای از بندگان خدا، موجب محروم شدن از شب‌زنده‌داری شود.

عجب و خودبزرگ‌بینی

برای کسب توفیق سحرخیزی، نماز شب و راز و نیاز شبانه به درگاه

۱- بحار الانوار، ج ۷۳، ص ۲۳۰؛ وسائل الشیعه، ج ۱۵، ص ۳۰۲؛ میزان الحکمه، ج ۵، ص ۱۰۴۶۷؛ غرر الحکم، ص ۴۲۰.

۲- بحار الانوار، ج ۸۰، ص ۱۲۷؛ میزان الحکمه، ج ۵، صص ۴۲۱ و ۴۲۲.

ص: ۱۴۰

حق تعالی، باید از رذایل اخلاقی به ویژه تکبر، عجب، ریا و... پرهیزیم و مانع فیض و رحمت حق در دل شب را برداریم. تا مرض عجب، خودبینی، تکبر در درون ما جا دارد، عبادت و شب‌زنده‌داری، کارهای نیک و عمل صالح بر ما مؤثر نخواهد بود؛ زیرا اگر اخلاق رذیله، عادت و ملکه انسان شوند، علاج آن بسیار مشکل است.

بنابراین باید سعی کنیم رذایل اخلاقی، مانند عجب، تکبر، خودبینی، حسد و کینه‌توزی را از خود دور کنیم تا توفیق باریابی به پیشگاه حضرت حق تعالی در لحظه‌های ویژه را داشته باشیم.

کسی که به سبب اعمال خویش، از خود راضی است و می‌پندارد هیچ نقص و کاستی در انجام‌دادن وظایف و تکالیف الهی ندارد و درجات کمال و فضیلت را پیموده است، از فیض شب‌زنده‌داری محروم می‌ماند؛ زیرا خودپسندی انسان را از خدا دور می‌کند. کسی که هیچ‌وقت توفیق شب‌زنده‌داری پیدا نکرده است، اما به نفس خود بدبین است، از کسی که شب را به عبادت بگذراند، اما در دام خودپسندی گرفتار باشد، به مراتب بهتر و امید به نجات او بیشتر است.

در فرهنگ اسلامی و روایات دینی، از نکوهش خودپسندی و عوارض آن، از جمله محرومیت از شب‌زنده‌داری، بسیار سخن گفته‌اند. در حدیث قدسی آمده است:

إِنَّ مِنْ عِبَادِي الْمُؤْمِنِينَ لَمَنْ يَسْأَلُنِي الشَّيْءَ مِنْ طَاعَتِي فَأَصْرِفُهُ عَنْهُ مَخَافَةَ الْإِعْجَابِ. (۱)

برخی از بندگان مؤمنم کسانی‌اند که از من چیزی از عباداتم را

ص: ۱۴۱

طلب می‌کنند، اما من توفیق عبادت را به او نمی‌دهم به سبب ترس از خودبینی و عجب.
در روایت دیگر چنین آمده است:

شخصی از بنی اسرائیل به هنگام شب خوابید به گونه‌ای که موفق به نماز شب نشد. هنگامی که بیدار شد خود را ملامت کرد و در خطاب به نفس خویش گفت: «این محرومیت از نماز شب به سبب کوتاهی تو بوده است». خداوند به موسی (ع) وحی کرد که به این بنده من بگو به سبب سرزندی که به خودت کردی، ثواب صد سال [کار خیر یا نماز شب] را برای تو قرار دادم. (۱)

از این رو گاهی انسان خود را برای بیداری سحر مهیّا می‌سازد، ولی باز خواب می‌ماند. در واقع، این لطفی از جانب پروردگار نسبت به بنده است؛ چون به این وسیله او را از رذیله عجب باز می‌دارد و چه بسا خداوند برای تأسف شدید او به سبب از دست رفتن تهجد و شب‌زنده‌داری، اجر بیشتری به او عنایت کند.

در روایت دیگر آمده است: «گاهی فردی مرتکب گناه می‌شود خداوند او را از نماز شب محروم می‌سازد تا به خود آید و از گناه دوری گزیند». (۲)

ترجیح خواهش‌های مادی بر معنوی

بهره‌وری انسان از مواهب الهی و لذت‌های مادی در حد مورد نیاز و حفظ سلامت، پسندیده و مطلوب است، اما دل‌باختگی به دنیا و

۱- ارشاد القلوب، ج ۱، ص ۹۸.

۲- بحار الانوار، ج ۷۰، ص ۳۳۰.

ص: ۱۴۲

لذت‌های آن در حد افراط و دلبستگی به خوشی، راحتی، خواب و غذاهای مورد خواهش نفس و... از عوامل بسیار مهم در سلب توفیق و محرومیت از سحرخیزی و شب‌زنده‌داری است. وقتی انسان به راحت‌طلبی و خوش‌گذرانی دل بپردازد، بدون شک لذت‌های معنوی، مثل تهجد، نیایش و شب‌زنده‌داری را از دست خواهد داد. کسی که به خواب، تفریح‌های تا نیمه شب، استراحت و خوش‌گذرانی و شب‌نشینی وابسته است، نمی‌تواند سیر و سلوک معنوی در دل شب داشته باشد؛ زیرا ساختار روحی روانی انسان به گونه‌ای تنظیم شده است که افراط در شهوت‌های نفسانی، با کمالات معنوی و ارتقای درجات معنوی سازگار نیست. قرآن کریم بهشت را جایگاه کسانی می‌داند که از هواهای نفسانی دوری کنند و در سر هوای پروردگار داشته باشند.

(وَأَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوَىٰ * فَإِنَّ الْجَنَّةَ هِيَ الْمَأْوَىٰ) (نازعات: ۴۰ و ۴۱)

و آن کس که از مقام پروردگارش ترسان باشد و نفس را از هوا باز دارد به یقین بهشت جایگاه اوست.

خوشی‌های کاذب

شب‌نشینی‌های طولانی و بی‌حاصل، سرگرم شدن به برخی برنامه‌های لغو و بیهوده، حضور در مجالسی که به غیبت و تهمت می‌انجامد یا آبروی افراد محترم تهدید می‌شود، مجالسی است که شیطان به طولانی شدن آن بسیار کمک می‌کند و متأسفانه مانع پیمودن راهی است که با سرشت آدمی سازگار است و موجب سلب توفیق، به‌ویژه سحرخیزی و

ص: ۱۴۳

شب‌زنده‌داری از انسان می‌کند.

گر مسلمانی به این است که حافظ دارد وای اگر از پس امروز بود فردایی (۱).

پر خوری

انباشتن معده از غذاهای گوناگون و سنگین کردن آن، باعث رکود فکر و اندیشه، خواب آلودگی جسم و بازماندن از هر کار نیک و مطلوبی می‌شود و توفیق سحرخیزی و نماز شب را از انسان می‌گیرد.

از پیامبر (ص) روایت شده است که فرمود:

«لَا يَدْخُلُ مَلَكُوتَ السَّمَوَاتِ قَلْبٌ مِّنْ مَّلَأَ بَطْنُهُ» (۲)؛ «ملکوت آسمان به دل آن کس که شکمش پر است راه ندارد».

امام صادق (ع) می‌فرماید:

لَيْسَ شَيْءٌ أَضَرَّ لِقَلْبِ الْمُؤْمِنِ مِنْ كَثْرَةِ الْأَكْلِ وَ هِيَ مُورِثَةٌ لِشَيْئَيْنِ قَسْوَةَ الْقَلْبِ وَ هَيْجَانَ الشَّهْوَةِ. (۳)

برای قلب مؤمن چیزی زیان‌بارتر از پر خوری نیست. پر خوری دو چیز را به ارث می‌گذارد: سنگ‌دلی و هیجان شهوت.

از لقمان حکیم نقل شده است که به پسر خود گفت:

يَا بُنَيَّ إِذَا امْتَلَأَتِ الْمَعْدَةُ نَامَتِ الْفِكْرَةُ وَ خَرَسَتِ الْحِكْمَةُ وَ قَعَدَتِ الْأَعْضَاءُ عَنِ الْعِبَادَةِ. (۴)

پسرم هرگاه معده انسان پر شود، فکر و اندیشه او به خواب

۱- حافظ.

۲- محجة اليضاء، ج ۵، ص ۱۴۶.

۳- مصباح الشريعة، ص ۷۷.

۴- جامع السعادات، ج ۲، ص ۵.

ص: ۱۴۴

می‌رود و زبان از بیان حکمت باز می‌ماند و بدن از عبادت ناتوان می‌شود.

ناآگاهی از برکات سحر

از عوامل سلب توفیق و محرومیت از شب‌زنده‌داری، بی‌اطلاعی انسان از مقام و منزلت سحر و سحرخیزان است. بی‌خبری از برکت، لطف و رحمتی که خداوند در نیمه‌های شب به بندگانش ارزانی می‌دارد، از مهم‌ترین اسباب بی‌توجهی به سحرخیزی است. ناآگاهی عموم مردم، مهم‌ترین و گسترده‌ترین علت محرومیت به‌شمار می‌آید؛ زیرا بسیاری از مردم می‌خواهند با خداوند ارتباط ویژه داشته باشند؛ کسانی که اهل گناه نیستند و به برنامه‌های دینی خود عمل می‌کنند، در واقع برای ناآگاهی از فضیلت شب‌زنده‌داری، از برکات آن محروم‌اند. اگر به عظمت شب‌زنده‌داری و برکات ویژه دنیوی و اخروی عبادت‌ها، دعا و استغفار نیمه شب پی ببرند، بدون تردید مشتاقانه به سحرخیزان می‌پیوندند. از این رو، بر عالمان واجب است تا بندگان خدا را با فضایل و برکات سحرخیزی آشنا سازند.

اگر پیام‌رسانان دین به تفسیر آیات قرآن و روایات ائمه معصوم (علیهم السلام) در زمینه سحرخیزی، شب‌زنده‌داری، تهجد، مقام و موقعیت سحر و وعده‌های دنیوی و اخروی ویژه شب‌زنده‌داران بپردازند و مردم را به این منبع معرفت راهنمایی کنند، تأثیر آن بر جوامع دینی بسیار سازنده خواهد بود. در این راستا روحانیون محترم حج و زیارت وظیفه بیشتری نسبت به ارشاد و راهنمایی مردم در سفرهای معنوی دارند. سفری که همه گونه امکانات برای آگاهی‌بخشی به زائران در آن فراهم است.

ص: ۱۴۵

حاجیان بر سبب سوغات سفر حج و زیارت، یادگار ماندگار سحرخیزی و عبادات و مناجات شبانه نماز شب را بیفزایند که مهم‌ترین و ارزنده‌ترین هدیه سفر خواهد بود.

معذوران و پاداش سحرخیزی

کسانی که در طول سال، به سحرخیزی و نماز شب اهتمام دارند و بر این نیت همواره پابرجا و استوارند، اگر به واسطه عذری، گاهی از سحرخیزی بازمانند، ولی نیت انجام دادن آن را دارند، به آنان پاداش سحرخیزی و شب‌زنده‌داری و نماز شب داده خواهد شد.

پیامبر (ص) فرمود:

مَا مِنْ عَبْدٍ يُحَدِّثُ نَفْسَهُ بِقِيَامِ سَاعَةٍ مِنَ اللَّيْلِ فَيَنَامُ عَنْهَا إِلَّا كَانَ نَوْمُهُ صَدَقَةً تَصَدَّقَ اللَّهُ بِهَا عَلَيْهِ وَ كَتَبَ لَهُ أَجْرَ مَا نَوَى. (۱)

اگر کسی پیش خود قصد کند که لحظه‌ای از شب را برخیزد، ولی ناخواسته به خواب رود، خداوند نیتش را می‌پذیرد و پاداش عملی را که قصد کرده بود، برایش می‌نویسد.

نتیجه‌گیری

اشاره

نیت و عمل خالص در سفر حج و زیارت، آن را از سایر سفرها ممتاز می‌سازد. از هنگامی که حاجی برای سفر گام برمی‌دارد تا آن زمانی که مهمان رسمی پروردگار می‌شود، به تناسب اخلاص و معرفتش، از سفره گسترده معنویت بهره می‌برد و هر قدر ذکر، یاد خدا و اعمال عبادی انجام دهد، بهره‌مندتر خواهد بود. کسانی که به موقعیت زمانی و

۱- میزان الحکمه، ج ۵، ص ۴۲۳.

ص: ۱۴۶

مکانی ویژه حج و عمره توجه دارند، وقت شناس‌اند و به صید لحظه‌های حساس شبانه‌روز می‌پردازند. سحرخیزی و شب‌زنده‌داری که شیوه انبیا و اولیای خداست را از یاد نمی‌برند. سعی می‌کنند وقتی دیگران در بستر خواب آرمیده‌اند، از نسیم ملکوتی سحر استفاده کنند و سحرگهان را به نماز شب، تلاوت قرآن، تهجد، استغفار، ذکر، دعا و . . . سپری کنند و از مهمانی الهی بهره بیشتری ببرند. حاجی پرواز واقعی به سوی ملکوت را در سحر تجربه می‌کند؛ لحظه‌های عطرآگین بهشتی که انسان را بدون مانع بالا می‌برد و یک‌شبه، ره صد ساله را طی می‌کند.

ص: ۱۴۷

کتابنامه

* قرآن

* نهج البلاغه

۱. آموزش عقاید، محمدتقی مصباح یزدی، چاپ هشتم، تهران، امیر کبیر، ۱۳۸۱ ه. ش.
۲. آداب الصلاة، روح الله موسوی (امام خمینی)، به کوشش سید احمد فهری، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، ۱۳۷۳ ه. ش.
۳. ارشاد القلوب، حسین محمد دیلمی، قم، شریف رضی، ۱۴۰۹ ه. ق.
۴. اصول کافی، ابوجعفر محمد بن یعقوب کلینی، تصحیح علی اکبر غفاری، چاپ چهارم، تهران، دارالکتب الاسلامیه، آخوندی، ۱۳۶۵ ه. ش.
۵. الاقبال بالأعمال، علی بن موسی بن طاووس، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۶۷ ه. ق.
۶. امالی مفید، محمد بن محمد بن نعمان (شیخ مفید)، تحقیق: حسین استادولی و علی اکبر غفاری، چاپ دهم، دفتر انتشارات اسلامی، ۱۳۷۵ ه. ش.
۷. امالی، شیخ صدوق، کتابخانه اسلامی، ۱۳۶۳ ه. ش.
۸. بحار الانوار، محمدباقر مجلسی، بیروت، مؤسسه الوفاء.

ص: ۱۴۸

۹. تحریر الوسیله، روح الله خمینی (امام خمینی)، اسماعیلیان.
۱۰. تحف العقول عن آل الرسول (ص)، حسن بن علی ابن شعبه حرانی، قم، مؤسسه انتشارات اسلامی، ۱۴۰۴ ه. ق.
۱۱. تذکره الفقهاء، حسن بن یوسف حلی (علامه حلی)، تبریز، مکتبه المرتضویه لاحیاء.
۱۲. تفسیر صافی، ملا محسن فیض کاشانی، قم، دارالمرتضی للنشر، ۱۳۹۹ ه. ق.
۱۳. تفسیر عیاشی، محمد بن مسعود عیاشی، تهران، چاپخانه علمیه، ۱۳۸۰ ه. ق.
۱۴. تفسیر قرطبی، محمد بن احمد انصاری، قرطبی، چاپ داراحیاء التراث العربی.
۱۵. تفسیر قمی، علی بن ابراهیم بن هاشم قمی، قم، مؤسسه دارالکتب، ۱۴۰۴ ه. ق.
۱۶. تفسیر نمونه، جمعی از نویسندگان، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۵۴ ه. ش.
۱۷. تهذیب الاحکام، محمد بن حسن طوسی (شیخ طوسی)، چاپ دارالکتب الاسلامیه.
۱۸. ثواب الاعمال، شیخ صدوق، قم، شریف رضی، ۱۳۶۴ ه. ش.
۱۹. جامع السعادات، ملامهدی نراقی، قم، دارالتفسیر، ۱۴۱۷ ه. ق.
۲۰. الجامع الصغیر، جلال الدین سیوطی، بیروت، دارالفکر، ۱۴۰۱ ه. ق.
۲۱. جمال الاسبوع، سید بن طاووس، قم، رضی.
۲۲. جواهر الکلام، محمد حسن نجفی، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۶۷ ه. ش.

ص: ۱۴۹

۲۳. حاشیه، ابن عابدین، دار احیاء التراث العربی.
۲۴. حکمت عبادت، عبدالله جوادی آملی، قم، نشر اسراء، ۱۳۷۸ ه. ش.
۲۵. داستان‌های شیرین از نماز شب، سیدعبدالله حسینی، چاپ اول، قم، انتشارات مهدی یار، ۱۳۷۹ ه. ش.
۲۶. الدروس الشرعیه، شمس الدین محمد بن مکی عاملی (شهید اول)، قم، مؤسسه النشر الاسلامی، ۱۴۱۴ ه. ق.
۲۷. دیوان حافظ، شمس الدین حافظ شیرازی، به کوشش: محمد قزوینی و قاسم غنی، چاپ سوم، تهران، نشر مهرداد، ۱۳۸۶ ه. ق.
۲۸. رساله لقاء الله، میرزا جواد آقای ملکی تبریزی، مقدمه سید احمد فهری، تهران، نشر نهضت زنان مسلمان، ۱۳۶۰ ه. ش.
۲۹. السرائر الحاوی لتحریر الفتاوی، محمد بن ادریس حلی، قم، مؤسسه النشر الاسلامی، ۱۴۱۰ ه. ق.
۳۰. سفینه البحار، شیخ عباس قمی، چاپ اول، مشهد، بنیاد پژوهش‌های آستان قدس رضوی، ۱۴۱۶ ه. ق.
۳۱. سنن ابن ماجه، محمد بن یزید قزوینی، دار احیاء التراث.
۳۲. سنن ترمذی، محمد بن عیسی ترمذی، بیروت، دارالفکر، ۱۴۰۳ ه. ق.
۳۳. سنن نسائی، احمد بن شعیب نسائی، چاپ اول، دارالفکر، ۱۳۴۸.
۳۴. سیمای فرزندگان، رضا مختاری، قم، دفتر تبلیغات اسلامی.
۳۵. شب مردان خدا، سیدمحمد ضیاء آبادی، چاپ دوم، تهران، واحد تحقیقات بنیاد بعثت، ۱۳۶۷ ه. ش.
۳۶. شرح اسماء الحسنی، ملاهادی سبزواری، تحقیق نجف‌قلی حبیبی، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۷۳ ه. ق.

ص: ۱۵۰

۳۷. عدة الداعی و نجاح الساعی، احمد بن فهدحلی، دارالکتاب الاسلامیه، ۱۴۰۷هـ. ق.
۳۸. علل الشرایع، شیخ صدوق، قم، مکتبه‌الداوری، بی‌تا.
۳۹. العین، خلیل بن احمد فراهیدی، چاپ اسوه.
۴۰. غرر الحکم و درر الکلم، عبدالواحد بن محمد آمدی، قم، دفتر تبلیغات اسلامی، ۱۳۶۶هـ. ق.
۴۱. فتح الباری، شرح صحیح بخاری، ابن حجر عسقلانی، بیروت، دارالمعرفه للطباعه، بی‌تا.
۴۲. فرهنگ لغات و اصطلاحات و تعبیرات عرفانی، سید جعفر سجادی.
۴۳. فرهنگ معین، محمدحسین معین، چاپ دهم، چاپخانه پورتهران، ۱۳۷۵هـ. ش.
۴۴. فضیلت‌های فراموش شده، جلال رفیع، مؤسسه اطلاعات.
۴۵. قصص العلماء، محمدسلیمانی تنکابنی، علمیه اسلامیة، بی‌تا.
۴۶. قصه‌های نماز، عباس عزیزی، چاپ سوم، قم، انتشارات معصومین، ۱۳۸۲هـ. ش.
۴۷. کشف الغطاء، شیخ جعفر کاشف الغطاء، چاپ انتشارات مهدوی.
۴۸. کشف الغمه، علی بن عیسی اربلی، تبریز، مکتبه بنی‌هاشم، ۱۳۸۱هـ. ق.
۴۹. کلیات شمس تبریزی، مولوی، تهران، انتشارات جاویدان، ۱۳۵۲هـ. ش.
۵۰. کنز العرفان، مقداد بن عبدالله سیوری (فاضل مقداد)، مکتبه رضویه.
۵۱. کنز العمال، علی بن حسام الدین متقی، بیروت، مؤسسه الرساله، بی‌تا.
۵۲. گلستان سعدی، مصلح الدین سعدی شیرازی، تصحیح غلامحسین یوسفی، چاپ اول، تهران، انتشارات خوارزمی، ۱۳۶۸هـ. ش.

ص: ۱۵۱

۵۳. مجمع البحرين، فخر الدین طریحی، تهران، مکتبه المرتضویه، ۱۳۶۵ه. ش.
۵۴. مجمع الزوائد و منبع الفوائد، بیروت، ابن حجر هیثمی، دار الکتب العلمیه، ۱۴۰۸ه. ق.
۵۵. المجموع، نووی، دارالفکر.
۵۶. محجۀ البيضاء، مولی محسن فیض کاشانی، قم، دفتر انتشارات اسلامی.
۵۷. مستدرک الوسائل، حسین بن محمد تقی نوری، قم، مؤسسۀ آل البیت لاحیاء التراث، ۱۴۰۸ه. ق.
۵۸. مشارق الشموس، آقا حسین بن محمد خوانساری (محقق خوانساری)، چاپ مؤسسۀ آل البیت.
۵۹. مصباح المتهدج، محمد حسن طوسی (شیخ طوسی)، بیروت، مؤسسۀ فقه الشیعۀ، ۱۴۱۱ه. ق.
۶۰. المعجم الکبیر، سلیمان بن احمد بن ایوب اللخمی، قاهره، مکتبه ابن تیمیه.
۶۱. معراج السعاده، ملا احمد نراقی، انتشارات رشید.
۶۲. مغنی المحتاج، محمد شریینی، داراحیاء التراث العربی.
۶۳. مفاتیح الجنان، شیخ عباس قمی.
۶۴. مفردات، حسین بن محمد (راغب اصفهانی) تهران، مکتبه مرتضویه.
۶۵. المقنعه، محمد بن محمد بن نعمان (شیخ مفید)، مؤسسۀ انتشارات جامعۀ مدرسین.
۶۶. من لایحضره الفقیه، شیخ صدوق، قم، جامعۀ مدرسین، ۱۴۱۳ه. ق.
۶۷. مناسک حج، محشا.
۶۸. میزان الحکمه، محمد محمدی ری شهری، چاپ اول، دارالحدیث، ۱۳۱۶ه. ق.

ص: ۱۵۲

۶۹. المیزان، محمدحسین طباطبائی، ترجمه: سیدمحمد باقر موسوی همدانی، دفتر انتشارات اسلامی.
۷۰. النهاية، محمد بن الحسن طوسی (شیخ طوسی)، دارالکتب العربیه.
۷۱. نهج الفصاحه، ترجمه ابوالقاسم پاینده، اصفهان، خاتم الانبیاء، ۱۳۸۵.
۷۲. نیل الاوطار، شوکانی، مکتبه دارالتراث.
۷۳. وافی، ملامحسن فیض کاشانی، قم، مکتبه المرعشی النجفی، ۱۴۰۴. ق.
۷۴. وسائل الشیعه الی تحصیل الشریعه، محمد بن الحسن حرّ عاملی، تصحیح و تحقیق: عبدالرحیم ربانی شیرازی، آل البیت.
۷۵. الهدایه، شیخ صدوق، قم، مؤسسه امام الهادی (ع)، ۱۴۱۸. ق.

درباره مرکز

بسم الله الرحمن الرحيم

جَاهِدُوا بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ (سوره توبه آیه ۴۱)

با اموال و جانهای خود، در راه خدا جهاد نمایید؛ این برای شما بهتر است اگر بدانید حضرت رضا (علیه السلام): خدا رحم نماید بنده‌ای که امر ما را زنده (و برپا) دارد ... علوم و دانشهای ما را یاد گیرد و به مردم یاد دهد، زیرا مردم اگر سخنان نیکوی ما را (بی آنکه چیزی از آن کاسته و یا بر آن بیفزایند) بدانند هر آینه از ما پیروی (و طبق آن عمل) می کنند

بنادر البحار-ترجمه و شرح خلاصه دو جلد بحار الانوار ص ۱۵۹

بنیانگذار مجتمع فرهنگی مذهبی قائمیه اصفهان شهید آیت الله شمس آبادی (ره) یکی از علمای برجسته شهر اصفهان بودند که در دلدادگی به اهل بیت (علیهم السلام) بخصوص حضرت علی بن موسی الرضا (علیه السلام) و امام عصر (عجل الله تعالی فرجه الشریف) شهره بوده و لذا با نظر و درایت خود در سال ۱۳۴۰ هجری شمسی بنیانگذار مرکز و راهی شد که هیچ وقت چراغ آن خاموش نشد و هر روز قوی تر و بهتر راهش را ادامه می دهند.

مرکز تحقیقات قائمیه اصفهان از سال ۱۳۸۵ هجری شمسی تحت اشراف حضرت آیت الله حاج سید حسن امامی (قدس سره الشریف) و با فعالیت خالصانه و شبانه روزی تیمی مرکب از فرهیختگان حوزه و دانشگاه، فعالیت خود را در زمینه های مختلف مذهبی، فرهنگی و علمی آغاز نموده است.

اهداف: دفاع از حریم شیعه و بسط فرهنگ و معارف ناب ثقلین (کتاب الله و اهل البیت علیهم السلام) تقویت انگیزه جوانان و عامه مردم نسبت به بررسی دقیق تر مسائل دینی، جایگزین کردن مطالب سودمند به جای بلوتوث های بی محتوا در تلفن های همراه و رایانه ها ایجاد بستر جامع مطالعاتی بر اساس معارف قرآن کریم و اهل بیت علیهم السلام با انگیزه نشر معارف، سرویس دهی به محققین و طلاب، گسترش فرهنگ مطالعه و غنی کردن اوقات فراغت علاقمندان به نرم افزار های علوم اسلامی، در دسترس بودن منابع لازم جهت سهولت رفع ابهام و شبهات منتشره در جامعه عدالت اجتماعی: با استفاده از ابزار نو می توان بصورت تصاعدی در نشر و پخش آن همت گمارد و از طرفی عدالت اجتماعی در تزریق امکانات را در سطح کشور و باز از جهتی نشر فرهنگ اسلامی ایرانی را در سطح جهان سرعت بخشید.

از جمله فعالیت های گسترده مرکز :

الف) چاپ و نشر ده ها عنوان کتاب، جزوه و ماهنامه همراه با برگزاری مسابقه کتابخوانی

ب) تولید صدها نرم افزار تحقیقاتی و کتابخانه ای قابل اجرا در رایانه و گوشی تلفن همراه

ج) تولید نمایشگاه های سه بعدی، پانوراما، انیمیشن، بازیهای رایانه ای و ... اماکن مذهبی، گردشگری و ...

د) ایجاد سایت اینترنتی قائمیه www.ghaemiyeh.com جهت دانلود رایگان نرم افزار های تلفن همراه و چندین سایت مذهبی

دیگر

ه) تولید محصولات نمایشی، سخنرانی و ... جهت نمایش در شبکه های ماهواره ای

و) راه اندازی و پشتیبانی علمی سامانه پاسخ گویی به سوالات شرعی، اخلاقی و اعتقادی (خط ۲۳۵۰۵۲۴)

ز) طراحی سیستم های حسابداری، رسانه ساز، موبایل ساز، سامانه خودکار و دستی بلوتوث، وب کیوسک، SMS و ...

ح) همکاری افتخاری با دهها مرکز حقیقی و حقوقی از جمله بیوت آیات عظام، حوزه های علمیه، دانشگاهها، اماکن مذهبی مانند

مسجد جمکران و ...

ط) برگزاری همایش ها، و اجرای طرح مهد، ویژه کودکان و نوجوانان شرکت کننده در جلسه

ی) برگزاری دوره های آموزشی ویژه عموم و دوره های تربیت مربی (حضور و مجازی) در طول سال

دفتر مرکزی: اصفهان/خ مسجد سید/ حد فاصل خیابان پنج رمضان و چهارراه وفائی / مجتمع فرهنگی مذهبی قائمیه اصفهان

تاریخ تأسیس: ۱۳۸۵ شماره ثبت: ۲۳۷۳ شناسه ملی: ۱۰۸۶۰۱۵۲۰۲۶

وب سایت: www.ghaemiyeh.com ایمیل: Info@ghaemiyeh.com فروشگاه اینترنتی:

www.eslamshop.com

تلفن ۲۵-۲۳-۲۳۵۷۰۲۳ (۰۳۱۱) فکس ۲۳۵۷۰۲۲ (۰۳۱۱) دفتر تهران ۸۸۳۱۸۷۲۲ (۰۲۱) بازرگانی و فروش ۰۹۱۳۲۰۰۰۱۰۹ امور

کاربران (۰۳۱۱)۲۳۳۳۰۴۵

نکته قابل توجه اینکه بودجه این مرکز؛ مردمی، غیر دولتی و غیر انتفاعی با همت عده ای خیر اندیش اداره و تامین گردیده ولی جوابگوی حجم رو به رشد و وسیع فعالیت مذهبی و علمی حاضر و طرح های توسعه ای فرهنگی نیست، از اینرو این مرکز به فضل و کرم صاحب اصلی این خانه (قائمیه) امید داشته و امیدواریم حضرت بقیه الله الاعظم عجل الله تعالی فرجه الشریف توفیق روزافزونی را شامل همگان بنماید تا در صورت امکان در این امر مهم ما را یاری نمایند انشاءالله.

شماره حساب ۶۲۱۰۶۰۹۵۳، شماره کارت: ۶۲۷۳-۵۳۳۱-۳۰۴۵-۱۹۷۳ و شماره حساب شبا: IR۹۰-۰۱۸۰-۰۰۰۰-۰۰۰۰-۰۶۲۱

۵۳-۰۶۰۹ به نام مرکز تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان نزد بانک تجارت شعبه اصفهان - خیابان مسجد سید

ارزش کار فکری و عقیدتی

الاحتجاج - به سندش، از امام حسین علیه السلام - هر کس عهده دار یتیمی از ما شود که محنت غیبت ما، او را از ما جدا کرده است و از علوم ما که به دستش رسیده، به او سهمی دهد تا ارشاد و هدایتش کند، خداوند به او می فرماید: «ای بنده بزرگوار شریک کننده برادرش! من در کرم کردن، از تو سزاوارترم. فرشتگان من! برای او در بهشت، به عدد هر حرفی که یاد داده است، هزار هزار، کاخ قرار دهید و از دیگر نعمت‌ها، آنچه را که لایق اوست، به آنها ضمیمه کنید».

التفسیر المنسوب إلى الإمام العسکری علیه السلام: امام حسین علیه السلام به مردی فرمود: «کدام یک را دوست تر می داری: مردی اراده کشتن بینوایی ضعیف را دارد و تو او را از دستش می رسانی، یا مردی ناصبی اراده گمراه کردن مؤمنی بینوا و ضعیف از پیروان ما را دارد، اما تو دریچه ای [از علم] را بر او می گشایی که آن بینوا، خود را بدان، نگاه می دارد و با حجّت های خدای متعال، خصم خویش را ساکت می سازد و او را می شکند؟».

[سپس] فرمود: «حتماً رها کردن این مؤمن بینوا از دست آن ناصبی. بی گمان، خدای متعال می فرماید: «و هر که او را زنده کند، گویی همه مردم را زنده کرده است»؛ یعنی هر که او را زنده کند و از کفر به ایمان، ارشاد کند، گویی همه مردم را زنده کرده است، پیش از آن که آنان را با شمشیرهای تیز بکشد».

مسند زید: امام حسین علیه السلام فرمود: «هر کس انسانی را از گمراهی به معرفت حق، فرا بخواند و او اجابت کند، اجری مانند آزاد کردن بنده دارد».

مرکز تحقیقات و ترجمه

اصفهان

گامگاه

WWW

برای داشتن کتابخانه های تخصصی
دیگر به سایت این مرکز به نشانی

www.Ghaemiyeh.com

www.Ghaemiyeh.net

www.Ghaemiyeh.org

www.Ghaemiyeh.ir

مراجعه و برای سفارش با ما تماس بگیرید.

۰۹۱۳ ۲۰۰۰ ۱۰۹

